

# ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

---

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 3–4, MARTIE-APRILIE 2021

Anul XXX • 365–366

**DIRECTORI:**

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU  
(director fondator)  
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU  
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION  
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC  
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD  
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA  
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP  
mai 2018

**COORDONATOR:**

Acad. Răzvan THEODORESCU  
Vicepreședinte al Academiei Române

**COLEGIUL DE REDACȚIE:**

Redactor-șef  
Dr. Narcis ZĂRNEȘCU

Redactori I  
Dr. Andrei MILCA  
Mihaela-Dora NECULA  
Elena SOLUNCA-MOISE

**CONSILIUL EDITORIAL:**

Acad. Ioan-Aurel POP  
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU  
Acad. Victor SPINEI  
Acad. Răzvan THEODORESCU  
Acad. Victor VOICU  
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU  
Acad. Cristian HERA  
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE  
Acad. Eugen SIMION  
Acad. Maria ZAHARESCU

**SECTOR TEHNIC:**

Tehnoredactor  
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori  
Aurora POPA  
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:  
Mihaela-Dora Necula  
Popa Aurora  
Narcis Zărnescu

Adresa web: [http://www.acad.ro/academica2002/pag\\_academica.htm](http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm)

E-mail: [academica@acad.ro](mailto:academica@acad.ro)

[revista\\_academica2006@yahoo.com](mailto:revista_academica2006@yahoo.com)

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

---

## Cuprins

<b>ZIUA ACADEMIEI ROMÂNE. 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAE IORGA</b>	
Ioan-Aurel Pop, <b>Nicolae Iorga – ultimul polihistor al culturii românești</b> .....	6
Victor Spinei, <b>Perenitatea operei lui Nicolae Iorga</b> .....	9
Răzvan Theodorescu, <b>Iorga și arta veche românească</b> .....	13
Ovidiu Cristea, <b>Marea Neagră în opera istorică a lui Nicolae Iorga</b> .....	16
<b>DOCUMENTE INEDITE</b>	
Bogdan-Ștefan Cristea, <b>Pagini de istorie: anul 1891, Academia Română la împlinirea a 25 de ani de existență</b> .....	24
<b>CONVORBIRI</b>	
Dan Berindei, <b>„Istoria ne dă mânerul spre o relativă veșnicie omenească”</b> .....	29
<b>SISTEMUL ENERGETIC ÎN ACTUALITATE</b>	
Nicolae Anastasiu, Doru Cătălin Morariu, <b>Sistemul energetic global sub <i>furcile caudine</i> – paradigmele tranziției. Energia verde – prioritatea momentului</b> .....	34
<b>REFERINȚE LITERARE</b>	
Nicolae Saramandu, <b>Lingvistică și istorie</b> .....	54
<b>DACOROMANIA – 100</b>	
Eugen Pavel, <b>„Dacoromania” la centenar</b> .....	58
<b>PREOCUPĂRI CONTEMPORANE</b>	
Radu Săgeată, <b>Pandemia de coronavirus din România (februarie 2020–februarie 2021). O abordare spațială</b> .....	62
Imre Péntek, Péter Hantz, <b>Un domeniu neglijat: pregătirea didactică de specialitate a cadrelor universitare din Europa</b> .....	72
<b>PAGINI DE ISTORIE</b>	
Alexandru Porțeanu, <b>„Cu Iorga sau fără Iorga?” Mărturii memorialistice</b> .....	87

---

<b>OPINII</b>	
Mihai Valică, <b>Tinerii și economia montană durabilă. O perspectivă biblică, patristică și bioetică</b> .....	89
<b>OMAGIU EDITORIAL</b>	
Solomon Marcus (1925–2016). <i>Opere alese – Informatică</i> .....	94
<b>IN MEMORIAM</b>	
Marian Traian Gomoiu (1936–2021) .....	96
Nicolae Dabija (1948–2021) .....	98
Ioan Caproșu (1934–2021) .....	100
<b>CRONICA VIETII ACADEMICE</b> .....	101
<b>APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI</b> .....	103
<b>GHID PENTRU AUTORI</b> .....	105

**Ziua Academiei Române –  
155 de ani de la înființare.  
150 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga**



## Nicolae Iorga – ultimul polihistor al culturii românești\*

*Acad. Ioan-Aurel Pop*  
*Președintele Academiei Române*

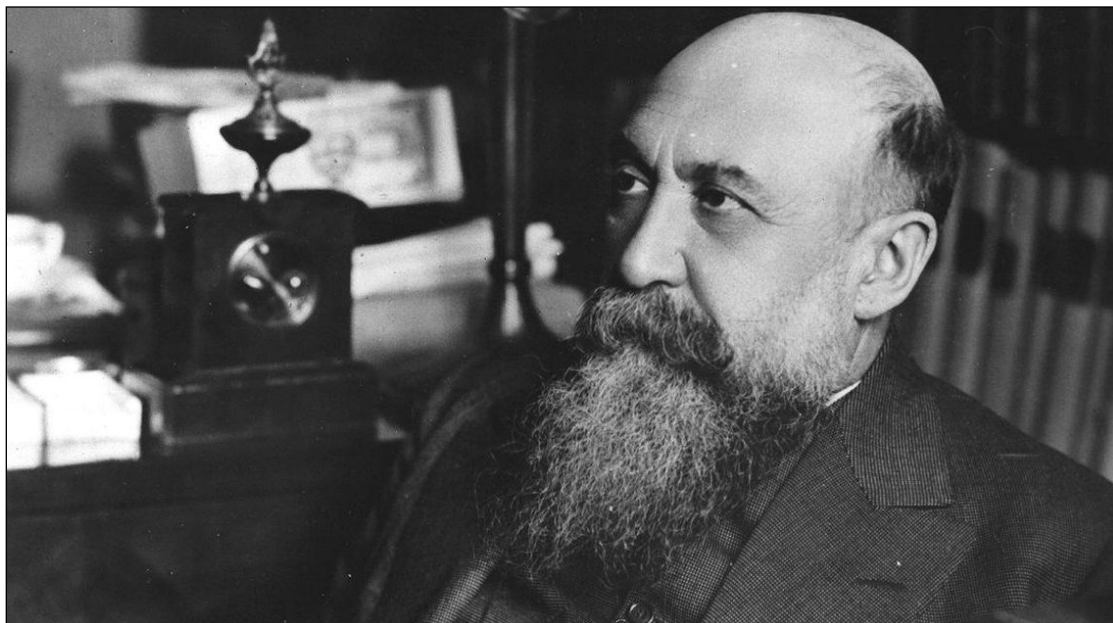
Încercarea de explicare sistematică sau de încadrare în canoane a lui Nicolae Iorga presupune de la început o ciocnire cu indefinitul și cu infinitul. A spune că a fost intelectual, profesor, om politic, luptător pentru cauza națională, academician, ministru, premier, patron al culturii etc., este, în același timp, mult și nimic. Poate că, totuși, meseria de profesor, înțelegea ca misiune – în spiritul unui contemporan al său, Marc Bloch – să i se fi potrivit cel mai bine. Ca preocupări intelectuale, Nicolae Iorga a fost istoric (cel mai mare istoric român din toate timpurile), istoric literar, poet, dramaturg, eseist, publicist, jurnalist etc., dar, cu toate acestea, calificativul de istoric i-a rămas cel mai cuprinzător, mai adecvat. Ca studios al istoriei, marele savant a fost specialist în istorie universală, în istorie națională, filosof (teoretician) al istoriei, bizantinolog și promotor al studiilor sud-est europene, al istoriei istoriografiei, osmanist, romanist, medievalist etc. Iar dintre toate acestea, cea mai multă energie și pasiune a dedicat studiilor Evului de Mijloc. Dacă am lua acum doar acest din urmă univers al creației istorice a lui Nicolae Iorga, anume Evul Mediu, am putea proceda la fel, stabilind direcțiile majore ale cercetărilor sale de medievalistă și ajungând la câteva esențe.

Vă propun să ne imaginăm toată activitatea de o viață a lui Nicolae Iorga ca o sferă imensă, formată din nenumărate sfere mai mici concentrice și să o desfoliem treptat, plecând de la suprafață (superficial) spre profunzime (nucleu). Astfel am tot îndepărta sferă după sferă, adică funcțiile poli-

tice, calitatea de luptător național, demnitățile științifice, întreprinderile culturale și am ajunge la nucleul său de intelectual de marcă. Dacă dintre sferele acestea intelectuale am da la o parte pe acelea ce l-au făcut istoric literar, poet, dramaturg, eseist, jurnalist, am ajunge în final la calitatea (sfera) de profesor și cercetător în istorie. În istorie a fost medievalist, romanist, slavist, istoric al artelor, teoretician al istoriei. În fine, dintre toate sferele istoriei frecventate de marele studios, am da în final tot de miezul cald al Evului Mediu.

S-au scris până acum, de mai bine de un secol încoace, încă de când savantul a început să publice, zeci de mii de recenzii, eseuri, articole, studii, cărți despre opera și viața celui care s-a definit, cu o zi înainte de moarte, drept „brad bătrân”. Cu excepția celor răuvoitoare și încrâncenate într-un rău – sunt și din acestea – copleșitoarea majoritate a acestor scrieri scot în evidență măcar câte o calitate excepțională a creatorului Nicolae Iorga, iar unele îi relevă, fără înconjur, genialitatea. Cei care au făcut acest din urmă lucru pornesc mai întotdeauna nu neapărat de la performanțele conținutului operei lui Nicolae Iorga, ci de la capacitățile intelectuale ieșite din comun: precocitatea, învățarea și scriitura rapide, cuprinderea aproape instantanee a paginii de lectură, absolvirea în timp scurt a școlilor prin care a trecut, conceperea și dictarea concomitentă a mai multor materiale, limbile străine cunoscute, cele peste o mie de cărți (volume) și cele circa 20 000 de articole, studii, recenzii etc. S-a spus despre Nicolae Iorga că a scris mai mult decât ar putea

\* *Alocuțiune susținută cu ocazia Zilei Academiei Române la sesiunea omagială „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”, desfășurată online (31 martie 2021)*



citi un om obișnuit într-o viață, că a fost savantul român cel mai cunoscut – în viață fiind – în lumea erudită internațională din toate timpurile (47 de universități au arborat drapelul în bernă la moartea sa năprasnică), că a fost ultimul enciclopedist sau ultimul polihistor din cultura română, un vulcan, un titan, precum eroii din mitologia greco-romană. Titanismul acesta se vede din numărul domeniilor de creație pe care le-a frecventat, dar și din numărul disciplinelor, direcțiilor și temelor din istorie abordate de creatorul numit Nicolae Iorga. În anii studenției, noi, cei din generația mea, am fost învățați o regulă de bază, într-o vreme când căutările bibliografiei nu se făceau pe cale digitală și presupuneau o adevărată investigație: înainte de a ne apuca de orice temă din istoria națională ori universală trebuia în chip obligatoriu să vedem dacă subiectul nu a fost abordat cumva de Nicolae Iorga. Și, de cele mai multe ori, găseam la Iorga adevărate grăunțe de aur, fiindcă – parafrazându-l pe Terențiu – lui Iorga nimic din ceea ce este istorie nu i-a fost și nu i-a rămas străin. Oricine se apropie de anumite teme ale creației lui Nicolae Iorga (căci de întreaga operă nu se poate ocupa nimeni), dacă este un om onest, rămâne copleșit ca de o forță intelectuală ieșită din comun.

Dincolo de superlativul acestuia, neacordate vreunui alt creator, Nicolae Iorga a fost, totuși, un om. Astăzi el este un „om care a fost”, dar rămâne

„un om între oameni”. Oamenii au cu toții felurite afilieri în viață, fiindcă ei nu trăiesc izolați, ci în grupuri. Iar traiul în grup creează anumite solidarități și generează spirit comunitar. Comunitățile spațiale sau geografice principale care l-au marcat pe istoric au fost, în copilăria nu prea fericită, Botoșanii natali, apoi la adolescență Iașii cu școlile cele înalte, la maturitate și senectute Bucureștii, Vechiul Regat, România Întregită, Europa și Planeta Pământ. Iorga s-a simțit la fel de confortabil ca moldovean, ca român, ca european sau cetățean al universului. Este natural ca, uneori, să fi tratat aceste apartenențe cu subiectivism, fiindcă obiectivitatea absolută este apanaj nu uman, ci divin. Apartenența firească „la locul nașterii sale” – după o expresie consacrată de Ion Creangă – adică la molcoma Țară a Moldovei și la România în general – i-a prilejuit copilului-minune născut la Botoșani și format la Iași și apoi personalității numite Nicolae Iorga forme vulcanice de manifestare și i-a pricinuit și destule neajunsuri în timpul vieții și în posteritate.

Iată ce scrie istoricul despre capitala Moldovei: „Sunt români care n-au fost niciodată la Iași, deși n-ar trebui să fie niciunul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înțelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviință de spiritul trecutului nostru care trăiește în acest loc mai viu și mai bogat decât oriunde

aiurea [...]. În conștiința lui națională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mândrie, capitala Moldovei”. Pentru Nicolae Iorga, cine nu a vizitat Iași nu poate înțelege pe deplin cronicile, nu poate pătrunde bine trecutul, nu ar putea avea o conștiință națională întreagă. Ca să poată să scrie despre țară în toată rotunjimea ei, Iorga a peregrinat prin toate ținuturile locuite de români, a bătut cu pasul locurile care urmau să alcătuiască România unită, fiind convins de un adevăr drag lui: „Fiecare loc pe pământ are o poveste a lui, dar trebuie să tragi bine cu urechea ca s-o auzi și trebuie și un dram de iubire ca s-o înțelegi”. Ca și în viață, în reconstituirile istoricului rațiunea trebuia să meargă mână în mână cu sentimentul.

La fel când este vorba despre țara toată, cuvintele lui Nicolae Iorga nu sunt mai puțin patetice. La începutul secolului al XX-lea, ca să-i însuflețească pe românii deznădăjduiți din Năsăud, Nicolae Iorga le spunea următoarele: „În timpurile cele vechi, românii nu făceau nicio deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dâșii, tot pământul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească erau și Muntenia, și Moldova, și Ardealul, și toate părțile care se întindeau până la Tisa chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau câte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care le locuiau și toate se pierdeau pentru dâșii în acest cuvânt mare, covârșitor și foarte frumos, de *Țară Românească*”. Atunci, prin Nicolae Iorga, cuvântul care zidește a trecut dinspre Țară (Vechiul Regat) spre Transilvania, dinspre Transilvania spre Moldova (toată) și dinspre Moldova și Muntenia spre Transilvania din nou, ducând cu el speranța și convingerea că mântuirea constă în națiune. Iorga credea chiar că „Țara Românească a avut odinioară un sens pe care foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată; ea însemna – spune istoricul – tot pământul locuit etnograficește de români”. Se vede ușor că spusele acestea sunt înflăcărare de un ideal politic, care era atunci și idealul poporului român în ansamblul său.

Nicolae Iorga face parte din generația făuritorilor României întregite și de afirmare europeană de

natură să stârnească multe controverse. Opera sa imensă este inegală. George Călinescu afirmă că Iorga este masiv privit de departe, dar „minor” în fiecare dintre activitățile sale luate separat. Criticii săi i-au găsit destule lipsuri, inadvertențe, idei greu sustenabile și în creația sa de căpătâi, istoriografia. O lucrare intelectuală de asemenea amplitudine nemaiîntâlnită nu putea să fie mereu egală cu sine și nici menținută mereu la nivelul cel mai înalt. Iorga a fost un om concret și a aparținut unei epoci. A fost înscris de exegeți în trinitatea Ioan Bogdan – Dimitre Onciul – Nicolae Iorga, menită să înscrie istoriografia română pe traiectorie europeană și în circuit european. În ciuda deosebirilor individuale, pe cei trei i-au caracterizat spiritul critic, cultul izvoarelor (pozitivismul) și patriotismul luminat, toate particularități ale unei școli istorice noi. Spre finalul carierei și vieții, Nicolae Iorga a încadrat istoria națiunilor într-o viziune largă, general umană, întemeiată pe „unicitatea absolută a vieții omenești, în orice margine de spațiu și de timp”. Această concepție de „istoriologie umană” – prin care, precum titanii Renașterii, plasa omul ca măsură a tuturor lucrurilor – urma să producă, prin mintea și pana savantului, o nouă istorie universală, primenită de noianul de fapte cotidiene și construită din faptul caracteristic, expresiv și comentat de istoric, magistrul vieții.

Iorga a creat și a condus reviste (de la „Sămănătorul” și „Neamul românesc” la „Revista istorică”, „Revue Historique du Sud-Est Européen”, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” etc.), mișcări (sămănătorismul), instituții (de la Școala Română din Paris și Casa Română din Veneția la Universitatea Populară de Vară de la Vălenii de Munte), până când a devenit el însuși o instituție. Viața și opera sa l-au determinat pe un critic destul de sever al său – George Călinescu – să-l declare drept „Voltaire al României”, ceea ce nu este deloc măgulitor, ci realist și concordant cu adevărul. Iorga a fost un om a cărui vigoare nu a fost niciodată depășită în profesiunea de istoric. Dincolo de contingent și de cotidian, opera lui Nicolae Iorga străbate timpul, adică demonstrează la modul sublim cum „Arta este lungă, iar viața este scurtă” (*Ars longa, vita brevis*).



# Perenitatea operei lui Nicolae Iorga\*

Acad. Victor Spinei

Vicepreședinte al Academiei Române

În urmă cu circa un sfert de veac, având privilegiul de a lucra preț de câteva luni la Institutul de Bizantinologie Dumbarton Oaks de la Washington DC, l-am cunoscut acolo pe marele bizantinolog rus Alexander Kashdan, angajat la faimoasa instituție de mai mult timp, unde devenise, dată fiind copleșitoarea sa erudiție, un adevărat *spiritus rector* al bizantinisticii americane. Într-una dintre zile, savantul m-a chestionat în legătură cu receptarea operei lui Iorga în România și dacă aceasta se mai bucură de prețuirea necompletă a istoricilor contemporani. Această întrebare m-a obsedat multă vreme și mi-am pus-o și atunci când am fost în postura de editor al unor opere capitale ale ilustrului poli-histor. Cu prilejul respectiv am formulat câteva opinii în acest sens și aș dori să le reiterez sumar și acum, în ceas aniversar, când sărbătorim cu venerație 150 de ani de la nașterea sa.

Despre grandioasa, deconcertanta și polivalenta operă a lui Nicolae Iorga s-a scris enorm, încât este întrucâtva riscantă formularea unor considerații având nimbul originalității, pasibile a se sustrage prejudecăților paralizante și clișeele încorsetate în stereotipii retorice.

Elaborarea numeroaselor sale lucrări de sinteză a fost precedată de o intensă și rodnică activitate de publicare a unui imens fond de izvoare, selectat din arhivele românești sau străine și din diverse colecții apărute în ediții greu accesibile specialiștilor din țară. Foarte multe dintre aceste izvoare privesc în mod direct Evul Mediu românesc, raporturile românilor cu popoarele înveci-

nate ori cu elementele alogene pătrunse temporar sau durabil în spațiul carpato-dunărean. Unele dintre ele nu au fost tipărite potrivit normelor cele mai riguroase de editare, ceea ce i-au atras, de altfel, reproșurile detractorilor. Fără să respingă respectiva incriminare, neobositul istoric preciza că, în absența eforturilor sale, ar fi fost cu neputință să se alcătuiască o autentică lucrare de sinteză: „Ei bine, dacă n-ar fi fost documentele, bine, rău, tipărite de mine – arăta acesta – astăzi nu s-ar putea face Istoria românilor”<sup>1</sup>.

Firea sa iscoditoare, dorința de cunoaștere în mod nemijlocit realitatea palpabilă, îndeletnicirile și atribuțiile multiple cumulate în ierarhia politică și profesională ori numai hazardul l-au condus de-a lungul și de-a latul țării, l-au familiarizat cu oamenii, peisajul, localitățile și monumentele, ceea ce i-a facilitat considerabil înțelegerea unor resorturi intime ale trecutului românesc, savantul neconcepând să se izoleze în liniștea cabinetului de lucru, baricadat de puzderia de tomuri vechi sau noi și de fișe alcătuite în arhivele și bibliotecile din țară și străinătate.

Pentru reconstituirea veridică a trecutului, „cu trăsăturile și colorile” sale, istoricul socotea că nu este suficientă numai aprofundarea izvoarelor, ci și o largă experiență umană, nelimitată „numai la pământ, la rasă, la drumuri”, fiind necesară o practică de viață, „a vieții politice în general” și cunoștințe în domeniul economic și social<sup>2</sup>.

Fervoarea implacabilă de a spori până la limitele incalculabilului produsele tiparului a reprezentat totuși o sabie cu două tăișuri. Dacă latura

\* Alocuțiune susținută cu ocazia Zilei Academiei Române la sesiunea omagială „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”, desfășurată online (31 martie 2021)

pozitivă a acestei practici constante rezidă în asigurarea consemnării abundenței descumpănitoare a ideilor zămislite de spiritul său vulcanic, în schimb aspectul ei pernicios constă în carențele de exactitate, ca și formulările amalgamate și prolixă, ce se surprind uneori în scrisul excesiv de grăbit al savantului, fără o gestație adecvată, prețul greu plătit pentru avântul abuziv spre cantitate și multilateralitate. Productivitatea fabuloasă nu a antrenat în chip firesc și o receptare corespunzătoare, fapt deplâns, de altfel, în mai multe rânduri, cu vădită dezamăgire și mâhnire, chiar de prolificul autor, care, cu toate că făcea mari eforturi pentru a-și asigura tipărirea lucrărilor, constata că vânzarea lor întâmpina greutăți<sup>3</sup>.

Nicolae Iorga se implicase activ în viața politică, fiind convins că acuitatea în perceperea și explicarea trecutului poate sluji la înțelegerea și îndrumarea cursului diplomației românești, aflate în fața unor responsabilități de însemnătate crucială pentru destinul neamului. În ultimii săi ani de viață, după ce dobândise o vastă experiență, prin acumularea celor mai înalte funcții în structurile parlamentare și guvernamentale, savantul avertiza asupra prejudiciilor grave pe care le pot cauza în timp deciziile politicianilor lipsiți de cunoștințe istorice<sup>4</sup>, iar, pe de altă parte, își manifesta scepticismul că un istoric nerutinat în practica politică ar fi capabil să reușească decodificarea anumitor evenimente din trecut<sup>5</sup>.

Laborioasa sa activitate științifică a dobândit recunoaștere cvasigenerală în țară și în străinătate, elocvente în acest sens fiind recenziile și prezentările făcute operelor sale de către istorici de prestigiu, ca și alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române în anul 1898, când avea doar 27 de ani, și ca membru activ în 1910, întârziere cauzată în chip hotărâtor de conflictele acute intervenite cu câteva personalități din înaltul for cultural și științific.

Așa cum, pe bună dreptate, a remarcat Dimitrie Gusti, „cine ar cunoaște numai opera sa ar crede că este vorba de muncă de secole și nu produsul unei singure vieți, ci al unei sume de personalități diferite, cu activități, gânduri și simțiri diferite”<sup>6</sup>. Referindu-se la producția științifică extrem de abundentă a lui N. Iorga, Mircea Eliade – singurul român în afară de polihistor care a fost distins cu titlul de *doctor*

*honoris causa* la Sorbona – nota nu lipsit de umor: „Firește, nimeni dintre noi nu poate ști exact care este ultima lucrare a d-lui Iorga. Înainte de a prinde de veste de apariția unei cărți, observi că d. Iorga a publicat alta nouă sau altele noi”<sup>7</sup>.

Multilateralitatea preocupărilor sale este admirabil surprinsă de George Călinescu, la care, în nota specifică, juxtapunerea carențelor și meritelor autorilor analizați se derulează întotdeauna în mod trepidant: „Nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricât de îngust și umbrat din istoria română fără să constați că N. Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei. Multă vreme istoricul următor va fi osândit să corecteze, să sporească sintezele lui N. Iorga [...], plăcerea de a intra într-o pădure virgină îi va fi refuzată”<sup>8</sup>.

Abordând vasta temă a devenirii istorice a poporului român din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitatea imediată, Iorga nu înțelegea să o trateze detașat de evenimentele dintr-un larg spațiu înconjurător, fiind conștient că istoria românească se împletește cu aceea a popoarelor din jur, vecinătate a cărei ignorare ar lăsa neelucidate mai multe dintre aspectele sale cardinale. Așa cum singur teoretiza, „pentru a studia istoria românilor trebuie să cunoști mai întâi nu numai istoria tuturor vecinilor lor, ci și istoria întregii jumătăți orientale a Europei și, cum asupra acestei Europe Orientale s-au exercitat la diferite epoci toate curențele de civilizație ale Occidentului, cum Orientul acesta a trăit de la un anumit moment cu tradiții, cu idei noi, care începând de la anumite date i-au venit din Occident, ești dator să studiezi în același timp o largă parte, o întreagă latură a Occidentului. Așa că, pentru a da o bună relatare a istoriei acestei națiuni [...], trebuie să cunoști în același timp istoria multor națiuni și a multor teritorii”<sup>9</sup>. Cu un alt prilej, marele cărturar postula extinderea preocupărilor la scară planetară, vizând multiplele conexiuni ale fenomenelor atât spațial, cât și temporal: „Eu când zic istorie, nu înțeleg istoria cutărui oraș, cutăror provincii, stat sau națiune, ci înțeleg istoria în totalitatea ei, cu legăturile ei infinite, care merg de la o latură la alta și trec peste milenii – istoria aceasta este totuși un mare tribunal, în care se judecă popoarele și națiunile”<sup>10</sup>.

Din acest punct de vedere, Nicolae Iorga se apropia de alte mari spirite ale istoriografiei continentale, pentru care receptarea deplină a trecutului nu se poate face prin limitarea la perimetre regionale înguste, ci în corelație cu evenimentele de pe plan universal. Într-o lucrare apărută la scurtă vreme după Primul Război Mondial, istoricul opina tranșant: „Pentru istoria universală, din viața unui popor interesează numai ceea ce influențează viața celorlalte popoare; restul e istoria locală”<sup>11</sup>.

Cu tot prețul pe care îl punea pe dezideratul acumulării unui vast arsenal informativ, pentru N. Iorga calitatea de istoric cu vocație nu este conferită numai de cuantumul cunoștințelor deținute: „Erudiția nu este încă istoria”, atrăgea el atenția la o lecție de deschidere, susținută la Universitatea din capitala țării<sup>12</sup>. Cu un alt prilej, ținea să adauge: „A ști carte nu înseamnă a ști «că ai» înțelepciune”<sup>13</sup>. Dincolo de investigarea critică a izvoarelor, magistrul recomanda încercarea de a se decifra ființa omenească reflectată în vechile documente, paralel cu urmărirea cursului principal al evenimentelor istorice. El prevenea asupra complexității fenomenelor și a iluziei că se poate tinde spre cunoașterea lor exhaustivă<sup>14</sup>. Perenitatea operei sale rezidă, între altele, în rezultatele valide ale interpretărilor propuse și în deschiderea de noi orizonturi de investigații.

Disponibilitatea de a trece cu dezinvoltură de la bogatele achiziții de cunoaștere la proiecțiile concluzive viagere a fost surprinsă cu acuitate de marele lingvist și filolog Sextil Pușcariu: „Migala lucrului de amănunt nu l-a umplut niciodată cu nerăbdare, căci dincolo de documentul descifrat cu trudă el avea viziunea faptului în toată amploarea lui istorică și simțea totdeauna fiorii artistului creator. De aceea, operele lui Iorga, chiar cele mai încărcate de o excesivă bogăție de amănunt, cuprind pagini de sinteză trasată în linii mari și evocări grandioase ce aduc viață și înțelegere în epoci moarte și uitate de mult”<sup>15</sup>.

Conștient de limitele domeniului, Iorga și-a subsumat totuși întreaga energie și toate disponibilitățile intelectuale eforturilor de a acumula, clarifica, explica, încadra, cu o devoțiune exemplară pentru profesiune și pentru statutul său cărturăresc, cu o pasiune ardentă neostenită, întreținută obstinat de aspirația de a accede spre

adevărul cel mai pur. Totodată, polihistorul exprimase la un moment dat un îndreptățit postulat: „Un învățat are două datorii: să învețe el neconținut și să învețe neconținut pe alții”<sup>16</sup>.

În afara acestor aspecte particulare ale operei de extensie enciclopedică a lui Nicolae Iorga, în cea mai mare parte explorate de numeroșii ei exegeți, se cuvine a notifica faptul că niciunul dintre reprezentanții scrisului istoric românesc și poate nici al celui mondial nu a cumulat atâtea cunoștințe savante, niciunul nu a dispus de o forță de reverberație a ideilor și conceptelor asupra evoluției umanității atât de profundă și dinamică.

Mi-e cu neputință să-mi imaginez că se va naște cineva care să-i depășească harul și disponibilitățile intelectuale. De aceea sunt pe deplin convins de perenitatea operei sale, chiar dacă până în prezent nu s-a elaborat încă o exegeză de amplitudine asupra acesteia.

Dincolo de această efuziune exteriorizată la moment aniversativ, izvorâtă din succinta cuantificare a unor împliniri prodigioase, mi-e greu să-mi refulez frustrarea că adesea marile valori românești nu și-au dobândit decât cu întârziere venerația din partea consângenilor, că personalități de excepție, precum Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncuși, Mircea Eliade, Eugen Coșeriu și mulți alții, și-au găsit aprecierea preponderent dincolo de fruntarii decât pe melea-gurile natale și, lucru mai grav încă, o adevărată pată pe istoria națională, unora dintre aceștia – Miron Costin, Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu – li s-a curmat prin violență firul vieții, chiar în vatra strămoșească. Cu toate că și-au ridicat monumente din slova scrisă, adesea mai trainice și mai respectate decât cele din piatră, lucrurile rămân profund regretabile, îndemnându-ne la reflecții amare.

Aș încheia, citând un aforism al lui N. Iorga, care ar putea reprezenta și un îndemn pentru urmași: „Pe morți nu-i căutați în morminte, ci în inima voastră”<sup>17</sup>.

#### Note

<sup>1</sup> *Cuvântarea d-lui profesor N. Iorga la deschiderea cursurilor de la Vălenii de Munte*, în „Neamul românesc”, XXXIII, 155, 19.07.1938, p. 1.

---

<sup>2</sup> N. Iorga, *Prefața la Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, în Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a IV-a A. Pippidi, V. Durnea, Iași, 1999, p. 158–160.

<sup>3</sup> Idem, *Italia pe care o vedem și Italia pe care n-o vedem*, în Idem, *Conferințe și prelegeri*, I, București, 1943, p. 94.

<sup>4</sup> Idem, *Tu, felix, Austria, nabe*, în „*Neamul românesc*”, XXXIII, 143, 7.07.1938, p. 1.

<sup>5</sup> Idem, *Dezvoltarea imperialismului contemporan*, I, București, 1940, p. 27.

<sup>6</sup> D. Gusti, *Modele etice. Profiluri și medalioane etice. Personalitatea socială*, în Idem, *Opere*, II, ed. O. Bădina și O. Neamțu, București, 1969, p. 405.

<sup>7</sup> M. Eliade, *De la recenzie la critică*, în Idem, *Profetism românesc*, 2, *România în eternitate*, ed. N. Georgescu, București, 1990, p. 121.

<sup>8</sup> G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 542.

<sup>9</sup> N. Iorga, *Prefața la Essai de synthèse...*, în Idem, *Generalități...*, p. 160.

<sup>10</sup> Idem, *Istoria, marea judecată, în sens moral, a statelor și națiunilor*, în Idem, *Generalități...*, p. 319.

<sup>11</sup> Idem, *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, I, *Evul mediu*, București, 1920, p. 230. Cf. și A. Pippidi, *Introducere*, la N. Iorga, *Generalități...*, p. 25–29.

<sup>12</sup> N. Iorga, *Spiritul istoric*, în Idem, *Generalități...*, p. 162.

<sup>13</sup> Idem, *Cugetări*, ed. B. Theodorescu, București, f.a., p. 27.

<sup>14</sup> Idem, *Spiritul istoric*, în Idem, *Generalități...*, p. 163.

<sup>15</sup> S. Pușcariu, *Întâlniri cu N. Iorga*, în „*Drumul nou*”, Cluj, I, nr. 32, 19.06.1931, p. 1.

<sup>16</sup> N. Iorga, *Cugetări*, p. 73.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 51.

# Iorga și arta veche românească\*

Acad. Răzvan Theodorescu

Vicepreședinte al Academiei Române

Dintre cuvintele rostite de-a lungul timpului despre cărturarul suprem al românilor, de la cele encomiastice la cele minimalizatoare, sigur este că ne rămân tuturor în minte cele spuse de George Călinescu la doar un an de la crunta săvârșire din viață a lui Nicolae Iorga: „El e un istoric total, un istoric care a sorbit apa tuturor”.

Politică și diplomație, negoț și literatură, genealogie și folclor, viață religioasă și viață militară, el este pretutindeni.

Firește, nu putea lipsi din privirea atotcuprinzătoare a învățatului universul de forme artistice, precumpănitor cele ținând de evul de mijloc și de cel premodern, dătătoare de măsură pentru gustul și mentalitatea neamului său, creatoare de specific în ordinea vizualului, acolo unde observațiile sale au rămas îndreptar pentru generațiile următoare.

Așa cum am afirmat cu ani buni în urmă, traversând, prin ceea ce, mult-puțin, am scris, un lung răstimp așezat între întemeierea statelor medievale și nașterea statului modern la români, întâlnirea cu Iorga, petrecută de sute și sute de ori, în singurătatea paginii tipărite – un Iorga regăsit chiar și într-o notă, într-o recenzie, într-o aluzie, într-o frază arborescentă privind poate cu totul altceva decât subiectul ce mă interesa – a fost și va rămâne evenimentul major al destinului meu de om al cărții.

După stagiul benefic în arhivele străine și în universitățile franceze și germane, după solidele incursiuni de istorie universală – mai ales cele ținând de cruciadele târzii, tânărul profesor universitar, proaspăt academician și deputat, a început să străbată țara și să adune documente felurite privitoare la așezări, monumente, imagini din patrimoniul național, ce vor fi comunicate în opuri din primul deceniu al secolului trecut: *Drumuri și orașe din România* (1904), *Sate și mănăstiri din România* (1905), *Istoria românilor în chipuri și icoane* (1905–1906), *Inscripții din bisericile României* (două volume în 1905 și 1908), *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului* (1907).

„N-a fost vale – își amintea Iorga în celebra-i autobiografie –, n-a fost povârniș de deal, n-a fost colț de lume unde să nu fi pătruns... Am învățat astfel [...] o mulțime de lucruri care s-au integrat în cunoștințele mele, ajutându-mă esențial în studiile de mai târziu [...] În cale îmi răsăreau neconținut zidiri, mari și mici, de la ctitoria domnească până la darul smerit al celui umil”. Artă acestuia l-a preocupat pe savant de timpuriu, cu substratul său preistoric tracic proclamat obsesiv începând cu o lecție din 1912 la Vălenii de Munte despre *Portul popular românesc*, cu priviri comparatiste la greci, albanezi, slavi balcanici, ruși, slovaci, unguri și sași;

\* Alocuțiune susținută cu ocazia Zilei Academiei Române la sesiunea omagială „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”, desfășurată online (31 martie 2021)

subiectul va fi reluat după un deceniu, la al V-lea Congres internațional de științe istorice de la Bruxelles (*Les origines de l'art populaire roumain*), comentând schematizarea și geometrizarea abstractă a acestei arte, pe care în același an o prezenta la Paris în albumul *L'art populaire en Roumanie. Son caractère, ses rapports et son origine*, pregătind într-un fel ceea ce va fi cartea discipolului său, care s-a întâmplat a fi și profesorul meu, George Oprescu (*L'art du paysan roumain*, București, 1937).

Conștient de puțina cunoaștere a patrimoniului nostru artistic, agresat scandalos ca în cazul Lecomte du Noüy – ceea ce i-a prilejuit, la 13 martie 1910, un discurs în Camera Deputaților – Iorga știe că „în clădirile domnești, boierești, negustorești și țărănești ale pământului românesc nu e o serie de imitații răzlețe, când de la noi, când de la alții, ci manifestarea progresivă, pe baza realităților naționale locale și cu adausul chibzuit și cântărit, a influențelor de aiurea, din multe și felurite părți, a unei concepții unitare și armonioase”. Această conștiință va sta la temeiul a trei lucrări apărute la Paris îndată după Primul Război Mondial, în deceniul trei al secolului XX; același Paris care era încă centrul intelectual al lumii, unde istoricul întemeia Școala Română de la Fontenay-aux-Roses și unde văzuseră tiparul, cu ani înainte, contribuțiile de istoria culturii medievale ale tânărului român despre Toma al III-lea marchiz de Saluzzo și Philippe de Mézières.

Este vorba de *Histoire de l'art roumain ancien* din 1922, prima privire sistematică asupra artei vechi din Țara Românească și Moldova cu începere din veacul al XIV-lea, cu distingerea a patru etape stilistice explicate mereu cu date de istorie generală și cu o binevenită completare a inginerului Gheorghe Balș despre arhitectura moldavă; de *Ancien art et vieilles modes en Roumanie* din 1926, prefață de catalog pentru o expoziție care nu s-a deschis niciodată, cu evidențierea factorilor de sinteză din Bizanț, Occident și Orient; în fine, de *Art et litterature*

*des Roumains. Synthèses parallèles* din 1929 unde savantul, obișnuit cu descifrarea înrudirilor culturale, urmărește evoluția vizualității și a textelor, de la arhitectura de lemn și literatura populară la arhitectura ștefaniană și neagoeană contemporane cu analele moldovene și cu *Învățăturile către Theodosie*, de la ctitoriile vremii lui Matei Basarab – asemuit regelui francez Henric al IV-lea – și opera lui Udriște Năsturel, la bisericile fanariote și epoca Văcăreștilor (strălucit reabilitată încă din 1898 de junele Iorga într-o conferință celebră de la Ateneul Român).

„Arta e **explicabilă** numai prin societatea căreia trebuie să-i fie **aplicabilă**”, această afirmație dintr-un curs la Universitatea bucureșteană intitulat *Istoria artei medievale și moderne în legătură cu dezvoltarea societății* și tipărit în 1923, cu exemplificări de la arta creștinismului incipient la cea a absolutismului francez, a reprezentat o constantă a discursului de o viață al istoricului pe marginea morfologiilor artistice, mai mult și mai bine explicate cu cât erau mai venerabile.

De-a lungul întregii sale prodigioase cariere, mărturiile istorice ale locului au fost o preocupare permanentă a celui care, tot din 1923, și-a asumat conducerea „Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice”. Au fost aici subiecte de studiu ctitorii nobiliare, precum casele cantacuzinești de la Filipeștii de Târg sau biserica de la Afumați, schitul Fedeleşoiu sau cutare biserică *siriană* din București, așezăminte populare înțelese, în pitorescul lor, de cel care scrisese *Istoria țerii prin cei mici*, precum cele de la Pietroșița, Calvinii și Cremenarii, unde Iorga distinge caracterul specific al portretelor ctitoricești, îndemnând pe contemporani și pe urmași la o acțiune pe care, din păcate, prea puțini dintre noi au încercat să o împlinescă: „Toate aceste chipuri trebuie fotografiate sau chiar copiate în colori pentru acea iconografie generală românească pe care trebuie să o facem cândva, cu orice sacrificiu, și care va fi un titlu de glorie pentru civilizația noastră artistică”,

---

nota el în anii '30, vizitând biserica buzoiană de la Ciuta.

De la detalii grăitoare la orizonturi largi, Nicolae Iorga a lăsat posterității și în domeniul istoriei artei o moștenire spre care vom întoarce mereu privirea. Uriașul român venit pe lume acum un secol și jumătate a întemeiat și aici direcții de cercetare, dezvăluind – o spune chiar

el în *O viață de om așa cum a fost* – „caracterul și prețul uneia dintre cele mai frumoase și nobile creațiuni ale geniului național”.

De aceea voi spune încă o dată, în încheiere, că poate unii dintre noi, cei care nu au avut uriașa șansă de a fi elevii lui Nicolae Iorga, ne putem totuși revendica, cu adâncă reverență, de la demersul său fondator.

# Marea Neagră în opera istorică a lui Nicolae Iorga\*

*Ovidiu Cristea\*\**

O abordare istoriografică este, mai mereu, o armă cu două tăișuri. La prima vedere pare o întreprindere la îndemâna oricui, cât timp rezumarea concluziilor unui predecesor nu ar trebui să pună foarte multe probleme. Însă, tocmai din această aparentă facilitate, se poate naște riscul simplificării excesive a unei opere vaste și foarte complexe. La aceasta se poate adăuga judecarea unor lucrări în afara contextului istoriografic și al epocii în care au fost redactate. Fiecare studiu, fiecare carte se adresează unui public, încearcă să răspundă unor așteptări, poartă, drept urmare, amprenta vremurilor în care autorul a trăit. Aceste dificultăți sporesc exponențial atunci când istoricul în discuție este Nicolae Iorga. Pentru orice cercetător de astăzi este foarte greu, dacă nu imposibil<sup>1</sup> să parcurgă și să domine o listă de lucrări copleșitoare nu numai cantitativ, dar și calitativ. Dincolo de vastitatea operei istoriografice, de stilul foarte literar și de abundența de informații care ar fi pus și ar putea pune în dificultate chiar și pe cei mai buni cunoscători ai unei probleme istoriografice, opera lui N. Iorga este asemenea unui labirint. Nu de puține ori savantul a revenit asupra unei chestiuni, amplificând o argumentație sau, dimpotrivă, rectificând, nuanțând sau completând un punct de vedere cu noi piese documentare și cu noi idei. Concluziile sale au fost într-un proces de reconfigurare aproape continuu, iar această situație constituie o serioasă provocare pentru orice istoric ce se încumetă să-i analizeze opera. Pentru ca rezultatul unei astfel de analize să fie valid, cercetătorul ar

trebui să folosească metoda unei „arheologii intelectuale” capabilă să surprindă genealogia ideilor presărate în studii și articole, monografiile sau lucrări de sinteză.

Marea Neagră, ca subiect istoriografic, nu face excepție. Iorga a dedicat bazinului pontic, din primii ani de studiu și până la sfârșitul carierei sale, numeroase lucrări care, în ciuda trecerii timpului, își păstrează valoarea și astăzi. Direcțiile abordate au fost numeroase și felurite. Savantul a publicat numeroase documente menite să clarifice aspecte importante ale disputelor politice din trecut provocate de controlul maritim și a fost interesat, în primul rând, să studieze impactul pe care marea l-a jucat în viața popoarelor și civilizațiilor. Nicolae Iorga a urmărit mai ales acțiunile și proiectele „marilor actori” interesați de controlul punctelor strategice și al rutelor de comerț ale Mării Negre, dar nu a neglijat nici rolul altor state riverane în încrengătura de puteri și alianțe din bazinul pontic.

Pentru a-și susține punctele de vedere, istoricul român a folosit surse dintre cele mai diferite (portulane, hărți, acte notariale, scrisori, rapoarte diplomatice, cronici, acte de cancelarie, inscripții ș.a.m.d.) și o uriașă bibliografie. Toate acestea, combinate cu un nivel academic extrem de ridicat (Iorga nu făcea nicio concesie cititorilor săi care, în cele mai multe cazuri, aveau o cunoaștere parțială a unui subiect), cu un stil în care istoria universală și cea românească se împleteau în fiecare paragraf și în care istoricul făcea nenumărate aluzii la documente sau realități

\* *Alocuțiune susținută cu ocazia Zilei Academiei Române la sesiunea omagială „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”, desfășurată online (31 martie 2021)*

\*\* *Dr., directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române*



istorice din alte spații și alte epoci, au făcut ca, încă din prima jumătate a secolului al XX-lea, opera lui N. Iorga să constituie un obstacol greu de depășit chiar și de cei mai buni specialiști.

Astăzi, provocarea este încă și mai serioasă. Este necesar să dispui de un arsenal lingvistic impresionant, să ai o bună cunoaștere a subiectului tratat de Iorga, precum și a operei savantului român și, nu în ultimul rând, să stăpânești sursele și bibliografia, pentru a înțelege corect ideile formulate. Istoria Mării Negre nu face excepție, mai ales dacă ținem cont că istoriografia de astăzi străbate o perioadă de transformări brutale. Preocuparea obsesivă pentru număr de citări, impact, vizibilitate, punctaje și clasamente, abordări interdisciplinare a împins în uitare lucrări de „modă veche”, scrise în perioada interbelică și chiar după aceea. Lucrările lui Nicolae Iorga constituie un foarte bun exemplu. Astăzi, cărțile și studiile occidentale referitoare la istoria cruciadelor, la Bizanț sau la Imperiul Otoman (pentru a menționa doar câteva dintre domeniile sale predilecte de cercetare) menționează rareori contribuțiile istoricului român<sup>2</sup>.

Deja, în 1946, Vitalien Laurent vorbea de un adevărat ostracism aplicat autorului *Istoriei vieții bizantine* sau al celebrei *Bizanț după Bizanț*<sup>3</sup>. Astăzi, chiar și atunci când numele lui Iorga apare în bibliografia sau în notele unei lucrări este adeseori criticat, uitându-se, parcă prea repede, contextul epocii în care Iorga și-a redactat lucrările și faptul că, de multe ori, cercetările sale atacau un subiect cu totul nou.

La prima vedere, în România lucrurile par să stea diferit. Numele său este încă prețuit și citat, dar la o privire mai atentă se poate observa că, în multe cazuri, este vorba doar de o reverență formală, nu urmarea unei analize atente a operei ilustrului predecesor. Chiar și în perioada comunistă (după reabilitarea din anii '60), menționarea lui N. Iorga constituia o manieră subtilă prin care istoricii timpului încercau să impună o anumită viziune asupra trecutului. Dacă Iorga afirmase deja un lucru, cine ar fi putut să conteste concluzii care citau părerile patriarhului istoriografiei românești?

Astfel, în epoca la care ne referim, numele lui Iorga a început să fie tot mai des citat, ceea ce a avut un efect secundar surprinzător și paradoxal.

Treptat citatele din lucrările sale au început să înlocuiască referințele la Karl Marx, V.I. Lenin sau I.V. Stalin pentru a fi într-o oarecare măsură eclipsate, în anii '80, de trimiterile la Nicolae Ceaușescu. Consecința a fost că deși a început să fie tot mai des citat, N. Iorga a ajuns să fie tot mai puțin citit. Procesul continuă și astăzi... În perioada comunistă savantul și opera sa au fost „salvați” de istoricii care au continuat să-și facă meseria după toate canoanele științifice și care s-au raportat la figura și la lucrările istoricului român ca la un model ideal.

Din păcate, istoricii sus-amintiți au constituit doar o minoritate. Mult mai mulți au fost cei care au uzat și abuzat de citări din cărțile și studiile lui N. Iorga, procedând concomitent la o sistematică simplificare. Fragmentele citate au fost, în multe cazuri, scoase din context și – asemenea statuilor antice reinserate în monumente medievale – incluse în lucrări cu o viziune și metodă de lucru diferite. Astfel, în loc de a dezvolta ideile lui Iorga, mulți istorici au repetat și simplificat, cu alte cuvinte, ideile sale<sup>4</sup>.

Observațiile de mai sus nu trebuie înțelese ca o încercare de a declanșa o polemică, ci doar pentru a sublinia dificultățile pe care le presupune un demers istoriografic. În plus sunt conștient că orice polemică se poate întoarce, asemenea unui bumerang, împotriva celui care o inițiază. Sunt conștient că se pot formula critici similare pe marginea prezentului text. Totodată nu pretind că dețin o cunoaștere exhaustivă a operei lui Iorga și, în plus, subiectul pe care îl voi dezvolta în continuare este împrăștiat în foarte multe dintre lucrările istoricului. Câteodată, ideile formulate sunt asemenea unor nestemate strălucitoare care ar putea constitui puncte de plecare pentru cercetări de anvergură pe care Iorga nu a mai apucat să le elaboreze.<sup>5</sup> Este cazul unei observații extrem de pătrunzătoare, formulate în monumentală sinteză de istorie a românilor. Iorga observa că geneza Țării Românești și a Moldovei a corespuns unei „ofensive latine” în Răsăritul Europei: Ungaria, condusă de dinastia franco-italiană a Angevinilor, a declanșat, cu sprijinul papalității, o cruciadă în teritoriile extracarpatică care a avut drept țintă ultimă gurile Dunării și Marea Neagră, în timp ce – aproape concomitent – bazinul pontic devenise aria de hegemonie a negustorilor genovezi<sup>6</sup>. În

acest context de ofensivă latină și catolică, Dunărea și Marea Neagră au devenit, în opinia lui Iorga, vectori de difuzare ai modelelor politice și culturale occidentale, într-o regiune definită drept „o insulă de latinitate”.

Exemplul amintit este sugestiv pentru a ilustra cât de dificil este să rezumi sau să sintetizezi opera lui N. Iorga. Folosirea decupajelor din lucrările savantului presupune riscul distorsionării ideilor originare. Acestui pericol i se adaugă cel al irelevanței. De ce ar fi cineva tentat să citească ceva ce s-a scris despre opera lui Iorga, când mult mai logic și mai util ar fi să se citească studiile și cărțile acestuia? Contactul cu sursa – condiție esențială a oricărei cercetări istorice – este și în această situație calea de urmat, pentru că și cele mai fine abordări istoriografice sunt obligate, în ultimă instanță, să rezume o operă mult mai complexă.

Irelevanței i se poate adăuga pericolul panegricului. Multe dintre abordările istoriografice din România au ținut să folosească superlative la adresa contribuțiilor istoricului, ceea ce uneori poate fi exagerat și chiar contraproductiv. Nicolae Iorga are un loc bine stabilit în cultura română, pentru a mai fi nevoie de argumente în favoarea operei sale.

Pe lângă toate aceste observații, mai există una strict legată de subiectul ales pentru textul de față. Aparent, N. Iorga nu a scris o istorie a Mării Negre, subiect asociat de regulă cu numele altor istorici iluștri, precum Gh. I. Brătianu<sup>7</sup>, Șerban Papacostea<sup>8</sup>, Octavian Iliescu<sup>9</sup>, Ștefan Andreescu<sup>10</sup>, Virgil Ciocîltan<sup>11</sup>. Cu toate acestea, chiar și în domeniul istoriei pontice, Iorga ar trebui, totuși, considerat un întemeietor. Nu numai pentru că Marea Neagră este unul dintre „personajele” unor lucrări precum *Chestiunea Rinului* (1912)<sup>12</sup>, *Chestiunea Dunării* (1913)<sup>13</sup>, *Chestiunea Mediteranei*<sup>14</sup>, *Chestia Oceanelor* (1919)<sup>15</sup>, dar și pentru că savantul s-a concentrat pe istoria bazinului pontic într-o lucrare de pionierat, precum *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*<sup>16</sup>, sau în tripticul dedicat prezenței Veneției în Marea Neagră în secolele XIV–XV<sup>17</sup>.

Absența unei lucrări dedicate în exclusivitate istoriei „Mării celei Mari” (pentru a prelua terminologia documentelor medievale genoveze și

venețiene) este lămurită de însuși N. Iorga. Pe de o parte, abordarea *Chestiunea Dunării* impunea, implicit, o istorie a Mării Negre: „...toată istoria flotei bizantine, toată istoria flotei turcești, care nu este decât imitația flotei bizantine, ne arată un lucru, că între Dunăre și între Mare este legătura cea mai firească: se trece din una în cealaltă. Corăbiile turcești veneau pe Marea Neagră și pătrundeau pe Dunăre până foarte sus”<sup>18</sup>.

Pe lângă îngemănarea istoriei pontice cu cea a Dunării, înțelegerea trecutului bazinului Mării Negre nu se putea face în afara analizei istoriei mediteraneene. „Chestiunea stăpânirii Mării Mediterane”, explica savantul, „e mult mai vastă de cum s-ar părea la început. În dezvoltarea ei suntem cuprinși și noi, avem și noi un rol, cu toate că niciodată corăbiile ale noastre n-au plutit pe această mare cu scopul de a se împotrivi corăbiilor altei națiuni; suntem totuși amestecați în ea, fiindcă Marea Mediterană se continuă, de fapt, prin cele două strâmtoni ce mărginesc Marea de Marmara, canalul dintre „Marea Albă” a Orientalilor și Marea Neagră, în această mare isprăvită și ea la nord prin Marea de Azov. Astfel, Marea Neagră, cu adaosul ei, face parte din sistemul Mării Mediterane. Prin urmare, orice se petrece în Mediterana are imediat înrăurire și asupra noastră [...], ce suferim noi atârnă totdeauna de cine stăpânește Marea Mediterană”<sup>19</sup>.

Această perspectivă globală sugerează că Iorga nu a considerat „Marea cea Mare”, decât ca parte a unui tablou mult mai mare, mediteranean, fiind supusă tuturor transformărilor petrecute în „marea de mijloc”<sup>20</sup>. În viziunea lui Iorga, interdependența dintre Mediterana și mările adiacente pare să corespundă principiului vaselor comunicante din fizică. Orice intervenție asupra lichidului dintr-un vas provoacă evoluții similare în vasele comunicante. Desigur, presiunea hidrostatică nu se aplică societăților umane, dar Iorga pare să fi surprins și în acest caz ceea ce a considerat a fi o „permanență a istoriei”. Pentru istoricul amintit, încă din Antichitate și până în epoca modernă, orice putere hegemon a Mediteranei a încercat să-și extindă controlul și asupra întinderilor maritime învecinate, Marea Neagră bucurându-se de un interes aparte din perioada romană până în epoca stăpânirii otomane, inclusiv.

În concepția savantului, controlul mărilor, asemenea controlului Dunării<sup>21</sup>, constituia un atribut imperial. Chiar și geneza Țării Românești și a Moldovei la începutul secolului al XIV-lea a fost considerată un rezultat al contactului cu marea, Iorga sesizând că titlul domnilor munteni și moldoveni includea o traducere a termenului latin *Mare Maius*, denumire ignorată de sursele bizantine<sup>22</sup>. Totodată renașterea statului modern român era pusă de savant tot pe seama mării, mai exact a transformărilor care au avut loc în bazinul pontic în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Definitiv în toată această perspectivă a fost influența Mediteranei asupra unor spații și popoare situate, aparent, la distanță apreciabilă. Concluzia a fost dezvoltată în ultimele decenii de cercetători care au evidențiat felul în care lupta pentru supremație în Mediterana între Veneția și Genova a contribuit, alături de alți factori, la transformarea bazinului pontic într-o „placă tur-nantă a comerțului internațional”.<sup>23</sup> În chip asemănător a fost dezvoltată ideea lui Iorga a importanței strategice a Bosforului și Dardanelor<sup>24</sup> ca puncte cheie de control a rutelor maritime dintre Mediterana și Marea Neagră.

În ultimă instanță pentru Iorga, precum și pentru mulți dintre cercetătorii care s-au interesat de istoria spațiului pontic, Marea Neagră a fost o scenă sau o arenă de înfruntare între diferiți actori politici. Din această idee decurge o observație evidentă. Istoria Mării Negre nu are ca obiect trecutul întinderii de apă cu transformările suferite de-a lungul veacurilor, cu evoluția țărmurilor, a curenților maritimi, florei și faunei, ci are în prim-plan comunitățile umane care au trăit în jurul acestei mări. Ceea ce ține strict de mare este ignorat de istorici, interesați exclusiv de interacțiunea omului cu marea și de consecințele acestei interacțiuni.

O istorie globală a Mării Negre, care să includă nu numai luptele pentru hegemonie în această regiune și pentru exploatarea resurselor acestei zone, dar și fantasmеle, legendele, temerile provocate de spațiul maritim, rămâne a fi scrisă. Iorga și-a concentrat în bună măsură atenția asupra perioadei medievale, atunci când în „Marea cea Mare” s-au întretăiat marele rute ale comerțului euro-asiatic<sup>25</sup>.

Textul de față a preluat acest interes al ilustrului predecesor și va insista în final asupra istoriei medievale a Mării Negre. Desigur, o astfel de delimitare pune câteva probleme de metodă. Pe lângă observațiile formulate deja la începutul acestui text, segmentarea cronologică riscă să dilueze concluziile lui Iorga. Pericolul este și mai evident dacă ținem seama de faptul că abordarea savantului a fost una „globală”, în sensul în care istoria pontică a fost integrată în durata lungă a istoriei mediteraneene. În opinia lui Iorga oceanele și mările erau un subiect care merita o atenție particulară din partea istoricilor și dădea ca exemplu politica Statelor Unite ale Americii din Primul Război Mondial. Segmentarea propusă de prezentul text ar contrazice așadar chiar viziunea lui Iorga, contrară oricărui decupaj cronologic. Cu toate acestea, chiar și N. Iorga a fost uneori constrâns, din motive ce țineau de claritatea expunerii, să-și fragmenteze discursul în subiecte de mai mică anvergură.

„I s-ar părea cuiva – argumenta istoricul în prelegerea dedicată *Chestiunii Dunării* – că este o desfacere a câmpului vast al istoriei universale în probleme mărunte (...) în această expunere a istoriei universale nu văd, înainte de toate, cunoștințe (...), ci știu că în rândul întâiu aveți nevoie de ceea ce se desface din aceste cunoștințe, de elementul sufletesc, de elementul moral care iese din cunoașterea istoriei universale, că aveți nevoie de adevăruri mari, esențiale care răsar din cercetarea unor oarecare părți din istoria lumii”<sup>26</sup>.

O concepție similară se regăsește în *Chestia Oceanelor*, o admirabilă tentativă de a rezuma importanța întinderilor uriașe de apă sărată în istoria umanității. Acestei perspective generale și integratoare, Iorga i-a contrapus o analiză mult mai focalizată în contribuțiile de istorie a Mării Negre care, la rândul lor, au constituit un punct de plecare pentru rolul acestei regiuni în istoria mondială.

Așa au stat lucrurile cu prima lucrare de anvergură dedicată bazinului pontic. Titlul ales, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, ar lăsa impresia că lucrarea este dedicată exclusiv istoriei celor două centre comerciale. Ar fi însă o concluzie greșită. Cartea acoperă un segment temporal uriaș din Antichitate și până în secolul al XIX-lea și constituie o încercare temerară de

istorie a bazinului pontic într-o epocă în care multe dintre documentele publicate, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, erau practic necunoscute. De altfel, lucrarea includea în anexă un număr consistent de documente culese din arhive și biblioteci occidentale, reprezentând și din acest punct de vedere o contribuție valoroasă.

Pentru Iorga o analiză de istorie locală a celor două cetăți ar fi fost prea puțin relevantă. De altfel, adăuga savantul, un astfel de demers nici nu ar fi putut fi dus la bun sfârșit, pentru că arhivele pe baza cărora ar fi putut fi scrisă istoria Chilie și Cetății Albe s-au pierdut. În schimb, autorul propunea o perspectivă de istorie universală, prin care cele două centre comerciale erau inserate în rețeaua de drumuri comerciale care au asigurat pentru Evul Mediu târziu o perioadă de prosperitate a unei uriașe arii geografice (inclusiv Țara Românească și Moldova). În plus, adăuga N. Iorga, în ciuda vicisitudinilor istoriei și a succesiunii de stăpâniri, cele două orașe au avut o individualitate pe care și-au păstrat-o de-a lungul timpului. Ideea a fost reluată și dezvoltată în 1937<sup>27</sup>, savantul evidențiind autonomia celor două centre atât în perioada mongolă, cât și a stăpânirii Moldovei.

După mai bine de un secol de la publicare, cartea rămâne la temelia oricărei cercetări de istorie a Mării Negre. Multe dintre întrebările formulate de N. Iorga (Care a fost rolul centrelor genoveze în emergența și evoluția Țărilor Române? Care au fost principalele rute comerciale din vasta încrângătură de drumuri euro-asiatice? Care au fost actorii principali și intermediarii acestor schimburi? Care a fost impactul cuceririi otomane a celor două centre pe termen scurt mediu și lung?) sunt încă în atenția cercetătorilor. Desigur au fost formulate răspunsuri, au fost publicate noi documente, dar în destule chestiuni istoricii urmează încă concluziile lui Iorga cu minime modificări. Savantul însuși a revenit asupra subiectului, valorificând un număr de mărturii noi descoperite în arhive occidentale. Deși noua contribuție a insistat doar asupra unor evenimente și personaje aparent „minore”, ea își păstrează importanța pentru că schițează un tablou al Mării Negre din perioada premergătoare căderii Constantinopolului (1453). Astfel un oarecare Mesopero de Ansaldo era menționat într-un document din Liov ca „haeres

Licostomi” și „consul Francorum”, în timp ce un venețian din Creta, Niccolò Polo, apărea deținând suma de 2500 de galbeni la Cetatea Albă. Un alt document conținea referiri la un alt Polo, Giovanni Polo din *Albo Castro* (= Cetatea Albă), care, în 1503, îi vindea arhiducelui Maximilian lucrarea intitulată *Întrebările sultanului adresate patriarhului de Constantinopol despre Treime și credința creștină*. Aceste chestiuni „minore” întăreau concluzia formulată de savant încă de la 1900. Înțelegerea corectă a evoluțiilor din Marea Neagră necesita includerea lor în istoria Mediteranei și a Europei Central-Răsăritene. Pentru Iorga, marea se prelungea în interiorul continentului nu numai prin fluvii, dar și prin oameni (negustori, misionari, ambasadori, soldați, spioni, pelerini), care au circulat neconținut între Constantinopol, Trapezunt, Caffa, Tana, Chilia, Cetatea Albă până la Brașov, Liov, Cracovia, Buda și Viena. Iorga a folosit chiar termenul „mări de uscat”, sintagmă paradoxală și oximoronică, dar care are meritul de a sugera impactul puternic al mării asupra unor întinse suprafețe ale continentului. Așa cum am amintit deja, influența Mediteranei era considerată apreciabilă; în chip analog orice putere hegemon a stepelor nord-pontice încercase, inevitabil, să se extindă asupra zonei mediteraneene. Atâta timp cât marea rămânea o sursă perpetuă de pericole și un punct de plecare pentru orice putere cu aspirații imperiale, istoria maritimă era privită ca un domeniu esențial. Istoria românilor nu putea face excepție și textele lui Iorga dedicate mărilor pot fi văzute ca o pledoarie pentru o cercetare sistematică a trecutului Mării Negre și a Mediteranei.

Din această perspectivă, o atenție specială trebuie acordată studiului în trei părți dedicat prezenței venețiene în Marea Neagră. Deși Veneția a pierdut disputa cu Genova pentru supremație în aria pontică, opțiunea savantului pentru cetatea Sf. Marcu este ușor de înțeles. Veneția, și nu Genova a fost puterea hegemon a Mediteranei și a exercitat implicit și asupra bazinului pontic o influență majoră. În plus, relațiile venețienilor cu cele două principate românești extracarpătice au fost și sunt mai ușor de documentat. Despre raporturile Genovei cu Țara Românească se pot face doar presupuneri, în timp ce relațiile cu Moldova au fost adeseori încordate

și dominate de ostilitate. Veneția, în schimb, a lăsat urme documentare mult mai semnificative, iar relațiile nu par să fi cunoscut momente de tensiune.

Tripticul dedicat prezenței Veneției în Marea Neagră cuprinde, asemenea altor lucrări, un vast interval cronologic cuprins între Cruciada a IV-a (1204) și sfârșitul secolului al XV-lea, perioadă în care Veneția a devenit principala putere maritimă a Mediteranei răsăritene. În ciuda unor eșecuri (recucerirea bizantină a Constantinopolului în 1261, pierderea Țării Sfinte în 1291 și războiul indecis cu Genova 1294–1299), Veneția a rămas în toată această perioadă o putere maritimă capabilă nu numai să controleze rutele de comerț ale Mediteranei, dar, în opinia lui Iorga, să-și impună totodată condițiile unor puteri locale (Imperiul de Trapezunt) sau regionale (Ilkhanatul Persiei)<sup>28</sup>. Autoritatea Republicii marciene poate fi sesizată și de alte evoluții politice din bazinul pontic. Așa cum observa N. Iorga, cel puțin pe țărmul vestic al Mării Negre, venețienii au rămas aliații constanți ai puterilor riverane (țaratul bulgar, apoi despotatul lui Dobrotici și, mai târziu, Țara Românească și Moldova), în timp ce genovezii au fost adversarii tradiționali ai acestora. În cazul lui Dobrotici, Iorga era de părere că relațiile politice și militare cu Veneția au fost rezultatul acordului existent între despot și împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul<sup>29</sup>.

Mai târziu, în timpul conflictului otomano-venețian din 1463–1479, un rol important în stabilirea unui contact diplomatic direct între Veneția și Moldova l-au jucat raporturile încordate între Ștefan cel Mare și genovezii din Caffa, situație moștenită de domnul de la Suceava de la predecesorii săi. Cu toate că studiile consacrate raporturilor venețiano-moldovene s-au reînnoit semnificativ în ultimele decenii nu este exagerat să se afirme că Iorga a fost cel care a fixat punctele esențiale ale acestor raporturi și contextul general în care au avut loc. Marea Neagră a fost veriga de legătură între politica lui Ștefan cel Mare și cea a Veneției, Republica marciană sperând până către sfârșitul conflictului cu Imperiul Otoman ca, odată cu încheierea păcii, să își poată relua activitățile comerciale în bazinul pontic. Fapt interesant, Ștefan a sesizat foarte bine acest interes, iar solia trimisă în lagună, în 1477, a insis-

tat asupra faptului că, dacă Chilia și Cetatea Albă rămâneau în hotarele Moldovei, recucerirea Caffei și a întregii peninsule Crimeea ar fi fost ușor de făcut.

\*

Prezentarea de față și-a propus să discute câteva dintre ideile lui N. Iorga despre istoria Mării Negre, subiect impus în istoria universală, grație elevului și continuatorului său, Gheorghe I. Brătianu. Discuția ar putea, desigur, continua prin referirea la alte lucrări ale savantului român, dar concluziile pot fi previzibile. Nu mai este nevoie de argumente suplimentare, pentru că fără opera și activitatea de întemeietor a lui Nicolae Iorga istoriografia și cultura română ar fi fost sensibil mai sărace. Pentru istoricii români, cel puțin, Iorga rămâne inegalabil nu numai prin dexteritatea de a domina o cantitate uriașă de informații, dar și prin abilitatea de a stabili conexiuni între fapte, oameni și regiuni aparent dispartate, prin harul de a combina durată scurtă, medie și lungă a istoriei proceselor istorice și prin viziunea echilibrată asupra rolului „marilor” și „micilor” actori în desfășurarea unui eveniment.

În privința istoriei pontice, Iorga a fost, ca în cazul atâtor alte domenii, un precursor care, grație unei munci neobosite în arhive din străinătate, a deschis o mulțime de direcții de cercetare. Multe dintre concluziile sale au servit drept bază pentru noi cercetări, iar documentele pe care le-a publicat sunt în continuare folosite și, cu siguranță, vor mai fi.

Există totuși și câteva modificări semnificative în câmpul istoriografic față de perioada în care a activat N. Iorga. Astăzi sunt puțini istoricii care ar îndrăzni să atace un subiect din Antichitatea greco-romană până în prezent. Pentru Marea Neagră există, desigur, cartea lui Charles King<sup>30</sup>, o lucrare bine scrisă și bine documentată pentru perioada modernă și cea contemporană, dar foarte succintă pentru epocile mai vechi. Dintr-o mulțime de motive, istoricii se concentrează astăzi tot mai mult pe subiecte foarte bine circumscrise lucrările de anvergură, fiind încercate doar după un număr semnificativ de studii de caz. În acest context, opera lui Iorga rămâne – asemenea fortărețelor genoveze de pe țărmurile Mării Negre – un monument impresionant, dar, în același timp, unul desuet care este admirat de la distanță dar arareori vizitat.

## Note

<sup>1</sup> Există, desigur, excepții. Vezi Vitalien Laurent, *Nicolae Iorga historien de la vie byzantine*, în „Revue des études byzantines”, IV, 1946, p. 5–23; Șerban Papacostea, *Nicolae Iorga și Evul Mediu românesc*, în N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, ed. Ș. Papacostea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 402–427; Victor Spinei, *Ultima mare sinteză a lui N. Iorga asupra istoriei românilor și perioada secolelor X–XIV*, postfață în N. Iorga, *Istoria românilor. III. Ctitorii*, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p. 341–373. Pentru N. Iorga ca fondator de instituții de referință este studiul lui Andrei Pippidi, *N. Iorga întemeietorul*, în *Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” 1937–1948*, p. 11–21.

<sup>2</sup> Vezi în această privință observațiile lui Andrei Pippidi în introducerea la N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani 1938–1940*, Ed. Humanitas, București, 2019, p. 7: „Ce a scris Iorga nu se mai citește. Nici în străinătate unde trecerea timpului de când a tăcut savantul român a schimbat prea multe (...), nici în țara lui, unde la acest istoric, om politic și scriitor nu se mai întoarce nimeni pentru a prețui cât și cum a scris”.

<sup>3</sup> Vitalien Laurent, *Nicolae Iorga historien*, p. 5: „Il m’a fallu au préalable, rechercher les raisons qui frappaient ainsi d’ostracisme celui qui fit si grande figure dans les congrès internationaux de la discipline”. La începutul studiului său, Vitalien Laurent povestea o discuție cu un coleg francez de breaslă care a comentat cu o ironie răutăcioasă asocierea dintre N. Iorga și istoria bizantină. Astăzi ostracismul este, adeseori, înlocuit cu o uitare totală. Vezi, de exemplu, un instrument de lucru elaborat sub coordonarea lui Albert Classen (ed.), *Handbook of Medieval Studies. Terms-Methods-Trends*, De Gruyter, Berlin-New York, 2010, care pur și simplu ignoră numele lui Iorga din lista de „figuri cheie” a medievistilor din perioada 1650–1950. Măcar pentru cele șase volume de note și extrase referitoare la cruciada târzie, pentru monografia consacrată lui Philippe de Mézières, pentru studiile de istorie bizantină și, nu în ultimul rând, pentru o istorie a Imperiului Otoman, scrisă într-o vreme în care puțini savanți s-ar fi încumetat la redactarea unei astfel de lucrări bazate pe surse occidentale, numele medievistului român ar fi meritat inclus.

<sup>4</sup> Trebuie spus că au existat și în acest caz excepții semnificative. De exemplu, ideea lui Iorga despre rolul drumurilor de comerț în geneza țărilor române medievale (vezi de ex. *Points de vue sur l’histoire du commerce de l’Orient au Moyen Age*, Paris, 1924, p. 89–90) a fost ulterior dezvoltată de P.P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Age*, „Revista Istorică Română”, III, 1934, 172–193 și, mai ales, de Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (sec. XIV–XVI). Drum și stat*, idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 151–204.

<sup>5</sup> Istoricul însuși era resemnat în fața imposibilității de a duce la bun sfârșit toate ideile pe care le avea. În privința Mării Negre, vezi mărturisirea din conferința ținută la „Liga

Navală Română”, N. Iorga, *Poporul românesc și marea, Vălenii de munte*, 1938, p. 4: „Ceea ce mi se cere, după cercetările pe care am putut să le fac și după ce pot întrevedea ca alte cercetări pe care n-am avut vreme să le duc la capăt și pe care probabil nu le voi isprăvi niciodată, este fără îndoială un lucru foarte greu (...) Este vorba de legătura pe care poporul românesc a avut-o cu Marea, și nu numai cu Marea, dar cu apele în general”.

<sup>6</sup> N. Iorga, *Istoria românilor. III. Ctitorii*, p. 143: „...spre această insulă latină pierdută a românilor, latinitatea apuseană înainteză prin acest fenomen al francizării dinastice și politice a Ungariei, ca și prin italianizarea Mării Negre și a Dunării de Jos”. Ideea lui Iorga a fost ulterior dezvoltată în chip remarcabil de Șerban Papacostea într-un număr de studii reunite în volumul *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, precum și într-o lucrare uitată parcă prea repede, *Românii în secolul al XIII-lea între cruciată și Imperiul mongol*, Ed. Enciclopedică, București, 1993.

<sup>7</sup> Dintr-o lungă listă de lucrări voi menționa doar sinteza apărută postum G.I. Brătianu, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*. München, 1969; ediția în limba română a apărut aproape cu două decenii mai târziu, *Marea Neagră. De la origini și până la cucerirea otomană*, ed. Victor Spinei, I–II, București, 1988.

<sup>8</sup> Contribuțiile publicate de-a lungul anilor în diferite reviste și volume colective au fost reunite recent în volumul Ș. Papacostea, *La Mer Noire carrefour des grandes routes intercontinentales*, Institutul Cultural Român, București, 2006; pentru o sinteză vezi și Ș. Papacostea, Virgil Ciociltan, *Marea Neagră răspântie a drumurilor continentale*, Ovidius University Press, Constanța, 2007.

<sup>9</sup> O. Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, „Studii. Revistă de Istorie”, 25, 1972, p. 435–462; idem, *Chilia în veacul al XIV-lea*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, 60, Cluj, p. 284–291; idem, *Nouvelles éditions d’actes notariés instrumentés aux XIII<sup>e</sup>–XIV<sup>e</sup> siècles dans les colonies génoises de la Mer Noire. Actes de Caffa*, RESEE, 14, 1976, p. 523–529; idem, *Nouvelles éditions d’actes notariés instrumentés au XIV<sup>e</sup> siècle dans les colonies génoises des bouches du Danube – Actes de Kilia et de Licostomo*, RESEE, 15, 1977, p. 113–130, idem, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIII<sup>e</sup>–XIV<sup>e</sup> siècles*, în *Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII–XIV (I Genovesi nel Mar Nero durante i secoli XIII–XIV)*, Bucharest, 1977, p. 155–171; idem, *La monnaie vénitienne dans les pays roumains de 1200 à 1500*, RESEE, 15, 1977, p. 355–361

<sup>10</sup> Șt. Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV–XVII)*, Bucharest, 2001; idem, *Izvoare noi cu privire la istoria Mării Negre*, Bucharest, 2005; idem, *Cruciada târzie și Marea Neagră, în Marea Neagră. Puteri maritime – puteri terestre (secolele XIII–XVIII)*, ed. Ovidiu Cristea, București, 2006, p. 122–158.

<sup>11</sup> În afara lucrării monografice *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, trans. Samuel P. Willcocks, Leiden, Boston, Brill, 2012, merită amintite câteva contribuții referitoare la istoria

românilor V. Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, „Revista de Istorie”, 34, 1981, p. 2091–2096; idem, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare, 1412–1420*, „Revista de Istorie”, 10, p. 1090–1100 și 11, p. 1191–1203.

<sup>12</sup> N. Iorga, *Chestiunea Rinului. (Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie). Lecții ținute la școala de Război tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi*, Vălenii de Munte, 1912.

<sup>13</sup> N. Iorga, *Chestiunea Dunării (Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie). Lecții ținute la școala de Război tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi*, Vălenii de Munte, 1913.

<sup>14</sup> N. Iorga, *Chestiunea Mediteranei (Istorie a Europei de miazăzi în legătură cu această chestie). Lecții ținute la școala de Război tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi*, Vălenii de Munte, 1914.

<sup>15</sup> N. Iorga, *Chestia Oceanelor. Lecții făcute la Școala de Război*, București, 1919.

<sup>16</sup> N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1900.

<sup>17</sup> N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, ARMSI, s. II, 36, 1914, p. 1043–1070; idem, *Veneția în Marea Neagră. II. Legăturile cu turcii și cu creștinii din Balcani de la lupta de la Kossovo până la cea de la Nicopol*, ARMSI, s. II, 36, 1914, p. 1071–1118; idem, *Veneția în Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor* s. II, 38: 1–76.

<sup>18</sup> N. Iorga, *Poporul românesc și marea*, Vălenii de Munte, 1938, p. 7.

<sup>19</sup> N. Iorga, *Chestiunea Mediteranei*, p. 2.

<sup>20</sup> *Ibidem*: „Înțeleg ceea ce suferim nu numai ca dureri, dar și ca influențe; influențe de comerț, influențe de civilizație în genere și, foarte adeseori, și influențe de dominație politică”.

<sup>21</sup> N. Iorga, *Le Danube d'Empire*, în *Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger*, Paris, 1924, p. 13–24. Pentru

câteva exemple despre felul în care a fost percepută în Evul Mediu stăpânirea mării în diferite spații și epoci ale istoriei europene v. Ovidiu Cristea, *The Quest for maritime Supremacy in the Black Sea during the Later Middle Ages*, în *The Balkans and Caucasus. Parallel processes on the opposite sides of the Black Sea*, ed. by Ivan Biliarsky, Ovidiu Cristea and Anca Oroveanu, Cambridge Scholars Publishing, 2012, p. 30.

<sup>22</sup> N. Iorga, *Istoria românilor. III. Ctitorii*, p. 244.

<sup>23</sup> Paternitatea formulei aparține lui Gh. I. Brătianu. Vezi de ex. capitolul al XI-lea din *Marea Neagră. De la origini și până la cucerirea otomană*, ed. Victor Spinei, I–II, București, 1988, p. 112–154. Vezi, de asemenea, lucrările lui Șerban Papacostea citate *supra* n. 6.

<sup>24</sup> N. Iorga, *Dardanelele amintiri istorice*, București, 1915 (extras din ARMSI, s. II, t. XXXVII). Alte contribuție importantă ignorată de istoriografia occidentală aparține lui Virgil Ciocîltan, *Genoa's challenge to Egypt 1287–1290*, „Revue Roumaine d'Histoire”, 32, 1993, 283–307.

<sup>25</sup> The phrase belongs to G. I. Brătianu, *La mer Noire plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Age*, RHSEE, 21, 1944, p. 36–69.

<sup>26</sup> N. Iorga, *Chestiunea Dunării*, p. 1.

<sup>27</sup> *Noi descoperiri privitoare la istoria românilor*, Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, p. 223 (publicat inițial în ARMSI, s. III, t. XIX, 1937, p. 189–196).

<sup>28</sup> *Veneția în Marea Neagră*, XXXVI, 1914; vezi însă obiecțiile formulate de G.I. Brătianu, *Les Vénitiens dans la mer Noire*, în „Echos d'Orient”, 33, 1934, p. 153–154.

<sup>29</sup> Cf. *Condițiile de politică generală în cari s-au întemeiat Bisericele românești în veacurile XIV–XV*, Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, p. 102.

<sup>30</sup> Autorul a avut precauția de a spune că e vorba de una dintre multele istorii ale Mării Negre care se pot scrie: Charles King, *The Black Sea. A History*, Oxford University Press, 2005; trad. în limba română, *Marea Neagră. O istorie*, trad. Dorian Branea, Cristina Chevereșan, Ed. Polirom, Iași, 2015.

# Pagini de istorie: anul 1891, Academia Română la împlinirea a 25 de ani de existență

*Bogdan-Ștefan Cristea\**

La 4 aprilie 2021 sărbătorim 155 de ani de la înființarea Academiei Române, reprezentativă pentru cultura din întreg spațiul românesc, membrii fiind aleși din toate teritoriile locuite de români. Peste un secol și jumătate poate fi socotit pentru o instituție de cultură o viață relativ scurtă, dar acest lucru trebuie analizat în condițiile concrete ale vremii și prin prisma bilanțului realizărilor sale.

Prin rândurile de față punem la dispoziția cititorilor câteva dintre documentele inedite aflate în Arhiva Academiei Române din București, care reflectă importanța, imaginea pe care o avea Academia Română în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, precum și aprecierea de care se bucura, pusă în lumină de corespondența păstrată.

## **25 de ani de existență**

La 1/13 aprilie 1866 s-a constituit, la București, Societatea Literară Română, care în 1867 s-a transformat în Societatea Academică Română, iar în 1879 în Academia Română. Aceasta, la 21 iunie/3 iulie 1879 publica Statutele, care îi creionau structura și menirea sa, ca înalt for cultural al țării<sup>1</sup>.

În anul 1891, Academia Română a împlinit un sfert de veac de existență. Cu acel prilej a primit numeroase felicitări pentru activitatea depusă, de la organizații și personalități științifice și culturale. În Arhiva Academiei Române s-au păstrat câteva dintre aceste acte, pe care le prezentăm în cele ce urmează.

O telegramă a Corpului profesoral din Slatina saluta „cu respect pe propagatorii și

sporitorii culturii naționale, întruniți a serba jubileul de 25 ani”<sup>2</sup>, dorindu-le „tărie și spor rodnic și uriașă muncă de înaintare a românismului prin cultură”<sup>3</sup>.

Societatea Academică Junimea, însuflețită de „activitatea înaltului institut de cultură națională Academia Română”<sup>4</sup>, urează acesteia „prosperitate și viață îndelungată”.

Academia Ortodoxă din Cernăuți ura: „Eminentului institut de cultură națională mulți ani!”<sup>5</sup>

În Arhivă s-a păstrat și o listă a personalităților care au primit medalia comemorativă a Academiei, în bronz, la jubileul de 25 de ani. Lista, datată 2/14 aprilie 1891,<sup>6</sup> cuprinde numele acestora și semnăturile lor autografe; în total 119 medaliați. Între beneficiari, întâlnim pe: rege (căruia i s-a acordat prin D. Sturdza), miniștri (Lascăr Catargiu, Gr. Lahovary), personalități de la Palat (Elena Văcărescu, colonelul Candiano-Popescu), oameni politici și de cultură și academicieni (Titu Maiorescu, I. Negruzzi, M. Kogălniceanu, A. Odobescu, I. Bianu, Spiru Haret). Sunt enumerate și fețe bisericești (mitropolitul-primat, episcopul Melchisedec, episcopii de Huși, de Vâlcea). De asemenea, au fost medaliat și Societatea Geografică, Muzeul de Antichități din Iași și cel din București. În act era trecut și I.C. Brătianu, în dreptul căruia nu găsim semnătura, ci mențiunea: „Nu i s-a dat – a murit!”<sup>7</sup>

Astfel, Academia Română, la împlinirea a doar douăzeci și cinci de ani de activitate, constituia cel mai înalt for științific și cultural al țării, poziție consolidată și de membrii ei, aspecte ce reies din toate telegramele primite.



Astăzi la împlinirea a 155 de „viață academică, porțile sunt deschise și pentru alte personalități culturale care vin să îmbogățească prin operele lor [...] patrimoniul cultural al țării”.<sup>8</sup>

**Note**

<sup>1</sup> Pentru istoria Academiei, vezi de pildă: Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2016)*, ed. II, București, Ed. Academiei Române, 2016.

<sup>2</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 2.

<sup>3</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 2.

<sup>4</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 3.

<sup>5</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 6.

<sup>6</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 12.

<sup>7</sup> Arhiva Academiei Române, A-6, Corespondență diversă (1891–1894), f. 6.

<sup>8</sup> *Academia Română, Un secol și jumătate de viață academică*, București, Ed. Academiei Române, 2016, p.4.

<b>TELEGRAMA</b>		
No. 77	Președinte al Academiei Române	
15	27	
Presintată la Slatina	No. 271 cl. 8	Notițe
Cuvinte 7 D	Grupe	data 13/4 ora 8 m. 30 timp
Transmisă de	No.	data 9 ore 15 m. St.
<p>Corpul profesoral din Slatina saluta cu respect pe propagatori și sponsorii culturii naționale într-unirea a serba jubileul de 25 ani de întemeiere a Academiei Române și le urează deplina prosperitate.</p> <p>n. Conform ab</p>		

Telegrama Corpului profesoral din Slatina

TELEGRAMA

64/12/16 Academia Romana

Presintată la Gernovitz No. 1216 ct. P Notife

Cuvinte Grupe data 13/ ora 12 m. 10 mpul

Transmisă de No. data 3rd m. t.

Incușpletă de activitatea  
 înaltului institut de cultura  
 nationala academia Romana  
 uram prosperitate si viata  
 îndelungată. Societatea  
 Academia Junimea

n Conform

Telegrama Societății Academice Junimea

TELEGRAMA

73/1225 Academia Romana

Presintată la Gernovitz No. 1225 ct. P Notife

Cuvinte Grupe data 13/ ora 12 m. 2 mpul

Transmisă de No. data ord. m. t.

Iminentului institut  
 de cultura nationala  
 multzi ani! —  
 Academia  
 Ortodoxa Cernăuți.

p. Conform.

Telegrama Academiei Ortodoxe din Cernăuți

Medalia jubileului Academia 1891			1891 Aprila 21 <sup>a</sup> 28 Am primit medalia comemorativă, a Academiei în bronz — Jubileul de XXV de ani — 1866-1891.	
96	A. Petru	1	Abolitionist	19 - Petru
97	Directorul Muzeului de Istorie și Arheologie	1	mai - invid	20 - A. Roman
98	Andrei Hurmuzaki - Omul	1	Cu pota	21-34 - M. S. Negulescu - juri de știință
99	Mitropolitul de la Caransebaș	1		31 - General Florescu - Prin. v. v. v.
100	Mitropolitul de la Sibiu - v. v. v.	1		32 - General Călugăr - v. v. v.
101	" " " " " "	1		33 - G. Caraculă - v. v. v.
102	Episcopul Vălcăului - v. v. v.	1		34 - G. Bărbulescu - v. v. v.
103	" " " " " "	1		35 - G. Bărbulescu - v. v. v.
104	" " " " " "	1		36 - Col. I. Bărbulescu - v. v. v.
105	" " " " " "	1		37 - Dr. Gărbulescu - v. v. v.
106	Dr. Ștefan de Harghita	1		38 - S. Lăzărescu - v. v. v.
107	" " " " " "	1		39 - C. S. Șchiu - v. v. v.
108	" " " " " "	1	40 - G. Bărbulescu - v. v. v.	
109	" " " " " "	1	41 - Dr. Bărbulescu - v. v. v.	
110	Dr. C. Ștefan - Sebeș - v. v. v.	1	42 - General Bărbulescu	
111	" " " " " "	1	43 - General A. Bărbulescu - v. v. v.	
112	Membru de onoare - v. v. v.	1	44 - Dr. J. Bărbulescu	
113	Domnișoara Alina Știrbei	1	45 - Dr. Bărbulescu	
114	G. Ștefan	1	46 - Dr. S. Șchiu - v. v. v.	
115	Simona Popescu	1	47 - Dr. Bărbulescu	
116	Rad. Nicolescu	1	48 - Dr. Bărbulescu	
117	P. S. S. Ep. Melchisedec	1	49 - Dr. Bărbulescu	
118	Societatea Geografică	1	50 - Dr. Bărbulescu	
119	Ph. S. Speranția	1	51 - Dr. Bărbulescu	

Medalia jubileului Academia - 1891 -			Medalia jubileului Academiei 1891				
48	I. Caragiu	1	I. Caragiu	69	I. Nianu	1	I. Nianu
49	E. Mănescu	1	T. Mănescu	70	A. Leacănă de Nou	1	A. Leacănă de Nou
50	G. Șon	1	G. Șon	71	G. T. Tomescu - Șon	1	G. T. Tomescu - Șon
51	G. Chitu	1	G. Chitu	72	A. Densușianu	1	A. Densușianu
52	L. Negruppi	1	L. Negruppi	73	L. Șanici	1	L. Șanici
53	Gr. G. Tăcilăscu	1	Gr. G. Tăcilăscu	74	Mo. Sutu	1	Mo. Sutu
54	L. Kuleanu	1	L. Kuleanu	75	Ion Kalmăraș	1	Ion Kalmăraș
55	M. Tomescu	1	M. Tomescu	76	R. Urbiceanu	1	R. Urbiceanu
56	Mo. Hagăluțianu	5	Mo. Hagăluțianu	77	C. Ș. Robescu	1	C. Ș. Robescu
57	A. Cărbulescu	1	A. Cărbulescu	78	Spiru Ștefan	1	Spiru Ștefan
58	D. A. Ștefan	1	D. A. Ștefan	79	A. Ștefan	1	A. Ștefan
59	Ion Șchiu	4	Ion Șchiu	80	Dr. Ș. Petrescu	1	Dr. Ș. Petrescu
60	Ion Ștefănescu	1	Ion Ștefănescu	81	Dr. A. Sutu	1	Dr. A. Sutu
61	Gen. A. Tăcilăscu	1	Gen. A. Tăcilăscu	82	Dr. C. Ștrati	1	Dr. C. Ștrati
62	Dr. Ș. Felix	1	Dr. Ș. Felix	83	Dr. V. Dăscăluș	1	Dr. V. Dăscăluș
63	Gr. Grădinaru	1	Gr. Grădinaru	84	C. Șon	1	C. Șon
64	Petre Grădinaru	1	Petre Grădinaru	85	Dr. Ș. Romnicănu	1	Dr. Ș. Romnicănu
65	L. C. Brătianu	1	L. C. Brătianu	86	Dr. Ș. Ștefan	1	Dr. Ș. Ștefan
				87	Dr. N. Kalmăraș	1	Dr. N. Kalmăraș
				88	A. Ș. Xenopol	1	A. Ș. Xenopol
				89	A. Ștefan - Calimach	1	A. Ștefan - Calimach
				90	General Penar	1	General Penar
				91	Alexandru Pop	1	Alexandru Pop
				92	A. Ș. Ștefan	1	A. Ș. Ștefan

Lista personalităților care au primit medalia comemorativă a Academiei, în bronz

---

## Academicianul Dan Berindei



# „Istoria ne dă mânerul spre o relativă veșnicie omenească”

*Acad. Dan Berindei*

*Președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie*

Grație unui efort colectiv depus de persoane care îl apreciază și îl respectă, am realizat un scurt interviu cu academicianul Dan Berindei, președinte de onoare al Secției de științe istorice și arheologie. Am vorbit despre istorie, Academia Română, personalități, cercetare, tineri, presă, comunicarea științei, pasiuni, dar și despre viitorul Academiei Române, „înalt for al națiunii române”, „societate savantă”, pe care o consideră totodată „prim Parlament cultural al tuturor românilor”, „punte spirituală către umanitate”, „patria mea mică”.

## **Academia Română, instituția-mamă**

*Stimate domnule academician Dan Berindei, cum v-ați întâlnit cu Academia Română?*

Cu Academia Română și Biblioteca Academiei Române m-am întâlnit în timpul facultății. Apoi a devenit un lucru firesc. Am pierdut contactul cu Academia trei ani, cât timp am fost scos din institut, dar i-am recuperat. În orice caz, Academia a fost instituția-mamă.

## **Istoria**

*Cum definiți dumneavoastră istoria, domnule academician Dan Berindei?*

Istoria este biografia trecutului. Este destul de dificilă, pentru că izvoarele sunt diferite și adeseori se contrazic. Nu ai de a face cu o singură materie. Istoria este o reconstituire destul de complicată și trebuie să o iei ca atare. Adică să nu o afișezi ca desăvârșită, pentru că nu este desăvârșită – este relativă.

*Dacă dovezile, izvoarele sunt foarte clare, cum se face că interpretările sunt diferite?*

Tocmai pentru că dovezile nu sunt foarte clare – acestea poartă întotdeauna un semn de

întrebare care paralizează lucrurile. Sunt destul de rare cazurile când lucrurile se prezintă cu limpezime absolută. Deseori sunt unii care preferă o soluție în locul celeilalte și prin aceasta răstălmăcesc. Este destul de complicat.

Pe de altă parte, cercetarea istorică este extrem de necesară, tocmai pentru a se prezenta cât se poate de clar și de limpede lucrurile. Nu de puține ori, interpretările sunt tendențioase, sunt prejudecăți, uneori sunt și ereditați de familie, astfel că nu se ajunge la o clarificare. Totuși este o încercare destul de bună pentru a se ajunge la o soluție fericită sau, în orice caz, limpede. Ar mai fi de spus că uneori am impresia că mai sunt și oameni pentru care istoria nu înseamnă nimic.

Cert este că istoria are legătură cu tot. Fără istorie n-am fi nimic. Istoria ne dă mânerul de care să ne prindem spre o relativă veșnicie omenească. Este esențială. Pentru mine a fost esențială. Poate că a fost o greșeală, poate că era mai bine doctor sau inginer, dar m-am decis pentru istorie foarte devreme.

## **Oameni și vremuri**

Aveam un coleg excepțional, Gheorghe Bezviconi. În anii aceia grei, când eu fusesem scos de la institut, el fusese trimis să inventarieze cimitirul Bellu din București – pentru el nu a fost cea mai plăcută ocupație, dar a realizat-o cu mare succes. L-am ajutat pot să spun postum, pentru că Bezviconi nu a trăit mult; de pe urma lui a rămas acest inventar al cimitirului Bellu, lucrare de care s-a ocupat mai ales soția sa, care mi-a adus manuscrisul, pe care l-am editat. Am realizat chiar două ediții și a fost o lucrare foarte utilă, pentru că era inventarul, cu date precise, al celor mai de seamă oameni din țară.

---

*Omul este sub vremuri sau vremurile sunt sub om?*

Omul este sub vremuri, în fond. Dar, se mai aranjează.

*Ce spuneți despre vremurile nefavorabile?*

Vremuri proaste nu am avut decât cam trei ani și foarte proaste cam vreun an, perioade în care am lucrat într-o cooperativă de producție. În rest, lucrurile s-au tasat și am revenit grabnic la ocupațiile mele. Partea interesantă este că lucrurile se schimbă când nu te aștepti, dar m-am adaptat. Nu pot să mă plâng. La cooperativa de mecanică unde am făcut foarte multe ștergătoare de parbriz – este foarte plăcut pentru că se întind... (*râde*) – munca asta a durat cam vreo șase luni.

*Ați cunoscut de-a lungul timpului multe dintre personalitățile științei și culturii românești. Care dintre acestea v-au impresionat astfel că ați dori să le amintiți și să spuneți câteva cuvinte despre ele?*

Mi-l amintesc pe bietul Gheorghe Brătianu. Era un foarte mare timid. Cu toate acestea, se înflăcăra. Iar atunci când se înflăcăra era bine – totul era să rămână astfel cât mai mult timp. O vreme îl ținea.

Nicolae Iorga. La un moment dat, a ținut un ciclu la Fundația Dalles. M-am dus, dar nu era cum eram eu obișnuit, adică o sală goală aproape; aici era sala plină, venise toată lumea. L-am auzit de alături, ca să zic așa. Sigur că m-a impresionat. Era un tip cu totul special.

**Personalitatea de ieri care ar avea un cuvânt de spus astăzi**

*Dacă ne gândim la perioada interbelică și la personalitățile politice din perioada respectivă, care dintre acestea credeți că ar avea ceva de spus, dacă s-ar putea, în ziua de astăzi?*

Nicolae Iorga. El avea ceva de spus în orice zi. Pe de altă parte, era un tip dificil. Dar era foarte înzestrat, aproape prea înzestrat. Era și năzuros, ceea ce explică sfârșitul lui tragic. În mod normal, nu am pomenit un alt învățat serios care să fie luat în pripă și să fie dus să fie executat. Este ceva de o sălbăticie rară! Dar se mai întâmplă.

**Către tineri**

*Ce le-ați spune tinerilor cercetători care se dedică studiului istoriei?*

Dacă au pasiunea reală, să persiste. Trebuie să fie serioși. Perseverență și seriozitate.

**Cercetare și noroc**

*De-a lungul timpului ați realizat multe proiecte. Cu toate acestea, există un proiect pe care ați dorit să-l realizați și nu ați reușit, din diverse motive?*

Sunt lucruri care nu se pot realiza sau, mai bine zis, nu se pot realiza în timpul dat. În general, eu am avut noroc, pentru că am avut o justă măsură și nu am avut pășanii neplăcute. Însă este drept că în cercetare nu știi niciodată ce se întâmplă, cum merge. Așa că trebuie să ai un oarecare scepticism. Dar dacă este pasiune, este și reușită. Pentru că reușitele sunt dăruiri către profesie. Dacă dăruirea există, nu sunt probleme. Cu toate acestea, uneori calculele nu sunt exacte și este foarte greu. Există punctul tău de vedere, dar și punctul de vedere al altora. Așa că este o întrecere continuă, de care îți dai sau nu îți dai seama.

*În cercetare trebuie să ai și puțin noroc, cum se spune?*

Există și puțin noroc, dar nu întotdeauna. Uneori izvorul este prea bogat. Și atunci este mai complicat.

**Presa**

*Ați fost în Asociația Internațională a Presei.*

Da, am fost o perioadă.

*Am adus în discuție acest subiect pentru că doream să ne spuneți câteva cuvinte despre presă.*

**Valoarea presei a scăzut foarte mult și s-a simplificat.**

*Ce ne puteți spune despre știrile false?*

Știrile false sunt dintotdeauna. De când există lumea. Pe de altă parte, am impresia că astăzi blocările sunt mai ușoare. Simplificările, mai ales. Atât de ușoare încât se pierde conținutul. De pildă, Pamfil Șeicaru, în „Curentul”, avea întotdeauna un articol, dar merita a fi citit. Astăzi, cine

mai merită să fie citit? Foarte puțini. Și-au pierdut vigoarea jurnalistică.

*Credeți că ar trebui să existe o legătură între presă și educație? Presa poate să facă educație?*

Mă cam îndoiesc. Pentru că te gândești cine sunt sau cine ar fi educatorii. Așa că stai și te îndoiești.

*Comunicarea rezultatelor științei este o activitate indispensabilă în viața unui cercetător. Jurnalele de specialitate se adresează comunității științifice corespunzătoare domeniului în care se desfășoară cercetarea și, prin urmare, vizează un public cunoscător. Ce spuneți despre presa care abordează reportaje și relatări despre știință și care se adresează publicului larg?*

În orice caz, este un tip degradat. Îmi aduc aminte cum luam presa și citeam ce mă interesa. Acum, nu ai ce culege. Nu există premisa.

*Înțeleg că fundația pentru un asemenea tip de comunicare a științei în presă nu este solidă.*

Da, evident nu este solidă – mai bine zis, uneori nici nu există.

## **Pasiuni**

*Iubiți animalele.*

Asta este drept. Am avut câini și pisici. Sunt prizonierul lor.

*Ați manifestat pasiune și pentru un anumit sport: motociclism.*

Am participat la Marele Premiu al Brașovului. Îmi aduc aminte că erau destul de mulți concurenți – spre finalul traseului, eram cam al 15-lea, dar calm, spre deosebire de susținătorii din tribune care erau furioși pentru că nu forțam. Mi-au plăcut motociclismul și călăria.

**„Academia Română are o sarcină foarte grea...”**

*De fiecare dată când ați scris sau ați vorbit despre Academia Română ați găsit expresii extraordinare: „Academia Română este patria mea mică”, „Academia Română este primul parlament cultural al țării”. Ce credeți că trebuie să reprezinte Academia Română? Ce misiune credeți*

*că are Academia Română în perioada care urmează?*

Academia Română are o sarcină foarte grea, pentru că trebuie să rămână în hainele Academiei Române. Să nu fie înstrăinată. În același timp, am impresia că Academia nu este întotdeauna ceea ce trebuie să fie. În plus, este și în primejdia de a-și pierde darul său.

Academia riscă să fie înstrăinată, riscă să-și uite menirea. Ea trebuie să-și păstreze coordonatele și să nu se înstrăineze. Să nu-și trădeze misiunea. Este destul de complicat. Uneori lucrurile se făceau de la sine. Mărturisesc că era o vreme în care mergeam la Academie, dar ca unul dintre clienții ei, nu ca un membru al ei. După aceea au urmat treizeci și mai bine de ani de apartenență efectivă. Am impresia că astăzi mulți dintre membrii Academiei nu au conștiința apartenenței lor la Academie sau a ceea ce trebuie să însemne apartenența la Academie.

Academia Română este foarte însemnată, mai ales cu independența ei și cu afirmarea acestei independențe. Academia nu trebuie să fie salarizată cuiva. Ea trebuie să fie purtătoarea de cuvânt și, în același timp, să aibă autoritatea necesară pentru a-și impune hotărârile ei. Iar hotărârile ei trebuie să fie definitive și într-adevăr să afirme această instituție.

Academia Română este o instituție care dă energie unei asociații timp de decenii și iată că a depășit cu mult un secol și merge înainte. Lucrurile acestea sunt destul de rare, aproape inexistente.

Academia reprezintă și o energie de valențe, de însușiri care merită să fie luate în considerație și respectate. Din această cauză, personal, poate că sunt și unul dintre cei mai vârstnici academicieni, consider că este deosebit de însemnată. Iar membrii Academiei să-și împlinescă destinația cu multă acribie și cu multă pasiune. Academia Română a fost ridicată în centrul orașului tocmai pentru a însemna importanța pe care o are.

Academia nu trebuie să aibă preferințe de niciun fel. Academia trebuie să fie neîncetat la curent cu ceea ce se întâmplă la vârful societății. Aceasta este datoria Academiei Române ca Academie Română. Ea trebuie să domine societatea și, în același timp, să-i alimenteze mersul înainte și nivelul pe care îl ocupă în societate. Academia

---

este într-adevăr în vârful piramidei sociale și trebuie ajutată.

### **Un fapt**

*O discuție cu dumneavoastră, așa cum oricine se așteaptă, este o plăcere. Pentru că, pe lângă cuvintele pe care le roștiți și răspunsurile pe care le dați, transmiteți mult mai mult, emoție, dragoste și respect față de istorie. Aș dori însă să vă mai întreb un lucru, care mi se pare important: rafturile bibliotecii dumneavoastră sunt goale, ați donat cărțile din biblioteca dumneavoastră vastă.*

Am făcut acest lucru, dar am făcut o prostie. Nu mi-am dat seama. La momentul respectiv, am socotit altfel. Trăiesc de ani în această insulă, în acest schelet al unei foste biblioteci ceea ce este destul de neplăcut. Asta este, nu am ce face. Oamenii fac prostii în viață.

*Domnule academician Dan Berindei, dacă ați fi la început de carieră tot către istorie v-ați îndrepta?*

Bănuiesc că da.

*Interviu realizat de Cătălin Mosoia,  
Biroul de comunicare al Academiei Române*



# Energie verde



# Sistemul energetic global sub furcile caudine<sup>1</sup> – paradigmele tranziției. Energia verde – prioritatea momentului

*Acad. Nicolae A. Anastasiu  
Doru Cătălin Morariu\**

## Introducere

Pandemia COVID-19 a împins economia mondială într-un declin sever care a afectat profund sistemul energetic global. Axioma ecologică a momentului exprima deja fără echivoc o realitate simplă: încălzirea globală și concentrațiile atmosferice de gaze cu efect de seră<sup>2</sup> vor continua să crească până când omenirea va interveni decisiv pentru a determina reducerea emisiilor până la un nivel net-zero. Acest obiectiv poate fi realizat numai prin intervenții structurale majore, cu ajustări tehnologice, economice și sociale care să determine o reconfigurare totală a sistemului energetic global prin crearea unui nou *mix energetic* cu mult mai performant și capabil să acționeze ca un catalist în procesul de tranziție pentru atingerea țintei net-zero.

Anul 2020 a fost un prag în care societatea și-a pus numeroase întrebări și se gândește acum la noi scenarii impuse de legătura constantă dintre sursele de energie utilizate și schimbările climatice:

- Care este statutul resurselor energetice convenționale (al combustibililor fosili) și care sunt perspectivele utilizării lor într-o lume dominată de energia verde?

- În ce măsură resursele regenerabile pot garanta reducerea noxelor atmosferice și în ce condiții, în cât timp și mai ales la ce cost?

- Ce legătură au schimbările climatice cu deciziile instituționale de reducere a gazelor cu efect de seră? Cerințe pentru *net-zero*.

- Ce înseamnă *Sistemul globalizat de energie* și ce presupune el?

- Care sunt *tendențele globale* și *noile tehnologii* în gestionarea și utilizarea resurselor energetice?

Începând cu anul 2021, economia globală va fi desigur alta, pentru că, în era digitală, adaptarea la noile tehnologii și noile produse va fi foarte costisitoare, cu efecte incalculabile pentru partea mai puțin privilegiată a societății. Economiiștii, marile companii și comunitățile academice lucrează la scenariile care să găsească alternative viabile pentru o nouă societate funcțională. Într-un astfel de context, trebuie să înțelegem diferențele între ce a fost și ce va trebui să fie. Concepte, mecanisme economice, standarde și tradiții se află în prezent sub *furcile caudine* ale tranziției energetice. Asemănător evenimentelor de acum peste 2300 de ani, există astăzi speranța și încrederea că prin acceptarea unor măsuri radicale și dezvoltarea unui spirit nou, peisajul energetic global va ieși din impasul cursei în care se găsește și va identifica noi deschideri durabile spre prosperitate.



*Litografie Caudinae Furcae*

Spiritul nou, în cazul nostru, înseamnă: digitalizare, energie verde, hidrogen curat, societatea bateriilor, sistemul global de energie, căile tranziției. Transformarea sistemului energetic pe bază de combustibili fosili într-unul durabil și decarbonizat este una dintre cele mai mari provocări ale umanității. În același timp reprezintă și una dintre cele mai mari oportunități de a reconfigura accesul întregii societăți la sursele globale de energie și de a crește disponibilitatea acestora.

Situația actuală din domeniul energetic a stat în atenția unor consultanți din elita organizațiilor care urmăresc *Energy – state of art* (Rystad Energy, IAE – International Energy Agency, IRENA – International Renewable Energy Agency, World Economic Forum, CAT – Climate Action Tracker, Global CCS Institute, Hydrogen Council, Ernst & Young, Energy Institute, World Energy Council), a unor companii cu rezultate de succes în explorarea și exploatarea zăcămintelor de hidrocarburi (Shell, BP, Equinor, Repsol), a comunităților academice din prestigioase universități europene (UK) și extraeuropene (SUA); în dezbatere permanente care au avut și au loc la nivelul ONU și UE și care s-au soldat cu recomandări și directive clare.

### Sistemul energetic actual – încă funcțional, dar în așteptarea tranziției

Sistemul energetic reprezintă un concept fundamental în peisajul societății noastre, care permite o abordare complexă și o examinare multidimensională a provocărilor majore cu care se confruntă energia în secolul XXI: schimbări climatice, dezvoltare economică și socială, bunăstare umană, dezvoltare durabilă, precum și securitate globală.

**Sistemul energetic actual** (Fig. 1) reprezintă un reper pentru înțelegerea opțiunilor existente în prezent pentru construirea unui viitor durabil prin intermediul tranziției energetice, precum și al resurselor și al diferitelor soluții tehnologice pe care le avem la dispoziție pentru realizarea mix-ului energetic aferent tranziției.

În prezent, comunitatea energetică conservă încă particularități specifice ultimelor decade ale secolului XX (Fig. 2):

- doar 15% din populație, care produce circa 66% din PIB-ul global, consumă circa 33% din producția globală de energie;
- consumul de energie crește în medie cu 2% pe an, iar cea mai mare parte (circa 80%) are ca sursă primară combustibili fosili;
- utilizarea globală a surselor de energie este determinată de creșterea populației și creșterea

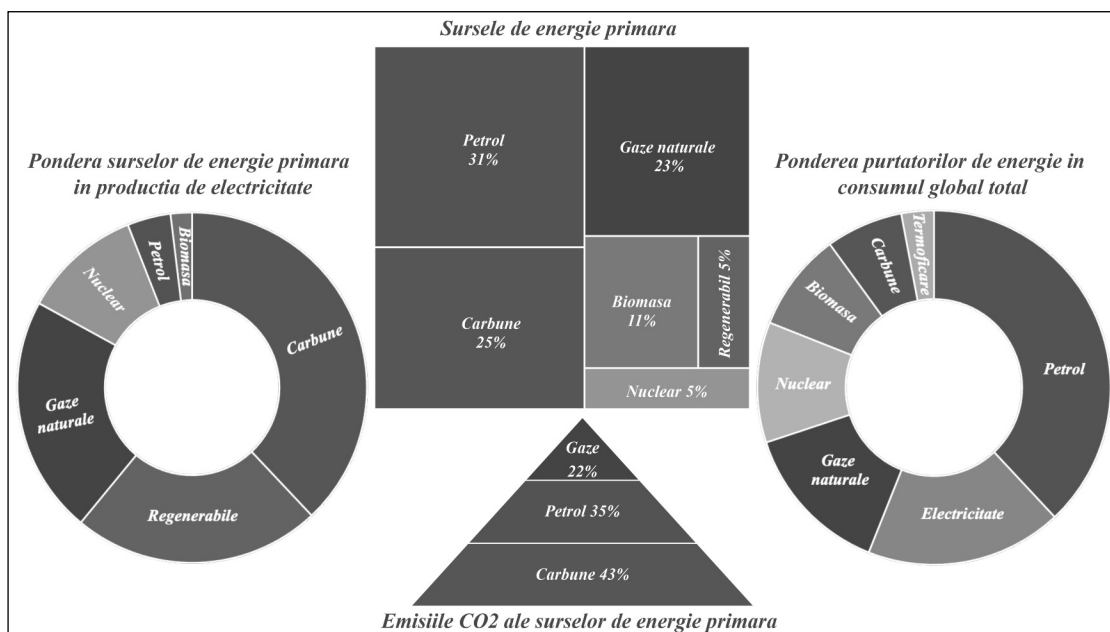


Fig. 1 – Structura de ansamblu a sistemului energetic global în prezent (sursa datelor primare: BP, 2020; IEA, 2020; IRENA, 2020; Shell, 2020)

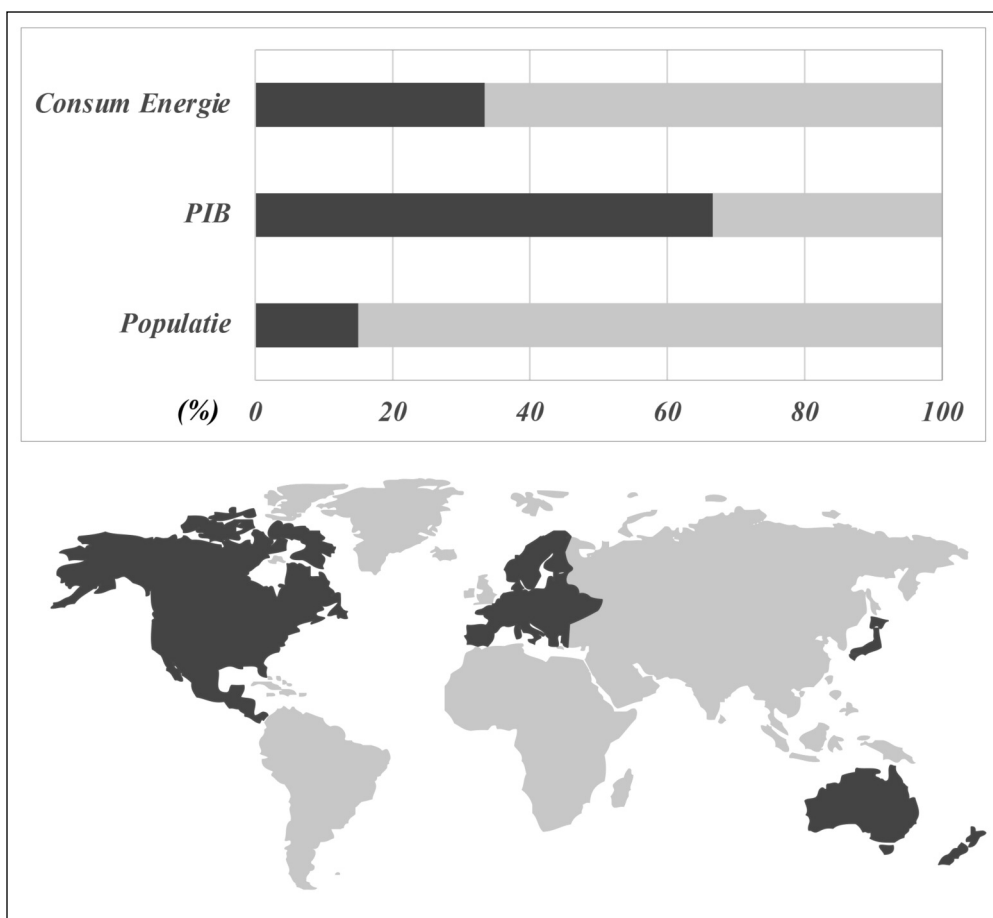


Fig. 2 – Ecuatia ce nu poate fi rezolvata de sistemul energetic actual  
(sursa datelor primare: IAE, 2020)

economică predominante în țările în curs de dezvoltare, precum și de consumul ridicat din țările dezvoltate;

– aproximativ 3 miliarde de oameni nu au încă acces la serviciile energetice de bază și consumul domestic se bazează pe combustibili solizi.

Soluția energetică actuală care determină dependența sistemului energetic de utilizarea combustibililor fosili ca surse de energie primară (Fig. 3) ridică provocări legate de creșterea continuă a emisiilor de gaze cu efect de seră. De exemplu, două treimi din emisiile GES provin din utilizarea combustibililor fosili și au ca principale consecințe nedorite stricarea echilibrului de mediu al planetei și impactul imediat asupra sănătății populației.

Pentru a menține creșterea temperaturii la un palier de sub 2°C – condiție impusă prin Acordul de la Paris<sup>3</sup> – cantitatea totală de emisii trebuie să rămână la mai puțin de 40 mld.t/an, corespunzător unei creșteri de 1,5°C, în perioada 2020–2030.

Conform directivelor, reducerea utilizării combustibililor fosili ca sursă de energie primară în mix-ul energetic de la circa 80% în prezent, la mai puțin de 20%, s-ar putea atinge dacă:

– sectorul financiar investește în industrii care utilizează cu prioritate energia regenerabilă și cea nucleară, respectând obiectivul de 2°C;

– se pune un accent mai mare pe eficiența energetică;

– se renunță la utilizarea combustibililor fosili care nu au potențial de captare și stocare a emisiilor de CO<sub>2</sub>.

### Resursele energetice – la răscrucea dintre convențional și regenerabil

#### Combustibilii fosili – de înlocuit, dar încă indispensabili

Producerea energiei a avut și mai are încă la bază *resurse naturale convenționale* (surse primare, epuizabile, de energie: hidrocarburi – țiței și gaze naturale –, cărbuni, minereuri și deșeuri radioactive – uraniu).

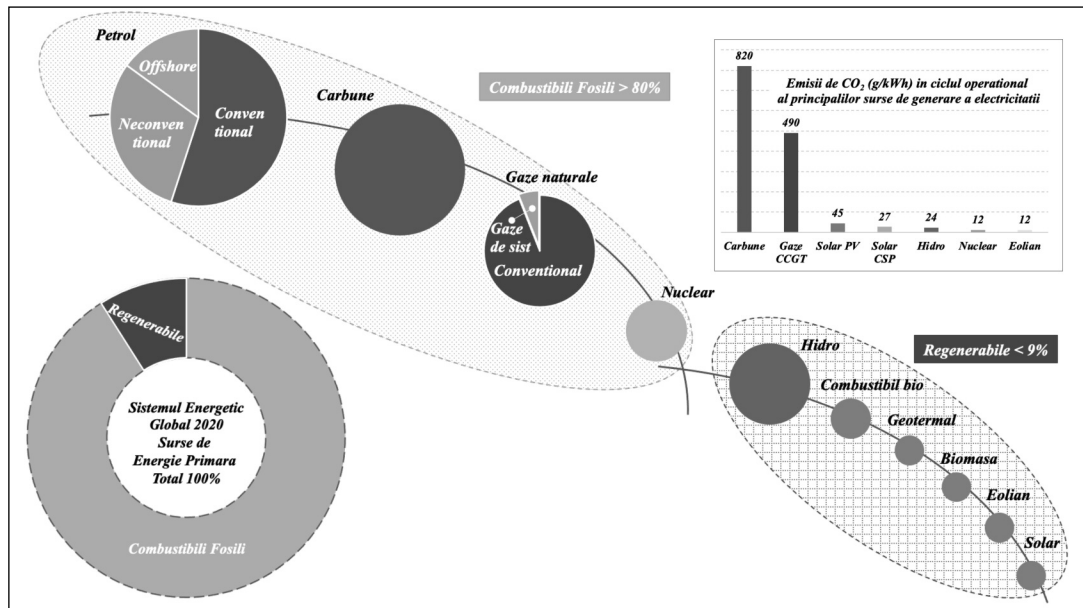


Fig. 3 – Mix-ul energetic actual care trebuie modificat radical prin tranziție (sursa datelor primare: IEA, 2020; BP, 2020)

Toate aceste tipuri de resurse reprezintă baza care asigură astăzi dezvoltarea societății. Jocul cifrelor care acoperă *rezervele* dovedite și *resursele* geologice de combustibili convenționali și care definesc *producțiile* și *consumul* lor reprezintă punctul de plecare atunci când urmărim rolul jucat de acești combustibili în emisiile de CO<sub>2</sub> și impactul lor asupra schimbărilor climatice. Alternativele pe care le căutăm și viziunea pe care o avem cu un scenariu 2050 net-zero își au punctul de plecare în aceste estimări și prognoze.

În sinteză, stadiul actual al utilizării combustibililor convenționali ca surse primare de energie pe plan global poate fi caracterizat succint prin următoarele realități:

- *Rezervele* mondiale dovedite și *resursele* de **petrol** (Fig. 4) se ridică în prezent la cifre impresionante, de circa 1700 mld. de barili pentru rezerve și respectiv de circa 6200 mld. de barili pentru resurse (IEA, 2020; BP, 2020; Worldometers, 2020).
- *Consumul* mondial de petrol a avut o tendință constant crescătoare în perioada ultimilor 30 de

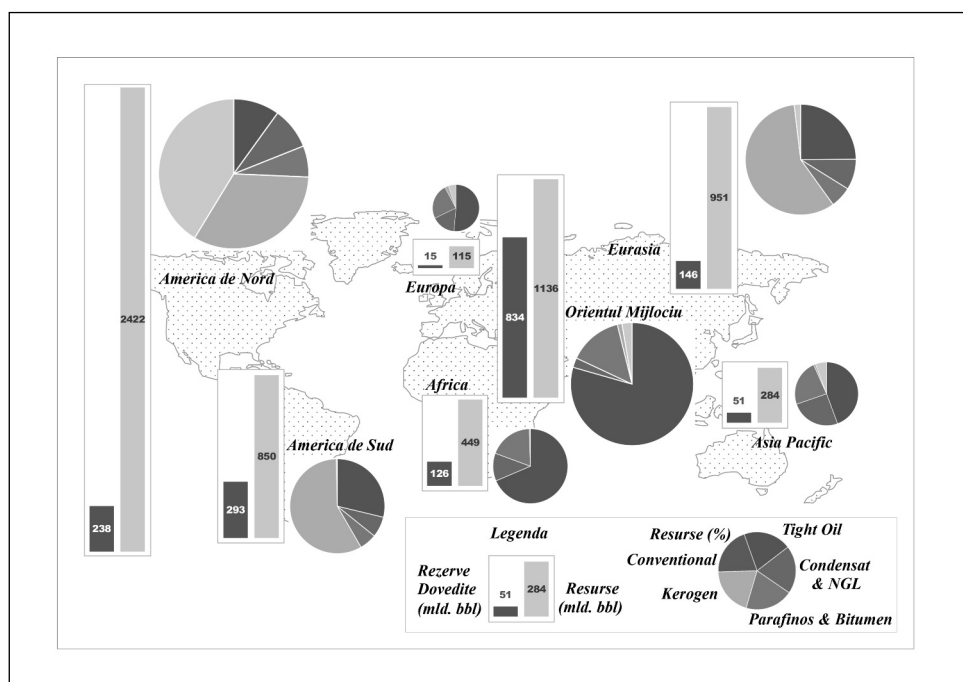


Fig. 4 – Distribuția globală a rezervelor dovedite și a resurselor de petrol (sursa datelor primare: IEA, 2020; BP, 2020; Shell, 2020)

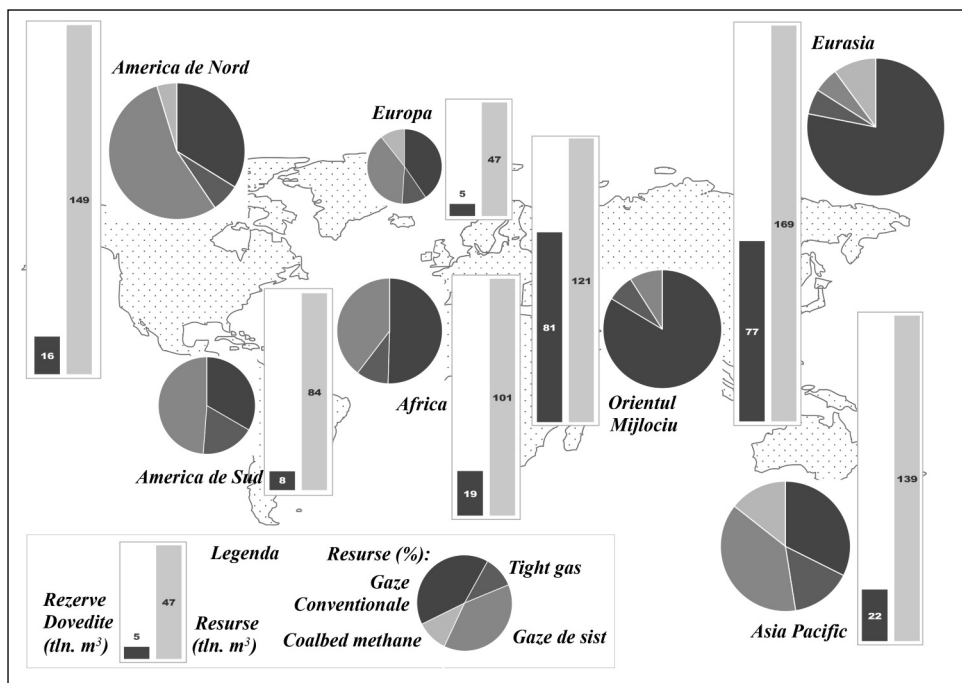


Fig. 5 – Distribuția globală a rezervelor dovedite și a resurselor de gaze naturale (sursa datelor primare: IEA, 2020; BP, 2020; Shell, 2020)

ani (cu o rată medie anuală de creștere de circa 1,4%, distribuită neuniform între economiile dezvoltate, cu creștere 0% și cele emergente cu creștere de circa 3,3%), înregistrând la nivelul anului 2019 o cifră în jur de 35,5 mld. de barili.

- **Rezervele mondiale dovedite și resursele de gaze naturale** (Fig. 5) se ridică în prezent la o cifră de circa 230 trilioane de metri cubi pentru rezerve și respectiv cca 810 trilioane de metri cubi pentru resurse (IEA, 2020; BP, 2020; *Worldometers*, 2020). În jur de 80% din aceste rezerve sunt localizate în zece țări.

- **Consumul mondial de gaze naturale** a avut o tendință constant crescătoare în perioada ultimilor 25 de ani (cu o rată medie anuală de creștere de circa 2,6 % distribuită neuniform între economiile dezvoltate 1,5% și cele emergente 4,0%), înregistrând la nivelul anului 2019 o cifră de circa 3,85 trilioane de metri cubi.

- **Rezervele mondiale dovedite de hidrocarburi** nu sunt regenerabile și se vor epuiza în următoarele cinci decenii, în condițiile în care consumul actual de petrol și gaze se va menține la valorile confirmate. Totuși, această realitate nu înseamnă dispariția completă a hidrocarburilor din arena energetică. Potențialul global de resurse de petrol și gaze este cu mult mai mare. Pe măsură ce o

parte din volumele de rezerve sunt utilizate, se vor face investiții suplimentare pentru conturarea și dezvoltarea resurselor existente și promovarea lor în categoria rezervelor dovedite.

- O mare parte a resurselor de petrol și gaze naturale este reprezentată de hidrocarburi neconvenționale (e.g. petrolul din categoriile „tight oil”, „țiței parafinos”, bitumen și kerogen și, respectiv, gazele naturale din categoriile „tight gas”, „gaze de sist” și „coalbed methane”). Pentru a fi valorificate, resursele neconvenționale de hidrocarburi necesită un nivel de investiții substanțial mai ridicat comparativ cu hidrocarburile convenționale.

- În plus, hidrocarburile neconvenționale au o eficiență energetică mult mai redusă, astfel încât cantitatea de energie care trebuie consumată pentru ca aceste hidrocarburi să poată fi produse și valorificate trebuie să fie cu mult mai mare comparativ cu cele convenționale. Acest lucru conduce și la emisii suplimentare de CO<sub>2</sub>.

- Creșterea rezervelor în ultimii 30 de ani, atât la petrol cât și la gaze naturale, reflectă investițiile mari care s-au făcut în explorare, pe măsura avansării tehnologiilor de foraj care au permis extinderea cercetărilor asupra spațiilor marine din sectoarele *offshore* cu adâncime mare a apei (1000–1500 m).

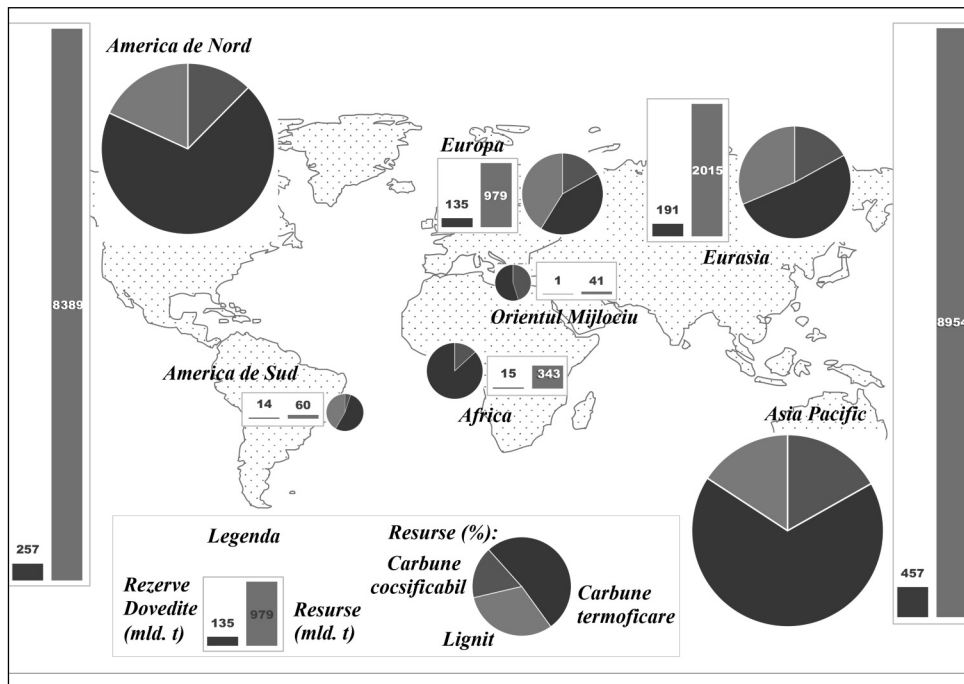


Fig. 6 – Distribuția globală a rezervelor dovedite și a resurselor de cărbuni (sursa datelor primare: IEA, 2020; BP, 2020; Shell, 2020)

- În paralel cu creșterea rezervelor, a crescut și consumul de petrol și gaze naturale.

- **Rezervele** mondiale dovedite și resursele de **cărbuni** (Fig. 6) se ridică în prezent la o cifră de circa 1070 mld. de tone pentru rezerve și respectiv de circa 20 780 mld. de tone pentru resurse (IEA, 2020; BP, 2020; Worldometers, 2020).

- Majoritatea rezervelor mondiale de cărbuni (hulă, cărbune brun și lignit) se concentrează doar în cinci țări extraeuropene și UE. China are producția cea mai mare, urmată la distanță de India, SUA, Rusia și Australia. UE deține doar 7% din aceste rezerve. Cu excepția Australiei, toate celelalte țări se regăsesc și în clasamentul global al primilor cinci producători de emisii CO<sub>2</sub>.

- **Consumul** mondial de cărbuni a avut o tendință de creștere variabilă în perioada ultimilor 45 de ani (cu o rată medie anuală de creștere de circa 2,3%, dar distribuită extrem de neuniform între economiile dezvoltate din America de Nord și Europa, cu creștere negativă de circa -1,5%, iar cele emergente, în special în Asia Pacific, cu creșteri pozitive de circa 5,5 %), înregistrând, la nivelul anului 2019 o cifră în jur de 5,4 mld. de tone.

- În ciuda declarațiilor de reducere a utilizării cărbunilor ca resursă energetică, faptele le contra-

zic. Există o evidentă discordanță între tendința de scădere a producției și cifrele care indică un consum constant crescător. Cum răspunde această tendință la cererile de reducere a *utilizării* cărbunilor și de scădere a emisiilor de CO<sub>2</sub> generate de arderea cărbunilor?

- Urmărind dinamica rezervelor de combustibili fosili în ultimul deceniu, se remarcă creșterea treptată a volumelor de rezerve dovedite, ca o expresie directă a investițiilor masive în activitățile de explorare a terenurilor cu potențial de hidrocarburi și cărbune, deci a interesului pentru dezvoltarea bazei de resurse existente pentru această categorie de surse primare de energie.

- În condițiile consumului actual, gradul de acoperire cu rezerve dovedite, care din punct de vedere tehnic au mai rămas de produs, va asigura producția de petrol pentru încă circa 48 de ani, pe cea de gaze naturale pentru circa 59 de ani și pe cea de cărbune pentru circa 195 de ani.

- Recomandările instituționale de a se reduce consumul de combustibili fosili, în special cărbune, pentru a diminua emisiile gazelor cu efect de seră generate de arderea acestora, sunt încă ignorate într-o bună măsură.

Și în cazul **resurselor nucleare** (epuizabile și ele), paradoxurile sunt evidente. Centralele

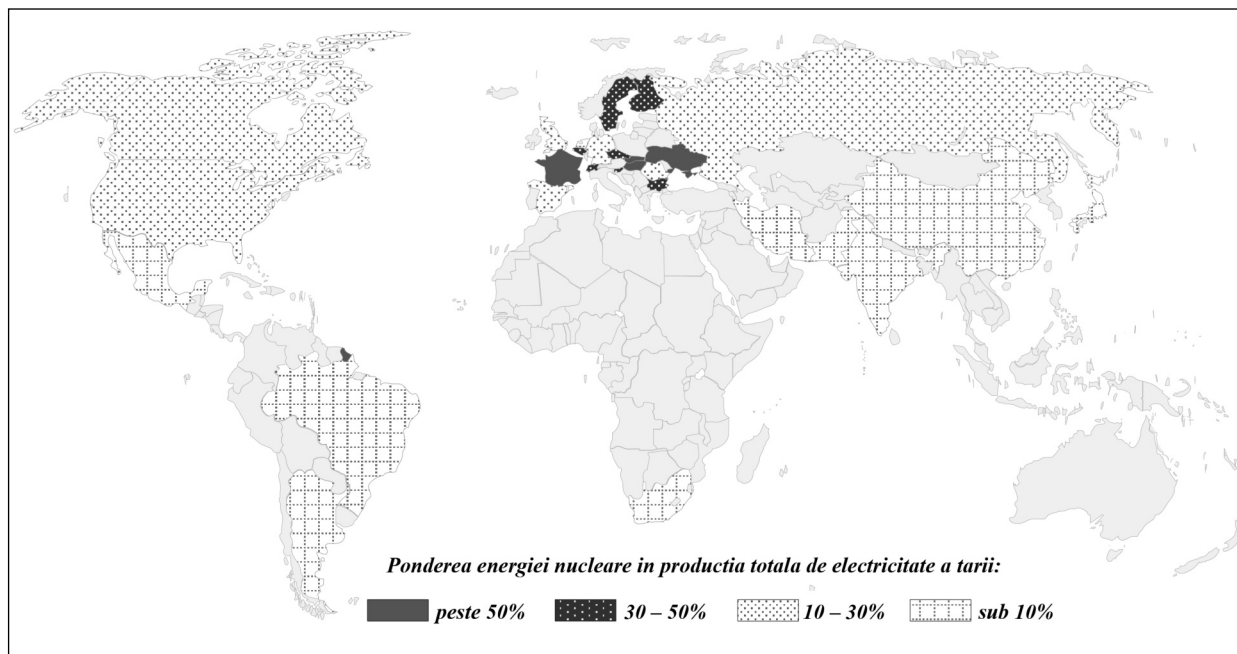


Fig. 7 – Pondereea energiei nucleare (%) în producția de electricitate  
(sursa datelor primare: IEA, 2020; IAEA, 2019)

nucleare sunt răspândite pe toate continentele și există proiecte de construire a noi centrale. Energia nucleară furnizează acum aproximativ 10% din electricitatea lumii, din 440 de reactoare operaționale. Energia nucleară este a doua sursă de energie cu emisii de carbon reduse din lume (29% din total, în 2018). Datorită acestui fapt, în scenariile de decarbonizare, producția de energie electrică din surse nucleare va crește cu circa 55% până în 2040. Un alt paradox: multe voci cer închiderea centralelor nucleare (Fig. 7).

#### Resursele regenerabile – în ofensivă, dar necesită susținere

La sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, multe țări cu economie puternic dezvoltată au descoperit valoarea **resurselor energetice neconvenționale** (regenerabile) și au inventat tehnologiile de producere și de stocare a energiilor verzi, nepoluante (care, prin utilizare, nu generează în mod direct gaze cu efect de seră, în special CO<sub>2</sub>: *energia solară, energia eoliană, energia mareică, energia geotermală și bioenergia*).

În anul **2020**, consumul ținută din surse regenerabile a fost de 20% și s-a realizat în procent de 19,7%.

Până în **2030**, se preconizează că aproximativ 55% din energia electrică consumată în UE va fi

produsă din surse regenerabile de energie, ceea ce va reprezenta o creștere față de nivelul actual, care este de 29%.

Uniunea Europeană are în vedere pentru anii următori și utilizarea surselor de energie regenerabile de la nivelul zonelor costiere din mări și oceane: vântul, valurile și mările. Multe țări din Europa au demarat proiecte în acest sens.

În ultimul deceniu, extinderea energiei din surse regenerabile la nivel mondial a condus deja la reduceri masive ale costurilor, în special pentru energia solară și energia eoliană, *onshore* și *offshore*.

#### Sistemul globalizat de energie. Strategia energetică bazată pe o aritmetică net-zero

##### Bugetul global de CO<sub>2</sub>

Ciclul contemporan al carbonului în natură poate fi rezumat la scară globală astfel: (i) activitatea umană introduce CO<sub>2</sub> în atmosferă, în principal ca urmare a utilizării combustibililor fosili ca surse de energie primară, la scară industrială, (ii) zonele de absorbție naturală, reprezentate de ecosistemele naturale, atât terestre cât și oceanice, reușesc să elimine aproximativ jumătate din aceste emisii, iar (iii) restul emisiilor se acumulează în atmosferă, astfel încât concentrațiile atmosferice de CO<sub>2</sub> cresc în timp.



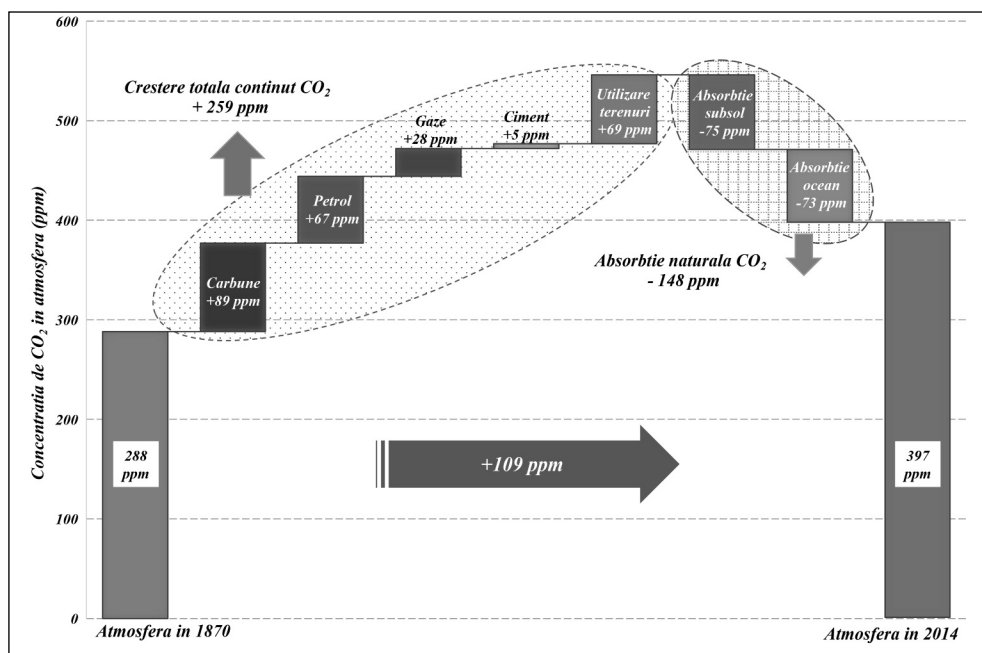


Fig. 8 – Dinamica bugetului global de CO<sub>2</sub> în perioada 1870–2014  
(sursa datelor primare: Le Quéré et al., 2018)

Din timpurile preindustriale, activitatea umană a condus întotdeauna la emisii nete pozitive în atmosferă (Le Quéré et al., 2018), provocând o creștere cu circa 38% a concentrației atmosferice de CO<sub>2</sub>, de la circa 288 ppm la 397 ppm în ultimii circa 150 de ani (Fig. 8). Acest exces de CO<sub>2</sub> a determinat deja unele modificări majore ale climei. Din cauza urgenței pentru evitarea unei crize climatice majore, emisiile globale de CO<sub>2</sub> trebuie să scadă cu 50% până în 2030 și să fie reduse cu încă 50% față de nivelul respectiv până în 2040, pentru a atinge net-zero până la jumătatea secolului. Acesta reprezintă obiectivul științific al raportului „Încălzirea globală de 1,5°C” al Grupului interguvernamental privind schimbările climatice și scenariul „cu mult sub 2°C”, ratificat prin Acordul de la Paris.

Ca răspuns, în prezent se iau măsuri pe plan internațional pentru a reduce emisiile nete de gaze cu efect de seră și pentru a limita încălzirea globală sub 2°C. Majoritatea tehnologiilor de atenuare a modificărilor climatice sunt menite să reducă rata la care transferăm în atmosferă, sub formă de emisii de CO<sub>2</sub>, carbonul preluat din ecosistemele de combustibili fosili. Aceste măsuri de mitigare se bazează pe electricitatea generată de surse regenerabile, eficiență energetică sporită și pe tehnologiile de captare și stocare a carbonului

prezent în emisiile de CO<sub>2</sub> asociate combustibililor fosili (e.g. tehnologii care extrag CO<sub>2</sub> din atmosferă și îl readuc spre stocare în rezervoare geologice și/sau alte ecosisteme terestre).

Emisiile generate de primii cinci emițători reprezintă circa 58% din emisiile globale de GES: China (26,1%), Statele Unite (12,7%), statele membre ale Uniunii Europene (7,5%), India (7,1%) și Rusia (5,4%) (Fig. 9).

Există două moduri în care emisiile pot fi reduse rapid și drastic, în special emisiile de dioxid de carbon (CO<sub>2</sub>) care reprezintă aproximativ 70% din emisiile globale de GES datorate combustibililor fosili:

- O restructurare masivă a surselor de energie primară utilizate pentru producția electricității prin creșterea substanțială a ponderii surselor regenerabile simultan cu reducerea utilizării combustibililor fosili, în special a cărbunelui. Reducerea consumului de cărbune cu 70% până în 2030 implică eliminarea treptată și închiderea la nivel global a 2400 de centrale pe cărbune în următorul deceniu, concomitent cu o creștere de circa cinci ori a energiei eoliene și solare. Deși acest lucru este viabil și rentabil, în prezent sunt în construcție 250 de noi termocentrale alimentate cu cărbune.

- Îmbunătățirea și creșterea eficienței energetice, ce pot conduce la o reducere a emisiilor de

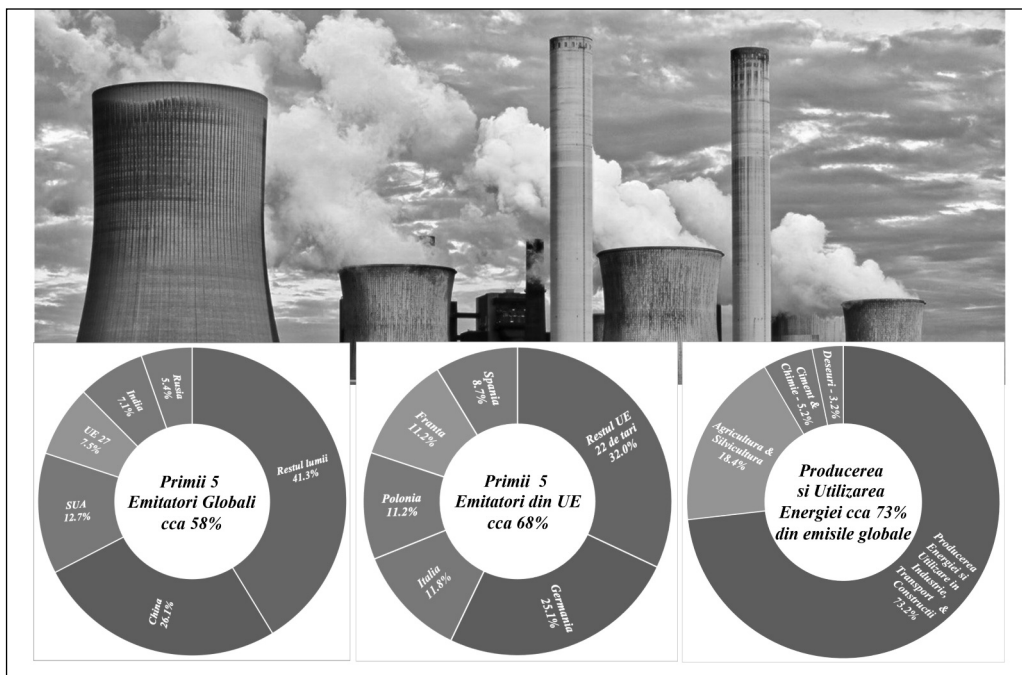


Fig. 9 – Distribuția globală a emisiilor de gaze cu efect de seră  
(sursa datelor primare: IEA, 2020; IRENA, 2019)

CO<sub>2</sub> cu 40% până în 2040. În acest mod, la nivel global sectorul rezidențial ar putea economisi peste 500 mld. de dolari în facturile de energie (cum sunt cele de electricitate, gaze naturale pentru încălzire și gătit și cele de combustibil pentru transport).

Pe fondul general de scădere cu circa 12% a consumului total de energie la scară globală, de la circa 395 EJ în prezent la circa 351 EJ în 2050, analiza comparativă dintre sistemul energetic actual și cel preconizat pentru anul 2050 (Fig. 10) remarcă (i) modificarea substanțială a ponderii vectorilor energetici, electricitatea devenind principalul purtător de energie în anul 2050, cu o cotă de circa 50%, și (ii) creșterea semnificativă a ponderii resurselor regenerabile în producția de electricitate de la circa 24% în prezent la circa 86% în 2050.

Analiza în anul 2020 a Acordului de la Paris constată:

- producția și utilizarea energiei sunt cauza a 75% din emisiile de gaze cu efect de seră din UE;

- oamenii de știință avertizează că dacă nu se iau măsuri urgente, până în 2060 încălzirea globală va depăși probabil nivelurile preindustriale cu mai mult de 2°C, iar această depășire ar putea ajunge chiar la 5°C până la sfârșitul secolului;

- schimbările climatice reprezintă o provocare globală care necesită un răspuns global.

Problema schimbărilor climatice devine un lait-motiv atunci când vorbim de *strategie energetică*.

O analiză a angajamentelor de reducere a emisiilor între 2020 și 2030, realizată la sfârșitul anului 2019, arăta că aproape 75% dintre angajamentele climatice sunt parțial sau chiar total insuficiente. Dintre cele 184 de promisiuni climatice, 36 au fost considerate suficiente (20%), 12 parțial suficiente (6%), opt parțial insuficiente (4%) și 128 insuficiente (70%). Un an mai târziu, în decembrie 2020, stadiul promisiunilor climatice este substanțial îmbunătățit, în principal ca urmare a șocului energetic provocat pe plan global de pandemia Covid-19 (Fig. 11).

#### Obiective – 2020:

- limitarea încălzirii globale la mult sub 2°C și continuarea eforturilor de limitare a acesteia la 1,5°C;

- reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră cu 20% (comparativ cu 1990);

- o creștere până la 20% a ponderii energiei din surse regenerabile;

- realizarea unei îmbunătățiri cu 20% a eficienței energetice.

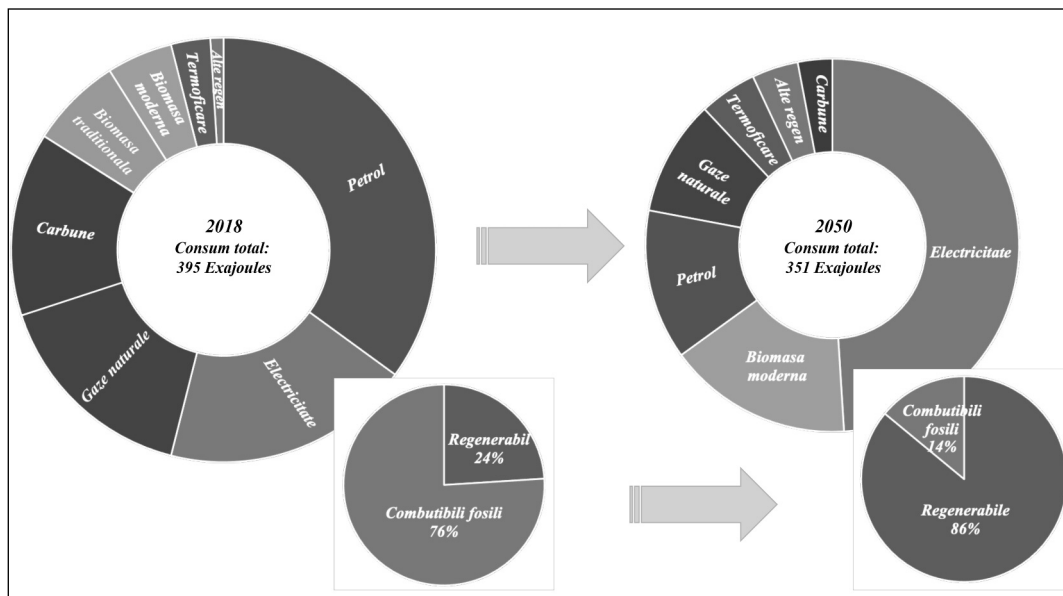


Fig. 10 – Analiza comparativă a consumului total de energie, diferențiat în funcție de ponderea purtătorilor de energie, între sistemul energetic global actual și cel preconizat pentru anul 2050 (sursa datelor primare: IEA, 2020; IRENA, 2020)

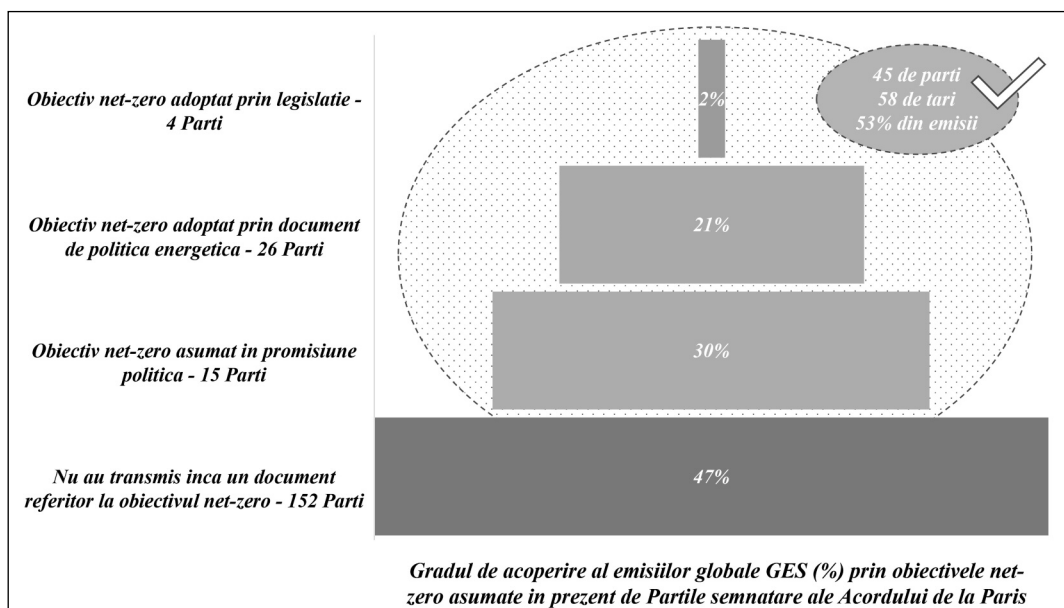


Fig. 11 – Stadiul actual al promisiunilor climatice din Acordul de la Paris (sursa datelor primare: IEA, 2020; CAT, 2020, 2021)

### Realizări

Uniunea Europeană a luat deja un avans în privința acestor obiective. Până în 2018, emisiile de gaze cu efect de seră fuseseră reduse cu 23%, adică o depășire cu trei puncte procentuale a obiectivului inițial de 20%.

### Obiective – 2030

Uniunea Europeană s-a angajat:  
– să își reducă emisiile de gaze cu efect de seră

cu cel puțin 40% până în 2030, comparativ cu 1990;

– folosirea energiei regenerabile să crească cu cel puțin 32%;

– eficiența energetică să depășească cu 32,5% nivelul din 1990.

### Obiective – 2050

În decembrie, liderii UE au aprobat obiectivul ca UE să capete neutralitate climatică 43

(adică poluare net-zero) **până în 2050**. Pentru a realiza această îmbunătățire semnificativă față de angajamentul asumat anterior de UE, este necesar ca până în 2030, UE să își reducă emisiile GES cu cel puțin 55% sub nivelurile din 1990. Vor fi necesare revizuirii semnificative ale politicilor energetice pentru a accelera ritmul reducerilor de emisii.

Ce trebuie să se întâmple în continuare?

### **Acțiuni**

În conformitate cu Acordul de la Paris, statele membre ale UE își pregătesc strategiile de dezvoltare pe termen lung privind obținerea unui nivel scăzut de emisii, pentru a le prezenta Convenției-cadru a Națiunilor Unite asupra schimbărilor climatice.

Aceste strategii privesc: **integrarea sistemului energetic; energia din surse regenerabile offshore; hidrogenul din surse regenerabile; revizuirea liniilor directe pentru infrastructurile energetice transeuropene (TEN-E); instalații fotovoltaice flotante;**

Utilizarea **algelor** pentru producerea de biocombustibili. De asemenea, este inclusă și strategia privind energia *offshore*, prin care se va stimula capacitatea și utilizarea tehnologiilor energetice *offshore*, care includ **parcuri eoliene offshore** flotante, instalații de captare a **energiei oceanice** a valurilor și a mareelor.

Toate componentele societății și toate sectoarele economice vor juca un rol important, de la sectorul energetic, la industrie, transporturi, construcții civile și industriale, agricultură și silvicultură.

**Pactul verde (ecologic) european** este noua strategie a UE în materie de creștere – o foaie de parcurs menită să asigure durabilitatea economiei prin transformarea provocărilor climatice și de mediu în oportunități în toate domeniile de politică și prin garantarea unei tranziții juste și incluzive pentru toți. În cadrul *Pactului ecologic european*, Comisia a propus în 2020, pentru prima dată, o legislație europeană privind clima.

### **Noul val al tranziției.**

#### **Tendențe globale și soluții tehnologice competitive**

Pentru realizarea acestor obiective, prioritățile momentului și drumul înainte, **tranziția spre**

2030...2050, au în vedere acțiuni legate de captarea și stocarea CO<sub>2</sub> în sistemul CCS (*carbon capture and storage*), de promovarea **hidrogenului** ca un nou purtător de energie și de stocarea energiei în **baterii** (*Battery Society*). Tranziția energetică presupune un proces de construcție a portofoliilor.

#### **Captarea, transportul și stocarea CO<sub>2</sub> (CCS)**

CCS descrie o familie de tehnologii care captează CO<sub>2</sub> din surse mari, cum ar fi instalații industriale sau centrale electrice, comprimă CO<sub>2</sub> într-un fluid supercritic și îl injectează în structuri geologice adecvate în subsol, la adâncime de circa 1000 de metri, pentru stocare permanentă (Fig. 12).

Există trei metodologii de bază pentru captarea CO<sub>2</sub>: pre-combustie, post-combustie și oxifuel cu post-combustie. Pentru a permite transportul în condiții de siguranță și fiabilitate către locațiile de stocare, volumele de CO<sub>2</sub> captate sunt comprimate într-un fluid aproape la fel de dens ca apa, iar conductele sunt – și vor continua să reprezinte – cea mai comună metodă de transport. Stocarea geologică implică injectarea CO<sub>2</sub> captat din procesele industriale în formațiuni de roci adânci, în subteran, eliminându-l astfel, definitiv, din atmosferă.

Se estimează că circa 95% din cantitatea de CO<sub>2</sub> injectat va rămâne stocat și sechestrat în subsol pentru o perioadă de cel puțin 10 000 de ani. Până în prezent, aproximativ 260 milioane de tone de CO<sub>2</sub> antropice au fost stocate permanent, în formațiuni geologice, în condiții de siguranță.

Sechestrarea CO<sub>2</sub> la nivel global, utilizând tehnologiile CCS, va atinge un nivel de 2,8 giga tone CO<sub>2</sub>/an până în 2050. Acest lucru ar necesita o creștere de circa o sută de ori a numărului de instalații CCS în funcțiune, față de cele aflate în activitate astăzi.

În prezent, funcționează de patru ori mai multe facilități comerciale CCS decât în anul 2010, iar capacitatea totală a facilităților, în diferite etape de implementare, s-a triplat începând cu anul 2017. Această creștere a fost determinată de macro-tendențe globale motivate prin recunoașterea urgenței tot mai mari de a realiza obiectivul de emisii net-zero asumat în 2015 prin Acordul de la Paris.

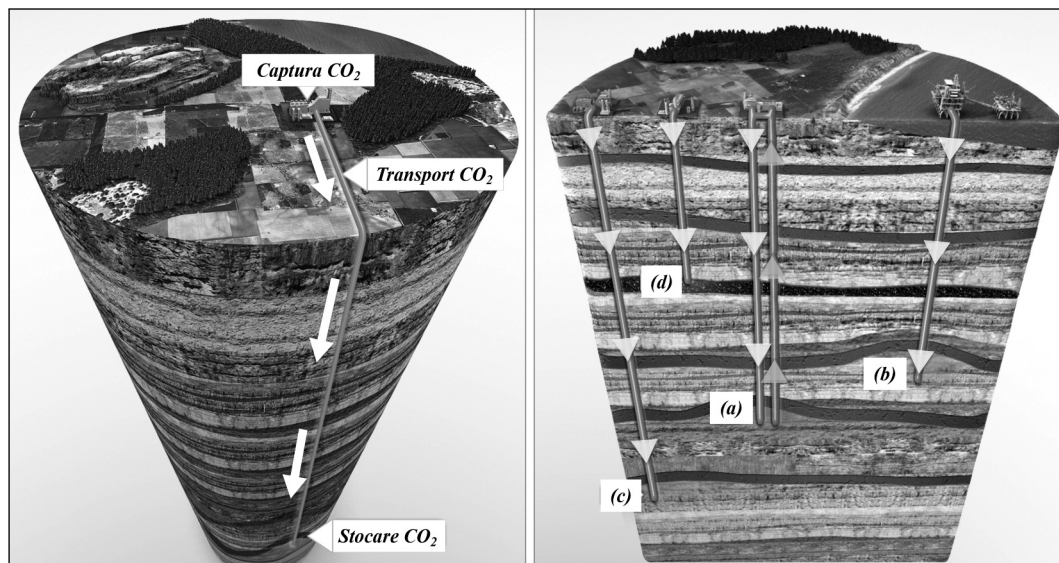


Fig . 12 – Presentare schematică a soluției tehnologice CCS și a principalelor zone de stocare a CO<sub>2</sub>: (a) zăcăminte de petrol aflate în producție prin injecție cu CO<sub>2</sub>, (b) zăcăminte de petrol și gaze depletate, (c) rezervoare saturate cu apă sărată sau orizonturi de sare și (d) orizonturi de cărbune (cu modificări, după Global CCS Institute, 2020).

### Eficientizarea tehnologiilor bazate pe utilizarea hidrogenului curat (Green Hydrogen – UE) și decarbonizarea

Hidrogenul este un purtător de energie și nu o sursă de energie. Hidrogenul reprezintă un vector energetic pentru o decarbonizare mai rapidă, mai profundă și mai integrată. Versatilitatea hidrogenului permite stocarea energiei pentru perioade de o zi până la un sezon, precum și atingerea unor sectoare industriale care nu sunt accesibile electrificării.

„Decarbonizarea” de care se vorbește astăzi este procesul prin care se realizează reducerea emisiilor de dioxid de carbon, produse de arderea combustibililor fosili, prin utilizarea unor purtători de energie cu emisii reduse de gaze cu efect de seră. Un astfel de purtător poate fi hidrogenul.

Alegerea hidrogenului ca purtător de energie a ținut cont de faptul că nu emite CO<sub>2</sub> și nu poluează aerul atunci când este utilizat și de aceea este o parte importantă a soluției pentru îndeplinirea obiectivului de neutralitate climatică.

Se preconizează aplicarea acestei strategii începând cu 2030 (Fig. 13) și în perspectiva anului 2050, când tehnologiile pe bază de hidrogen din surse regenerabile ar trebui să ajungă la maturitate și să fie desfășurate pe scară largă, în toate sectoarele dificil de decarbonizat.

Opțiunile actuale și viitoare de satisfacere a cererii de hidrogen includ o paletă cromatică de produse:

- **Hidrogen gri.** În prezent, 96% din hidrogen este produs din combustibili fosili prin procese intensive sub aspectul emisiilor de CO<sub>2</sub> de carbon, cum sunt „reformarea sub aburi a gazului metan” și „gazeificarea cărbunelui”.

- **Hidrogen albastru.** Este produs din hidrogenul gri, ale cărui emisii de CO<sub>2</sub> sunt reduse în cea mai mare parte prin captarea și stocarea carbonului cu soluții tehnologice CCS, dar nu sunt complet eliminate.

- **Hidrogen verde sau Hidrogen curat.** Hidrogenul cu emisii reduse sau zero este produs folosind surse de energie curate, cum ar fi procesele de electroliză a apei alimentate prin intermediul energiei electrice generate exclusiv de surse regenerabile (eolian, solar fotovoltaic). Putem afirma că hidrogenul verde este de două ori „curat”, atât sub aspectul materiei prime utilizate (apă), cât și al procesului tehnologic, alimentat exclusiv cu energie din surse regenerabile.

Hidrogenul verde este ținta finală pe traseul către emisiile net-zero, deși în prezent are un cost ridicat. Hidrogenul albastru reprezintă soluția tranziției pe termen scurt și mediu, atât prin costul său mai redus, cât și pentru a facilita absorbția hidrogenului verde până ce acesta își va crește

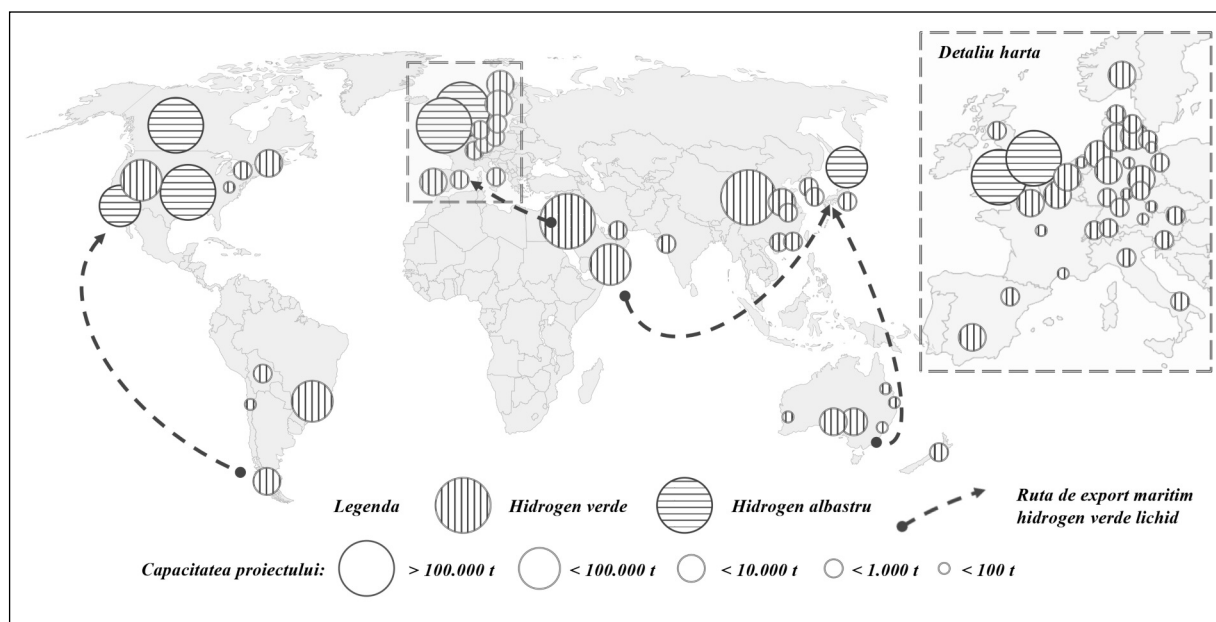


Fig. 13 – Distribuția globală a principalelor capacități de producție a hidrogenului verde și albastru ce vor deveni operaționale până în 2030  
(sursa datelor primare: Hydrogen Council, 2020; Rystad Energy, 2020; Raport Comisia UE, 2020)

capacitatea de producție și stocare pentru a satisface cerința de flux continuu (Fig. 13).

• **Hidrogen turcoaz.** Este o tehnologie aflată în prezent la stadiu de proiect-pilot, care combină utilizarea gazului natural ca materie primă cu un proces de piroliză fără producție de CO<sub>2</sub>. Carbonul din metan este transformat în negru de fum solid, care poate fi stocat mai ușor decât CO<sub>2</sub> gazos, dar are și utilizări industriale.

Investiția în hidrogen va fi un motor de creștere care se va dovedi esențial în contextul redresării economice în urma crizei COVID-19. În prezent, hidrogenul curat se bucură de un impuls fără precedent pentru a asigura că în următoarele decenii va deține o cotă de participare semnificativă în sistemul energetic. Două evoluții cheie au contribuit la creșterea competitivității hidrogenului verde în ultimii ani: (i) costul aprovizionării cu hidrogen din surse regenerabile a scăzut și continuă să scadă, în timp ce (ii) a crescut urgența de implementare a reducerii emisiilor de gaze cu efect de seră.

**Domenii de utilizare – avantaje.** Hidrogenul poate fi materie primă, combustibil sau purtător de energie cu aplicații posibile în domeniul industriei, al transporturilor, al energiei și întreținerii clădirilor (Fig. 14).

Atunci când este produs din **surse de energie regenerabile**, hidrogenul nu emite dioxid de carbon.

Realizarea acestor obiective este și o parte componentă a strategiei UE care a impus formarea unei **Alianțe europene pentru hidrogen curat** formată din lideri ai industriei, miniștri naționali și regionali și reprezentanți ai societății civile și ai Băncii Europene de Investiții. Uniunea Europeană dorește să acorde prioritate producției de hidrogen verde folosind în principal energie eoliană și solară. În același timp, UE recunoaște că există în prezent o diferență considerabilă între costurile de producție pentru hidrogenul verde (2,5–5,5 Euro/kg) și cel albastru (sub 2 Euro/kg).

După lansarea de către Comisia Europeană a strategiei privind hidrogenul, un grup de 11 operatori europeni de rețea din nouă state membre UE au prezentat, în iulie 2020, un plan pentru adaptarea și modificarea la un cost accesibil a infrastructurii de gaze naturale pentru transportul hidrogenului.

### Stocarea energiei în baterii performante (Battery Society)

**Pactul verde european** recomandă pentru tranziția energetică într-un sistem globalizat de energie, folosirea surselor de energie nepoluante, reciclabile, așa cum ar fi hidrogenul și bateriile. În perspectiva anilor '30 și '50 începe să se vorbească de *Battery Society*, iar UE recomandă consolidarea și dezvoltarea acesteia.

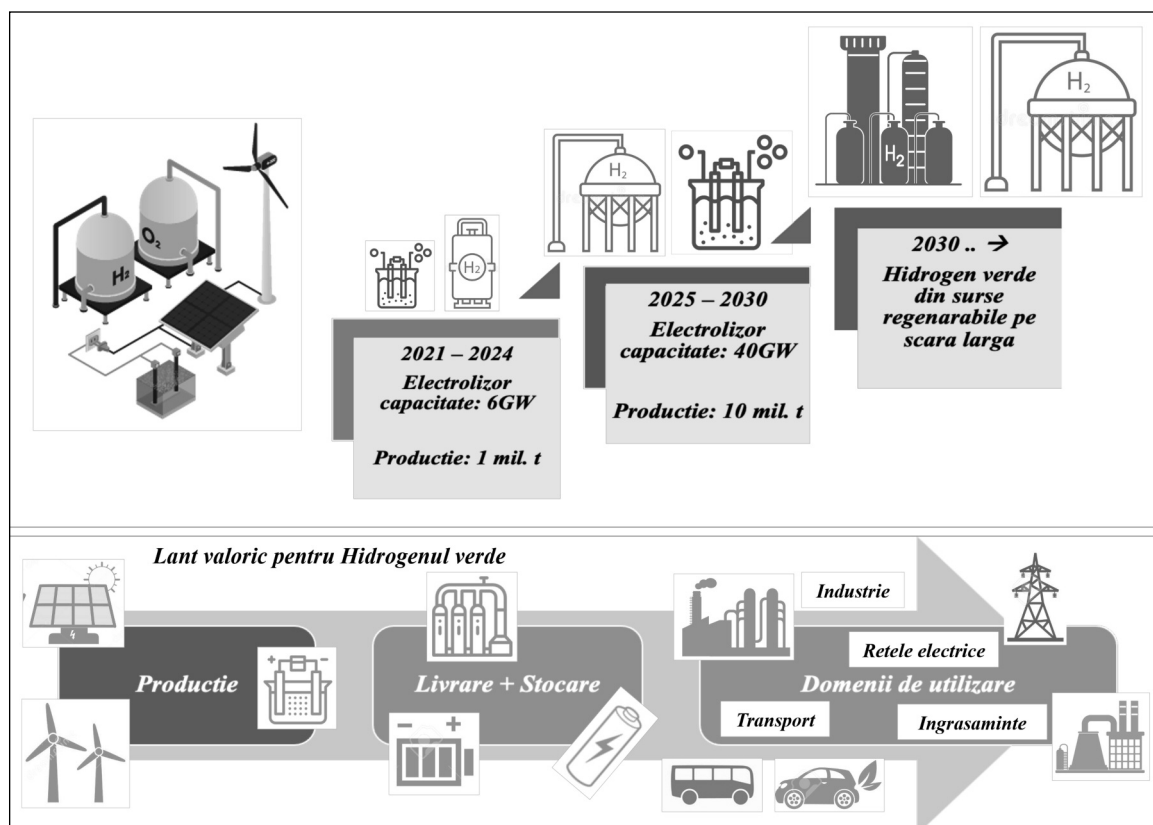


Fig. 14 – Exemplu de lanț valoric pentru hidrogenul verde (Clean Hydrogen). Capacități energetice bazate pe hidrogen și producții posibile în următorul deceniu. Un model european ecosistemic (sursa datelor primare: Raport Comisia UE, 2020)

**Bateria** este un dispozitiv care înmagazinează energie electrică sub formă de energie chimică și realizează conversia energiei respective în electricitate. Bateriile și sistemele de convertire a energiei electrice în căldură și în gaze promovează independența de alimentare electrică și eliberează rețeaua electrică.

În lunga lor existență, bateriile s-au perfecționat continuu (Fig. 15). Pentru fabricarea lor a fost și este nevoie de **materii prime**; alături de cupru, fier, aluminiu, grafit, este nevoie și de compuși chimici ai litiului, cadmiului, nichelului, vanadium, brom, polisulfuri – **materii prime critice**. Acestea sunt furnizate de industria minieră, printr-un ciclu în care minereul este extras, procesat în uzine de preparare-concentrare, transportat și livrat fabricilor de baterii. În urma unor astfel de exploatari rămân deșeuri, în halde sau iazuri de decantare. Bateriile se vor produce, ele vor funcționa și până la urmă vor câștiga lupta cu schimbările climatice, pentru că ele nu emit gaze cu efect de seră, dar fabricarea lor se face, încă, folosind energia obținută din combustibili fosili.

Acesta este un alt aspect de luat în considerare, atunci când atribuim calificativul de energie „curată” fără a face referire la cantitățile și tipurile de energie care au fost consumate pentru a genera această nouă formă de energie, mai performantă și mai puțin poluantă. Lupta cu protecția mediului nu este pe deplin câștigată, decât dacă toate bătăliile de pe traseul ciclului de producție al unei noi surse sau vector de energie au fost câștigate.

Capacitatea de fabricare a bateriilor a crescut pe plan global cu 40% în 2020 și se prognozează că cererea de piață se va menține în continuare ridicată (Fig. 16).

Dezvoltarea unei **economii circulare**, cu procese de reciclare, este prevăzută și în ceea ce numim *Battery Directive*.

Bateriile au devenit indispensabile în multe sectoare ale economiei, de la industria producătoare de mașini, transporturi, siguranța sistemelor și proceselor industriale, IT, până la aplicații și echipamente militare, soluții tehnologice pentru educație, sănătate și pentru utilizatori casnici.

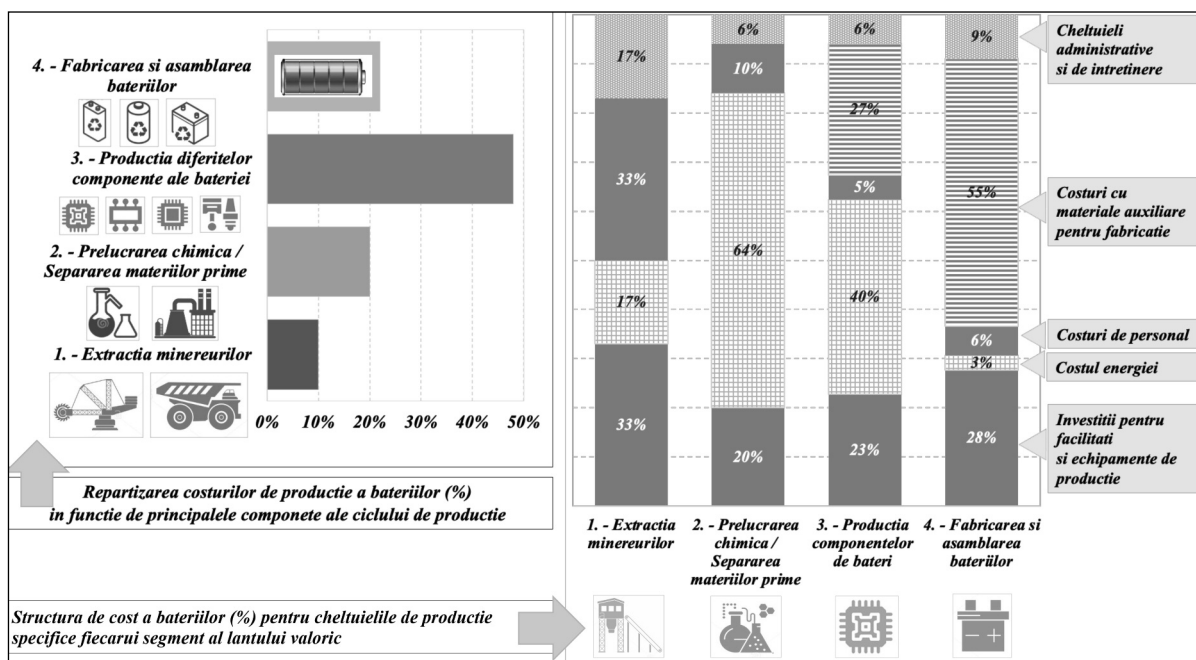


Fig. 15 – Generații chimice de baterii și structura costurilor de producție (sursa datelor primare: Battery-2030; Raport UE 2020; Rystad Energy, 2020)

Prin programul *European Green Deal* (lansat de Frans Timmermans, pentru a respecta angajamentele internaționale în cadrul Acordului de la Paris și, în același timp, pentru a face față viitorului, UE cere utilizatorilor de energie schimbări importante în modul de generare și de utilizare (*Battery 2030+*), astfel încât Europa să poată avea, spre anii 2050, un climat neutru cu emisii zero. Pentru aceasta ar trebui ca performanțele energetice ale bateriilor și acumulatorilor să fie din ce în ce mai înalte, iar costurile de realizare, operare, întreținere și reciclare să fie mai scăzute.

Cererea de baterii va crește extrem de rapid în următorii ani, urmând ca această piață să aibă o importanță strategică din ce în ce mai mare la nivel mondial. Pentru producția de celule de baterii va trebui să fie construite în Europa 20–30 de gigafabrici. În prezent, cota europeană în producția mondială de celule este de doar 3%, în timp ce ponderea Asiei este de 85%.

Calea de urmat este precizată, încă din 2019, într-un raport al Comisiei UE – Energie către Parlamentul European – în care se recomandă punerea în aplicare a Planului de acțiune strategic privind bateriile: crearea unui lanț valoric strategic al bateriilor în Europa.

### Locul României în tranziția energetică – multe provocări

România are resurse primare convenționale (combustibili fosili și resurse nucleare) și a început să dezvolte resursele regenerabile (energia eoliană, solară, hidro- și geotermală) (Fig. 17).

Nucleul strategiei energetice a României este mixul energetic flexibil, echilibrat, cu surse variate de energie. În conformitate cu strategia națională, ponderea resurselor energetice, convenționale și regenerabile în producția de energie electrică se va modifica treptat, între 2020 și 2050 (Fig. 18). Pe fondul general al direcției strategice de reducere a utilizării combustibililor fosili (în special a cărbunului, dar și a petrolului) și de creștere a ponderii de energie regenerabilă, se remarcă două aspecte particulare:

- energia nucleară își va dubla capacitatea până în 2030 și va continua să crească ușor până în 2050;
- gazele naturale au rolul de combustibil de tranziție, cota lor de participare reducându-se gradual de la circa 38 % la circa 22% în 2050.

Uniunea Europeană a stabilit obiective privind energia și clima la nivelul anului 2030, iar România are în față multe provocări:



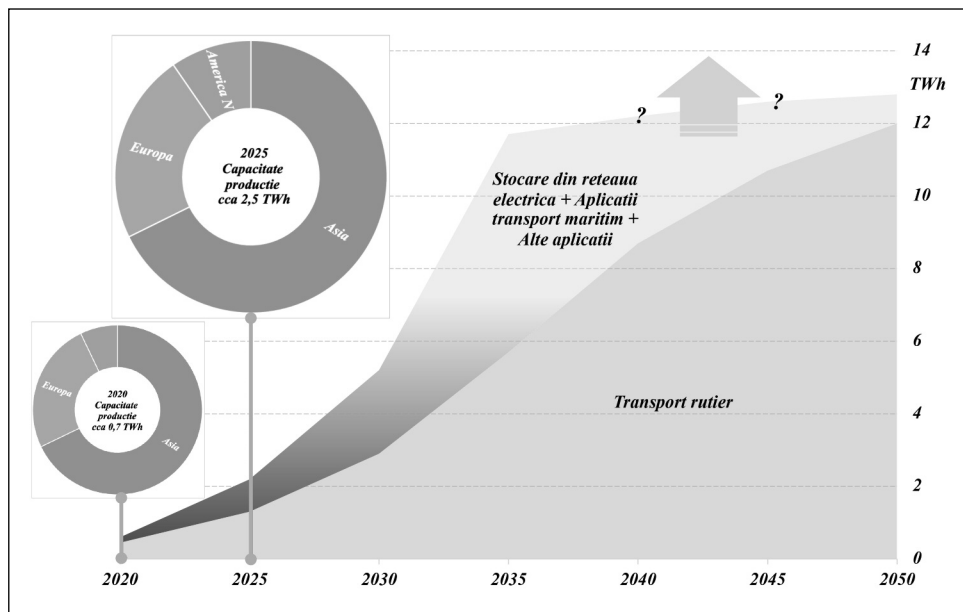


Fig. 16 – Cererea globală de baterii și principalii furnizori  
(sursa datelor primare: Rystad Energy, 2020)

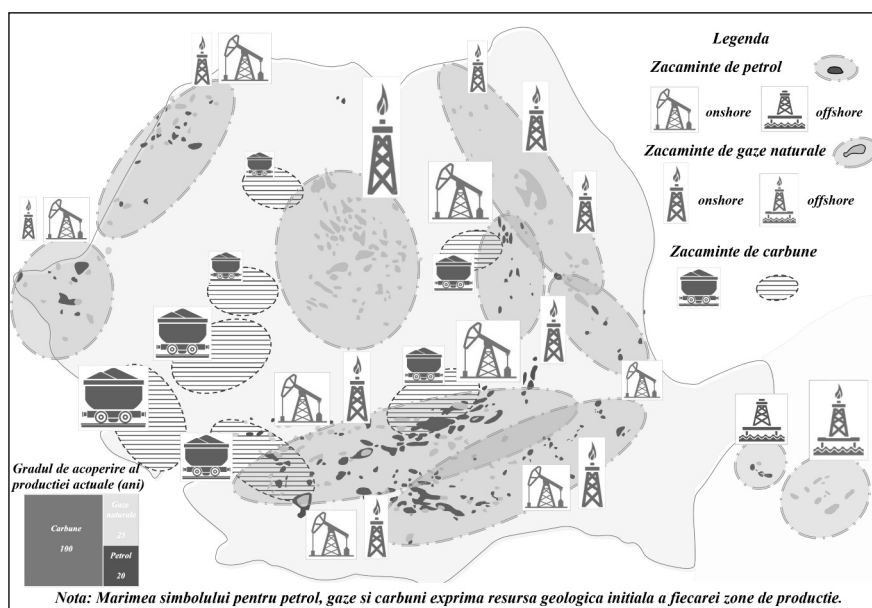


Fig. 17 – Repartiția zăcămintelor de combustibili fosili pe teritoriul României și gradul de asigurare al producției actuale  
(sursa datelor primare: Morariu, 2020)

- să reducă emisiile de gaze cu efect de seră cu cel puțin 40% până în 2030, comparativ cu 1990;
- consumul de energie din surse regenerabile să atingă 32% în 2030;
- eficiența energetică să se îmbunătățească cu 32,5% în 2030.

Toate reprezintă obiective greu de atins.

Pentru a asigura **securitatea energetică** la nivel național, România se angajează să ia măsuri

pentru implementarea mai multor proiecte în ceea ce privește diversificarea resurselor respective:

- implementarea cadrului legal necesar deciziilor finale de investiție în exploatarea resurselor de gaze naturale din zona Mării Negre; promisiuni recente ca exploatarea să înceapă în 2022, prin punerea în producție a zăcămintelor de pe aliniamentul Doina – Ana, din sectorul *offshore* de apă puțin adâncă;

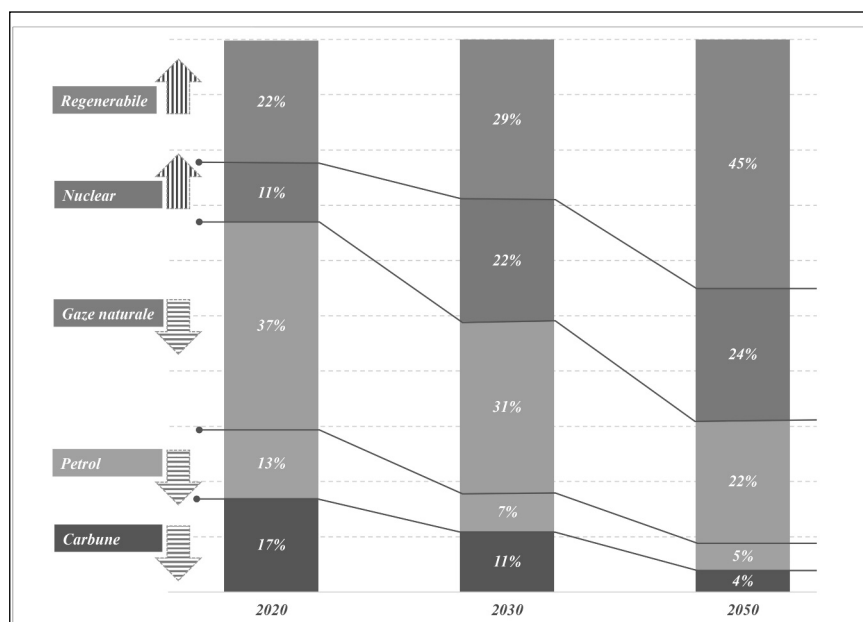


Fig. 18 – Evoluția mix-ului energetic al României pe traseul tranziției  
(sursa datelor primare: CNP, 2020; ME, 2020)

- adoptarea planului de decarbonizare propus de Complexul Energetic Oltenia, principalul producător de energie electrică pe bază de cărbune și în același timp principalul poluator din țară (circa 52% din emisiile de CO<sub>2</sub> ale primilor zece emițători au fost produse de termocentralele pe lignit aparținând acestui complex), prin care se renunță la utilizarea combustibililor fosili, care nu au potențial de captare și stocare a emisiilor GES;
- asigurarea unei tranziții către o producție de energie electrică cu emisii reduse de carbon;
- diversificarea surselor de uraniu pentru Nuclear-Electrica;
- prelungirea duratei de operare a capacităților nucleare existente și construcția de noi facilități;
- promovarea utilizării hidrogenului; în prezent, România nu are strategii pentru hidrogen;
- dezvoltarea capacităților de stocare a emisiilor GES prin tehnologii CCS.

Infrastructura actuală de gaze, industria auto bine dezvoltată și performanța dovedită pe care România o are în zona de IT&C sunt pilonii viitoare tranziții energetice – o șansă majoră de dezvoltare economică pentru România.

Poate România să suporte costurile acestei tranziții? La ce trebuie să renunțe și care sunt prioritățile pentru a atinge țintele net-zero din 2050, când Europa vrea să capete neutralitate climatică?

Cu direcțiile potrivite și investițiile corecte, tranziția energetică are în ea potențialul de a deveni un motor de dezvoltare. „Sunt absolut convins că în sectorul de producție energetică vom avea un mix energetic bazat pe energii curate într-o proporție de peste 80%” (Răzvan Nicolescu, Deloitte, 2021).

### În loc de concluzii...

#### Ațiuni pe măsura ambițiilor și ambiții pe măsura realității... Dar nu va fi ușor...

Motivația necesității de a întreprinde cu prioritate acțiuni concertate pentru decarbonizare rapidă și profundă nu a fost niciodată mai evidentă și nici mai urgentă ca până acum.

Realizarea obiectivului de emisii net-zero până în 2050 reprezintă o destinație extrem de ambițioasă și care necesită un efort global susținut pentru îndeplinirea cu precizie și creativitate a unui plan riguros de acțiuni într-un interval de timp relativ scurt. Ca urmare a tuturor angajamentelor net-zero anunțate, începând cu noiembrie 2020, se estimează că încălzirea medie globală ar putea ajunge la circa 2,1°C în anul 2100 (Fig. 19). Așadar, acțiunile climatice par să fie propulsate în prezent pe o traiectorie care să ne conducă mai aproape ca oricând de realizarea obiectivelor Acordului de la Paris.

În acest moment, știm cu destul de multă claritate care sunt acțiunile pe care le avem de întreprins pe traiectoria decarbonizării. Știm de asemenea și care sunt obiectivele de etapă și cele finale pe care trebuie să le atingem. Pentru a realiza obiectivul net-zero, este necesar să armonizăm acțiunile și ambițiile noastre și, în urma acestui proces de calibrare, să alegem un set pragmatic de acțiuni care să ne permită să ne apropiem cât mai mult de acest obiectiv. Guvernele trebuie să adopte acum ținte de etapă mai puternice pentru 2030, prin contribuții determinate la nivel național, pentru a reduce diferența de emisii rămasă până la palierul de 1,5°C, precum și planuri detaliate de implementare pentru a sprijini atingerea acestora.

Jocul final în anul 2050 nu este un sistem energetic fără combustibili fosili. Petrolul și mai ales gazele naturale și energia nucleară vor continua să joace un rol central în decarbonizarea sistemului energetic pentru o bună perioadă de timp. Un nou accent privind eficiența proceselor și gestionarea cererii, împreună cu o extindere în soluții energetice decarbonizate și bazate pe energie electrică, pot extinde cu siguranță licența de operare în sistemul energetic al tranziției a resurselor convenționale cu emisii reduse.

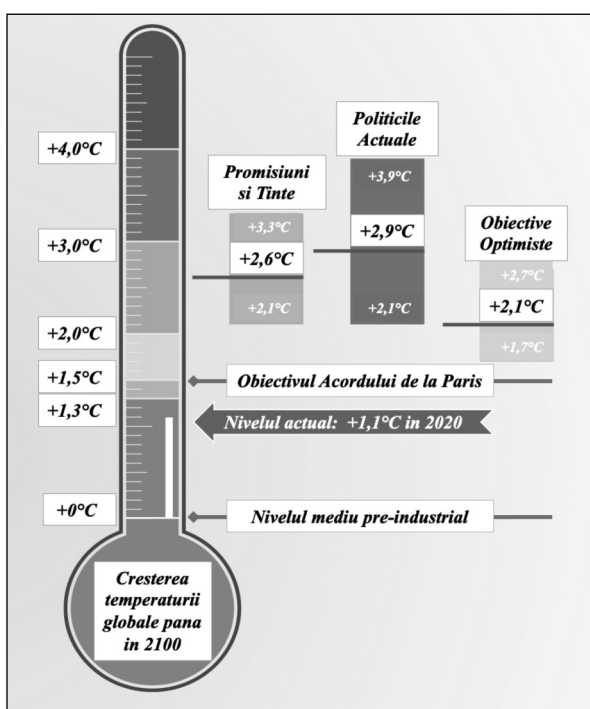


Fig. 19 – Impactul angajamentelor climatice recent asumate măsurat cu „termometrul tranziției”  
(sursa datelor primare: CAT, 2020)

Ca răspuns la angajamentele guvernamentale privind decarbonizarea profundă, hidrogenul are în prezent un impuls puternic, devenind un pilon principal de tranziție energetică. La începutul anului 2021, peste 30 de țări au lansat foi de parcurs pentru hidrogen, industria a anunțat peste 200 de noi proiecte de hidrogen și planuri de investiții ambițioase pe întregul lanț valoric, iar guvernele din întreaga lume au angajat peste 70 de miliarde USD în finanțare publică. Acest impetuos proces accelerează reducerea costurilor pentru producția, transportul, distribuția, vânzarea cu amănuntul și aplicațiile finale de hidrogen.

Obiectivele pentru tranziția energetică sunt stabile, iar anatomia ei va trebui să urmeze o schemă europeană. Punerea în aplicare a noilor politici energetice, utilizarea sporită a energiei regenerabile simultan cu o reducere substanțială a utilizării cărbunelui, dar și scenariile de creștere economică post-pandemie reprezintă pârgii eficiente de scădere a încălzirii globale. Industria pe cărbune nu mai are viitor, iar gazul va fi energia de tranziție. Întrebarea rămâne dacă toate statele vor obține rezultate și dacă contribuțiile vor fi suficiente pentru atingerea obiectivelor globale. Angajamentul față de obiective nu creează condiții de concurență echitabile. În schimb, ridică întrebări cu privire la distribuirea corectă a responsabilităților, costurilor și beneficiilor. Inegalitățile, fragmentarea și eterogenitatea regională pot crește.

Următoarea provocare este de a dezvolta politici și guvernanta pentru a ușura tranziția. Problema ritmului tranziției și diferitele măsuri și ambiții creează inevitabil un mediu de concurență și rivalitate. Pentru a reduce costurile și a împărți povara tranziției, planificarea scenariilor de implementare, precum și implicarea timpurie a tuturor celor afectați de măsurile de politică energetică sunt esențiale. O tranziție energetică durabilă necesită mai multe componente, de la eficiența energetică la surse regenerabile, hidrogen, captare și stocare a carbonului și, nu în ultimul rând, la schimbări de comportament. Există riscul, ca pe fondul tuturor discuțiilor despre ținte climatice, tehnologii și politici energetice, să uităm că în implementarea acestora este vorba despre oameni. Trebuie să facem tot posibilul pentru a limita încălzirea globală, astfel încât să

putem garanta un viitor mai bun pentru toată lumea de pe planetă.

Conferința Națiunilor Unite privind schimbările climatice din noiembrie 2021 va promova cu siguranță noi abordări de guvernare și de politică energetică, precum și măsuri adaptate la stadiul actual al tranziției, pentru a asigura că eforturile de abordare a crizei climatice prin trecerea rapidă la energie curată pot permite cetățenilor să beneficieze de oportunități și să managerieze provocările inerente ale acestor transformări, evitând impactul social negativ. Guvernele trebuie să găsească modalități de a înțelege și de a aborda impactul social și economic al tranziției asupra persoanelor și comunităților. Politicile energetice vor avea succes numai dacă garantează că oamenii pot beneficia de aceste schimbări.

Reducerea amprentei de carbon și combaterea cauzelor încălzirii globale sunt o necesitate, dar și o responsabilitate majoră la scară planetară, chiar dacă costurile acestor obligații sunt mari și, pentru multe țări, de nesuportat. Ni se alătură Fatih Birol, directorul executiv al IEA, care, în ianuarie 2021, declara: „Prietenii adevărați spun adevărul amar, iar adevărul amar este că vin tranziții de energie reale și vin repede. Cred că nicio țară, niciun guvern al unei țări producătoare de petrol sau gaze, nicio companie, nimeni nu va rămâne neafectat de tranzițiile de energie curată”. În fața declarațiilor instituționale, scenariile schițate par a fi scrise de poporul *samnit* de la Caudium, din Munții Apenini.

## Referințe bibliografice

- Anastasiu N. (2016) – *Hidrocarburile din Marea Neagră între provocări și riscuri*. Revista „Academica”, nr. 9, an XXVI/311, Editura Academiei Române, București, 3 p.
- Anastasiu N., Simionescu, B.C., Popa, M.E., Mihai, M., Rusu, R.D., Predeanu, G. (2018) – *Romanian Coal Reserves and Strategic Trend*. Elsevier – ICCP, Amsterdam, 11 p.
- Birol F. (2021), Atlantic Council Debate.
- BP (2020) – *Energy Outlook 2020*. London, 81 p.
- Climate Action Tracker (2020) – *CAT Warming Projections Global Update December 2020*. Climate Analytics, Berlin, 18 p.
- Constantinescu E., Anastasiu N. (2019) – *Resursele Minerale ale României*, vol. III *Resurse energetice*, Editura Academiei Române, București, 647 p.
- Crânganu C. (2020) – *Tranziția către 100% energii „verzi” – un exercițiu de gândire magică. Avem nevoie de evoluție sau revoluție?* Contributors, București.
- Deloitte – Nicolescu R. (2020) – *Tranziția energetică a început. Cum o va aborda România?* Deloitte Newsletter, București.
- Dumitrache I., Panin N., Anastasiu N. (2020) – *Declarația Academiei Române privind Schimbările climatice*, Academia Română, București, 4 p.
- EPG – Cătuți M., Covatariu, A., Bălan, M., Surdea-Hernea, V., Dudău, R. (2020) – *Ten priority areas for Romania's post covid-19 recovery: A focus on energy and climate policy*. EPG, București.
- EPG – Dudău R., Cătuți, M. (2020) – *The Impact of the COVID-19 Crisis on the European Green Deal: A Focus on Romania and Southeast Europe*. EPG, București.
- Hydrogen Council (2020) – *A path to hydrogen cost competitiveness*. Brussels, 75 p.
- Hydrogen Council (2021) – *Hydrogen decarbonization pathways – Part 1 Lifecycle assessment*. Brussels, 22 p.
- Hydrogen Council (2021) – *Hydrogen decarbonization pathways – Part 2 Supply Scenarios*. Brussels, 14 p.
- McKinsey & Company (2021) – *Hydrogen insights – A perspective on hydrogen investment market development and cost competitiveness*. Brussels, 47 p.
- IEA – Laura Cozzi, T.G. (2019), *World Energy Outlook 2019 – Flagship report* – International Energy Agency, Paris, 7 p.
- IEA (2020) – *World Energy Outlook 2020 – Launch Presentation*. International Energy Agency, Paris, 15 p.
- IEA (2020) – *Energy Technology Perspectives*. International Energy Agency, Paris, 170 p.
- IRENA (2020) – *Global renewables outlook: Energy transformation 2050* – International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, 291 p.
- IRENA (2020) – *Renewable energy and climate pledges: Five years after the Paris Agreement* – International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, 8 p.
- IRENA (2020) – *Reaching zero with renewables: Eliminating CO<sub>2</sub> emissions from industry and transport in line with the 1.5°C climate goal*. International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, 216 p.
- IRENA – Asmelash, E., Gorini, R. (2021) – *International oil companies and the energy transition*. International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, 54 p.
- Le Quéré, C et al. (2018) – *Global Carbon Budget 2018*. Earth Syst. Sci. Data, 10, pp. 2141–2194.
- Ministerul Energiei (2021) – *Stadiul procesului de actualizare și completare a strategiei energetice a României pentru perioada 2018–2030, cu orizont de timp 2050*. București, 8 p.
- Ministerul Energiei (2017) – *Strategia energetică a României 2019–2030, cu perspectiva anului 2050*. București, 62 p.
- Ministerul Energiei (2019) – *Studiu de evaluare adecvată pentru strategia energetică a României 2019–2030, cu perspectiva Anului 2050*. București, 188 p.
- Morariu, D.C. (2020) – *Capcane subtile în sistemele petroliere din România*. Editura Academiei Române, București. 228 p.

Nicolescu, R.D. (2020) – *Global renewable energy trends – Solar and wind move from mainstream to preferred*. Deloitte Newsletter, București.

Royal Dutch Shell (2020) – *Shell Scenarios Sketch – The Digitalisation of Society*. The Hague, NL, 20 p.

Royal Dutch Shell (2020) – *Global Supply Model – Oil & Gas A View to 210*. The Hague, NL, 17 p.

Royal Dutch Shell (2020) – *World Energy Model – A View to 210*. The Hague, NL, 17 p.

Royal Dutch Shell (2020) – *Shell Energy Transformation Scenarios*. The Hague, NL, 103 p.

Rystad Energy (2020) – *Energy Society in 2050, Energy Transition Report December 2020*. London, 20 p.

Simionescu, C.B., Anastasiu, N. (2016) – *Resursele strategice ale României – O abordare pentru următoarele două decenii*. Editura StudIS Iași.

UE Commision (2019) – *Battery–2030 – Road Map; Inventing the sustainable batteries of the future*: 83 p. Brussels.

UE Commision (2019) – *Pactul ecologic european*. Energy: 27 p. Brussels.

UE Commision (2020) – *Planul Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021–2030*. Brussels, 212 p.

UE Commision (2020) – *A Hydrogen Strategy for a climate neutral Europe*. Energy, Brussels, 2 p.

UE Commision (2020) – *European Clean Hydrogen Alliance*. Energy, Brussels, 3 p.

UE Commision (2020) – *Evaluarea la nivelul UE a Planurilor naționale în domeniul energiei și al climei*. Brussels, 33 p.

University of Cambridge – CISL (2020) – *Targeting net zero - A strategic framework for business action*. Institute for Sustainability Leadership, Cambridge, UK, 25 p.

WEC-CNR (2020) – *Generarea de hidrogen în Europa: Prezentare generală a costurilor și beneficiilor cheie*. Mesager energetic (t.31, august 2020). București.

World Bank – International Bank for Reconstruction and Development (2020) – *Tracking SDG 7: The Energy Progress Report*. Washington D.C., 198 p.

Yergin Daniel (2020) – *The New Map: Energy, Climate and the Clash of Nations*, Penguin Press, London, 512 p.

„Ziarul Financiar” (2021) – *ZF Power Summit 21* – 19–24 feb.

## Note

<sup>1</sup> „Furcile Caudine” – O trecătoare îngustă din Munții Apenini („Caudinae Furcae”), acolo unde în anul 321 î.Hr. oastea samnită i-a atras în cursă și i-a învins pe romani, obligându-i să accepte umiliința de a trece pe sub jugul propriilor lor sulite și impunându-le un tratat de pace dezonorant. Aceasta a permis însă supraviețuirea oastei romane și a provocat dezvoltarea unui spirit nou și o deschidere spre prosperitate timp de mulți ani. În contextul acestei lucrări, termenul este utilizat cu referire la situații grave, care impun luarea unor decizii radicale și acceptarea în mod pragmatic a unor condiții temporare dure, justificate prin necesitatea de a atinge pe termen lung obiective esențiale.

<sup>2</sup> Gazele cu efect de seră („GES”) sunt acei constituenți gazoși ai atmosferei, atât naturali cât și antropici, care absorb și emit radiații și care provoacă efectul de seră. Principalele GES incluse în Protocolul de la Kyoto sunt: dioxid de carbon (CO<sub>2</sub>), oxid de azot (N<sub>2</sub>O), metan (CH<sub>4</sub>), dioxid de sulf (SO<sub>2</sub>) și hidrofluorcarburi (HFC).

<sup>3</sup> Acordul de la Paris încheiat în temeiul Convenției-cadru a Organizației Națiunilor Unite privind schimbările climatice a fost adoptat în decembrie 2015, are 195 de semnatori și este ratificat de 177 de părți. Obiectivul principal al Acordului de la Paris este „menținerea creșterii temperaturii medii globale la mult sub 2°C peste nivelurile preindustriale și continuarea eforturilor de limitare a creșterii temperaturii la 1,5°C peste nivelurile preindustriale”.



Fig. 20 – Sistemul energetic global sub furcile caudine

## Lingvistică și istorie

*Nicolae Saramandu*

*Membbru corespondent al Academiei Române*

Cartea recent publicată, *Veghea asupra limbii române* (București-Chișinău, 2020), este o luare de poziție fermă, energică a președintelui Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, față de modul greșit în care limba română este uneori folosită de către vorbitori. Fără să fie, după cum mărturisește, lingvist cu diplomă, autorul are profunde cunoștințe în domeniul limbii române, ca și al limbii latine, pe care a studiat-o sistematic în liceu și în facultate. Ioan-Aurel Pop a studiat, de asemenea, limbile franceză și engleză și a învățat singur italiana, maghiara și germana. Este, așadar, un autentic poliglot, dar consideră, cu modestie, că volumul amintit este o carte „de eseuri și nu de studii erudite”. Esența cărții este cuprinsă, însă, în fraza imediat următoare, în care autorul precizează: „În aceste eseuri, însă, am preluat argumentele specialiștilor, dincolo de argumentele bunului simț, pe care le-am semnalat de fiecare dată” (p. 21).

Prin contribuțiile din volumul de față, Ioan-Aurel Pop pune în evidență dimensiunea istorică a limbii române și cât de profitabilă este studierea faptelor de limbă din perspectiva istoricului. În această privință, autorul se înscrie într-o tradiție consacrată a istoriografiei românești, fiind cunoscută contribuția remarcabilă datorată lui A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, G.I. Brătianu la lămurirea împrejurărilor istorice în care a luat naștere limba română (teritoriul de formare). Spre deosebire de lingviști, care au fixat un teritoriu restrâns, istoricii au luat în considerare un spațiu larg, în nordul și în sudul Dunării, cuprinzând teritoriile unde se vorbește limba română cu dialectele ei, punct de vedere care s-a impus în istoriografia și lingvistica românească. La acest punct de vedere, deja consacrat, se raliază Ioan-Aurel Pop, care îi are în vedere în cartea sa pe toți vorbitorii de limbă română.

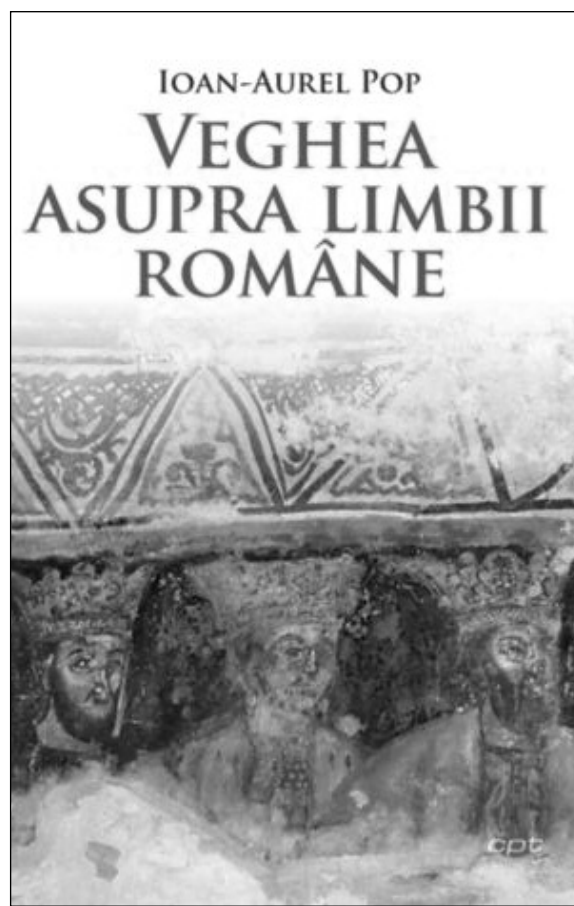
Îndrăgostit de limba română, Ioan-Aurel Pop ne-o prezintă ca pe o ființă care „are nevoie să fie apărată, protejată, ferită de intruziuni nefirești, ocrotită părintește” (p. 21). Într-un capitol special, *Elogiul limbii române* (p. 24–32), autorul caracterizează limba maternă – pe care „o primim de la mamele noastre” – într-un stil aproape aforistic, prin sintagme preluate de la scriitori: „limbă sfântă, limba vechilor cazanii”; limba română este „ca un fagure de miere” și, prin ea, „locului ne ținem”, reamintind faimosul îndemn al lui Ienăchiță Văcărescu: „Podoabe limbii voastre dați/ Cu românești cuvinte”.

Limba română este pe locul 15 între limbile importante ale lumii, dintre care cinci sunt limbi romanice: franceza, spaniola, italiana, portugheza, româna. „Situarea limbii (și literaturii) române într-o asemenea companie selectă arată că poporul român și-a îndeplinit, sub aspect cultural, misiunea sa istorică, deopotrivă întru latinitate și globalitate” (p. 29). Deoarece se adresează, în lucrarea de față, românilor de pe ambele maluri ale Prutului, autorul pune în evidență caracterul tendențios cu care, în perioada sovietică, s-a creat și se folosea în R. Moldova denumirea de limbă moldovenească, socotită „o limbă primitivă, modestă, săracă”. „În românește (adică «moldovenește») – ziceau propagandiștii ruși și rusofoni – se puteau exprima doar nevoile fizice elementare ale omului”, pe când „marile idei le putea cuprinde numai limba rusă” (p. 18).

Făcând o incursiune în istorie, Ioan-Aurel Pop înfățișează situația privilegiată în care se află românii, din nordul și din sudul Dunării, fiind singurii, între vorbitorii limbilor romanice, care au păstrat ca termen etnic lat. *romanus*, devenit *român*, ca și pe cel de *împărat*, din lat. *imperator*. Prin etnonimul *român*, nume „de glorie, de mare

prestigiu față de migratori” (p. 36), populația romanizată din Imperiul Roman de Răsărit s-a delimitat de popoarele înconjurătoare, iar prin *împărat*, care „exprima prestigiu, autoritate și putere”, și-a afirmat apartenența la acest imperiu, care a supraviețuit până la 1453 (căderea Constantinopolului, orașul întemeiat de împăratul roman Constantin cel Mare). S-ar adăuga cuvântul *domn*, din lat. *dominus*, folosit de români cu sensul de „stăpân, gospodar”.

Foarte bun cunoscător al realității lingvistice la nivel dialectal, autorul menționează cele patru dialecte ale limbii române – dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân –, limba română vorbindu-se nu numai în România, ci și în țările învecinate, R. Moldova, Ucraina, Ungaria, Serbia, Bulgaria, ca și în Grecia, R. Macedonia de Nord, Albania, Croația. În acest cadru, Ioan-Aurel Pop pune în evidență, în capitolul *Limba română în context istoric* (p. 53–72), latinitatea și unitatea limbii române prin forme gramaticale precum perfectul simplu – folosit frecvent în Oltenia, dar și în dialectul aromân (*fui, fuși, fu* etc.) – și cuvinte moștenite din latină păstrate la nivelul graiurilor, întâlnite și în dialectele românești din sudul Dunării: *ai* ‘usturoi’ (< lat. *alium*), *anțărț* ‘acum doi ani’ (< lat. *anno tertio*), *arină* ‘nisip’ (< lat. *arena*), *dezmierda* (< lat. *\*dismerdare*), *la* ‘a spăla’ (< lat. *lavare*), *merinde* (< lat. *merenda*), *mur* ‘zid’ (< lat. *murus*), *nea* ‘zăpadă’ (< lat. *nivem*), *vargă* (< lat. *virga*). În încheierea capitolului, autorul face o excelentă demonstrație, cu argumente lingvistice, de combatere a teoriei imigraționiste, prin întrebări și răspunsuri: „De ce, oare, termeni precum *smântână* (slav), *cioban* (turcic), *zăpadă* (slav) sunt necunoscuți în Transilvania, în locul lor fiind folosiți alții, precum: *groșcior* (din *gros*, adică lapte gros), *păcurar*, *nea*, toți de origine latină? De ce oare perfectul simplu se păstrează așa de bine și de intens în Oltenia și pe Valea Jiului ardelean, cu prelungiri spre Apuseni? Toate aceste întrebări au un răspuns evident: el atestă intensul proces de romanizare, continuitatea de locuire a daco-romanilor și apoi a românilor în interiorul arcului Carpaților și faptul că așa-zisa teorie imigraționistă nu este decât o alcătuire politică târzie, reluată de interese naționaliste și iredentiste. Prin urmare, cuvintele sunt tulburătoare mărturii, vorbind despre latinitate și



despre conviețuirea noastră cu ceilalți, despre conservarea identității” (p. 71–72).

O contribuție extrem de prețioasă a autorului privind denumirea limbii române în perioada medievală ne este prezentată în capitolul *Mărturii externe și interne despre latinitatea limbii române din secolele al XV-lea și al XVI-lea*. Este vorba de „mărturia tulburătoare” dintr-un document descoperit de Ioan-Aurel Pop, redactat în limba latină și emis la Sighetul Marmației în 14 noiembrie 1592. Documentul este o hotărnicie prin care se atribuie nobilului Damian Mihai din Borșa drept de proprietate asupra unui teren care „în graiul getic se numea Gruiu Vinului” („loci, getico sermone, vocaretur Grunvinului”, p. 80). Pe lângă atestarea cuvântului *grui* ‘deal, culme’ (< lat. *grunium*), limba română este denumită, pentru prima dată în izvoarele istorice, *sermo geticus* (în loc de *sermo valachicus* sau, după moda umanistă, *sermo dacicus*), semn al îngemănării daco-romane sau geto-romane în conștiința publică” (p. 86), ceea ce arată că „cel puțin din secolul al XVI-lea încoace, cele două componente etno-lingvistice originare, care au conferit ființa istorică a românilor – elementul roman și cel daco-getic – erau prezente în

anumite cercuri elitare” (loc. cit.). Această valoare descoperire este precedată de prezentarea unor mărturii din aceeași perioadă datorate umaniștilor italieni, între care Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), devenit papă sub numele de Pius al II-lea (1458–1464), sau ale românului Nicolaus Olahus (1493–1568), „unul din marii umaniști ai Europei Centrale” (p. 74). Reținem, dintre citatele date de Ioan-Aurel Pop, pe cel considerat „cel mai frumos elogiu adus românilor ca urmași ai romanilor și limbii lor de origine latină” (p. 76), preluat de la umanistul italian Antonio Bonfini (1434–1503), secretar la curtea regelui Matei Corvin: „Românii se trag din romani, ceea ce mărturisește până în timpurile de-acum limba lor, care, deși se afla în mijlocul unor neamuri barbare felurite, nu a putut fi răpusă [...]. Deși invazii barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia și asupra poporului roman și asupra regiunii geților și asupra Panoniei, totuși s-a văzut că nu au putut fi răpuse coloniile și legiunile romane care se dezvoltaseră de curând. Încerate sub valul de barbari, ele totuși mai emană limba romană și, ca să nu o părăsească nicidecum, se împotrivesc cu atâta stăruință, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea intactă a vieții, cât a limbii” (p. 77).

O discuție aplicată privind folosirea cu sensul corect a unor termeni ca *umanism*, *clasicism*, *neoclasicism*, *reformă* o întâlnim în capitolul „Unii termeni istorici și sensurile lor contemporane greșite” (p. 104–109), din care reproducem parte finală a pasajului referitor la *umanism*: „Umanismul este, altfel spus, ideologia Renașterii, afirmată, în esență, în secolele al XIV-lea – al XVI-lea, iar Renașterea urmărea imitarea (reînvierea prin imitare) Antichității greco-latine și plasarea omului drept măsură a tuturor lucrurilor. În consecință, o persoană de astăzi nu poate să fie *umanistă*, ci, eventual, omenoasă sau umană. La fel, un partid politic contemporan nu poate să fie *umanist*, decât dacă așază la baza doctrinei sale principiile umanismului din secolele menționate, când acesta era ideologia Renașterii” (p. 105). Autorul dedică un capitol din carte istoriei termenului de salut *servus*, care provine din expresia latină *Ego servus tuus sum*, folosită în antichitatea romană ca formulă de curtoazie.

Capitolul „Ciobanul este păcurar toată ziua!” ni se înfățișează ca un emoționant omagiu adus

păstorului român: „Este în păcurarul nostru o noblețe de domn al naturii, care [...] trebuie să ne îndemne spre admirație și prețuire” (p. 128–129). Este un capitol de veritabilă istorie socială, în care cunoștințele istoricului se îmbină armonios cu cele ale lingvistului. Găsim în acest capitol informații despre păstoritul în aria carpatică, dar și despre păstoria aromâni, „principalii furnizori de brânză pe piața Constantinopolului”, care s-au îmbogățit din oierit, întemeind așezări mari, precum „acel faimos Moscopole, ras de pe fața pământului în secolul al XVIII-lea de către trupele otomane” (p. 125–126). După distrugerea Moscopolei, aromânii au înființat bănci în orașe mari, „au ridicat poduri faimoase, biserici și alte edificii în Pesta și Buda, alții au prosperat la Viena, alții la Mișkolc. Dintre ei, îi pomenim pe baronii Sina (proveniți chiar din Moscopole), pe avocatul Emanuil Gojdu, pe mitropolitul Andrei Șaguna” (p. 126).

Într-o serie de alte contribuții din volum, Ioan-Aurel Pop ni se relevă ca un fin și subtil observator și utilizator al limbii române. Autorul explică de ce este incorectă accentuarea pe partea finală a cuvântului a unor nume proprii care provin din profesii: *Morariu*, *Fierariu*, *Piuaru*, *Trăistariu*, derivate de formele dialectale *morări*, *fierări*, *piuări*, *trăistări* (pentru *morar*, *fierar*, *piuar*, *trăistar*), a căror rostire corectă e *Morariu*, *Fierariu*, *Pinariu*, *Trăistariu*, cu accentul pe radicalul cuvântului, la fel ca *Pușcariu*, *Păcurariu*, *Coșeri*, *Ciubotariu* (vezi Moș Chiorpec *Ciubotariu*, la Ion Creangă). Accentuarea greșită se explică prin influența exercitată de numele proprii provenite din substantive de origine turcă denumind ocupații, funcții (*Boiangiu*, *Tinichigiu*, *Tutungiu*, *Pașaliu*) și de numele proprii care arată filiația (*Dumitriu*, *Gheorghiu*, *Vasilu*, *Grigoriu*). De asemenea, Ioan-Aurel Pop semnalează greșeli în utilizarea unor neologisme, determinate, în vremea din urmă, de influența limbii engleze. Alături de *fortuit* ‘întâmplător’ (folosit, în mod greșit, cu sensul ‘forțat’) sau *lucrativ* ‘care aduce profit’ (folosit, în mod greșit, cu sensul ‘unde se lucrează’, ca în *atelier lucrativ*), sunt menționate cuvinte ca *a realiza* ‘a face’, care se folosește cu înțelesul ‘a înțelege’ sub influența engl. *to realise*. Sub influența limbii engleze au căpătat sensuri noi neologisme ca *resort* ‘loc (complex) de vacanță,



stațiune', *agrement* 'acord', *atașament* 'anexă', după engl. *resort*, *agreement*, *attachement* sau înlocuirea tradiționalului *poftă bună* cu *să aveți poftă* (cf. engl. *enjoy the meal*).

Capitolul *Tot latina, bat-o vina!* ne plasează în domeniul privilegiat al autorului, latinist prin formație. În *doctor honoris causa*, accentul este pe a doua silabă în *honóris* (nu *hónoris*); corect este *magna cum laude* (nu *cum laudae*), *curricula* (nu *curricule*), *ab initio* (nu *ad initio*) etc. De asemenea, profesorul de limbă latină atrage atenția asupra folosirii, cu sensul corect, a unor construcții latinești precum *in nuce* 'condensat, în formă restrânsă' (nu 'la origine'), *ad hoc* 'cu un scop anume, pentru acest scop' (nu 'improvizat, spontan'), *grosso modo* 'la modul general, în linii mari' (nu 'la modul grosolan') etc. Ioan-Aurel Pop pledează pentru „educația întru limbă și literatură română, însoțită de studiul latinei” (p. 22), evocând eforturile făcute în acest sens împreună cu regretatul academician Solomon Marcus, numit „luptător pentru studiul latinei” (p. 218).

Într-un capitol special, Ioan-Aurel Pop atrage atenția asupra gradului înalt de pregătire profesională pe care trebuie să-l aibă conducătorii de instituții – rectori, directori de centre și institute de cercetare, de biblioteci –, care trebuie să fie niște învățați. Reproducem această excelentă portretizare a rectorului, în tradiție academică multiseculară: „Rectorul oricărei universități respectabile a fost, din secolele al XI-lea–al XII-lea încoace, de la înființarea primelor universități, sim-

bolul erudiției, al acribiei, al muncii didactice și științifice de cel mai înalt nivel, a fost funcția cea mai înaltă de reprezentare și nu de administrare. Rectorul nu face o meserie oarecare, ci îndeplinește o misiune. La universitățile de clasă internațională, rectorul a fost întotdeauna un mare savant” (p. 138).

Expresie a unei înalte conștiințe profesionale, volumul de față, scris de un împătimit al cititului – căci, vorba cronicarului, „nu este mai frumoasă și mai de folos zăbavă decât cetitul cărților” –, este o excelentă introducere în rosturile limbii române. *Veghea asupra limbii române* este unitară în ansamblu prin spiritul militant care o animă și viziunea clară a autorului privind rosturile limbii române. Un ardent, sincer și autentic patriotism străbate cartea ca un fir călăuzitor. Se îngemănează în această lucrare, în chip fericit, erudiția istoricului cu un subtil simț al limbii și cu o modalitate de exprimare adecvată comunicării directe cu cititorul. Cartea este scrisă cu profesionalism și cu un patos izvorât din iubirea nemărginită pentru limba română: „Mie îmi place să spun că cea mai importantă creație spirituală a poporului român este limba română” (p. 25). În ciuda unor defăimări recente la care este supusă limba română, profesorul Ioan-Aurel Pop, dascăl întru istorie și lingvistică, își încheie strălucita expunere cu o tresărire de încredere, mândrie și orgoliu: „Câtă vreme locuim în limba română – «ca un fagure de miere», cum scria Poetul – înseamnă că avem o patrie română, oriunde ne-am afla”.

## „Dacoromania” la centenar

*Eugen Pavel\**

Centenarul Institutului „Sextil Pușcariu”, continuator al Muzeului Limbii Române, a trecut, poate, neobservat. L-am marcat, discret, dar accentuat, în 2019, printr-o întrunire științifică bienală, care și-a câștigat deja sufragiile cercetătorilor români și străini, „Zilele Sextil Pușcariu”. I-au succedat două apariții editoriale de referință, accesibile și în biblioteca noastră digitală: „Caielele Sextil Pușcariu”, ajunse la al patrulea volum, precum și o ediție antologică *Muzeul Limbii Române și muzeiștii*. Tot cu acest prilej a fost invocată, în mod firesc, și publicația academică de lingvistică „Dacoromania”, întemeiată la un an după Muzeu, aflată și ea acum la momentul centenarului. Cum s-a născut această revistă, devenită o mărturie palpabilă a nivelului școlii filologice clujene și care și-a câștigat renumele de „cel mai bun periodic de specialitate al epocii”, după expresia lui Iorgu Iordan?

Fondatorul Muzeului și, totodată, al revistei „Dacoromania”, Sextil Pușcariu, se formase în mediul universitar occidental, atât de dinamic la sfârșitul secolului al XIX-lea. Studiind la Leipzig, unde ajunge discipolul lui Gustav Weigand, apoi la École Pratique des Hautes Études din Paris, cu Gaston Paris, Antoine Meillet și Jules Gilliéron, precum și la Viena, cu W. Meyer-Lübke, el cunoaște îndeaproape rigorile muncii științifice. Încep tot acum colaborările sale la publicații de anvergură, precum „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, „Zeitschrift für romanische Philologie”, „Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der roma-

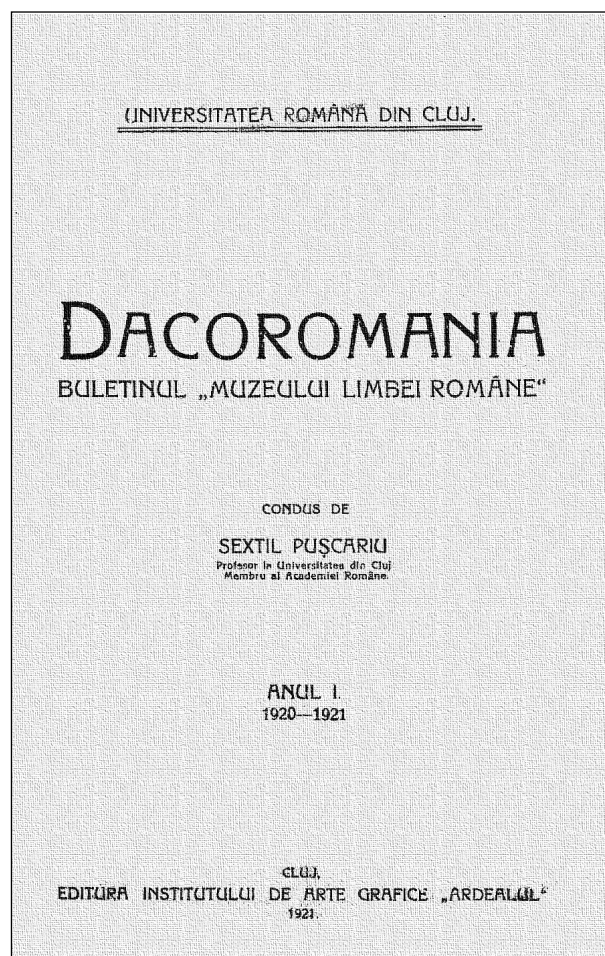
nischen Philologie” sau „Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte”. Modelul unei reviste științifice solide era deja asimilat. Analogia, după titlu, cu celebra revistă „Romania”, fondată de Paul Meyer și Gaston Paris, părea evidentă, lucru confirmat de Pușcariu mai târziu.

Primul număr al „Dacoromaniei” era încheiat în iunie 1920, dar tipărirea unui volum impunător de 614 pagini va decurge greoi la Institutul de Arte Grafice „Ardealul” din Cluj, cu o întârziere de peste un an, așa cum se specifică în raportul administrativ publicat la sfârșit. Astfel că pe genericul primei apariții a „Buletinului Muzeului Limbei Române” va fi înscris 1920–1921, volumul, închinat memoriei lui Petru Maior, deschizându-se cu portretul cărturarului de la moartea căruia se împliniseră în 14 februarie 1921 o sută de ani. Așa cum va nota Pușcariu în *Memorii*, „botezul” revistei va fi serbat abia în 12 decembrie 1921. Conducerea revistei îi va aparține exclusiv lui Sextil Pușcariu până la vol. IX, din 1936–1938. La vol. X, din 1941–1943, Pușcariu este menționat ca fondator, iar pe contrapagină se anunță un comitet de direcție, format din G. Giuglea, Șt. Pașca, E. Petrovici, Al. Procopovici, S. Pușcariu. În ultimul volum, XI, din 1948, figurează ca directori Șt. Pașca și E. Petrovici.

Programul anuarului din numărul inaugural este expus în editorialul semnat de Sextil Pușcariu, intitulat *Muzeul Limbei Române*, în care, după enumerarea unor articole din „statutele” Muzeului, sunt trasate o serie de linii directoare pentru noile instituții aflate la început de drum. Având un profil preponderent lingvistic și filologic, revista

își propunea să găzduiască în cuprinsul ei studii, „mai ales de natură metodică și principiară, material și notițe”, cu o adresabilitate directă „pentru specialiști și pentru toți cei ce se ocupă cu studiul limbei și literaturii noastre”. Motivația savantului era expusă cu clarviziune într-o adevărată profesiune de credință: „De la această datorie națională și cerință a vremii nu se poate sustrage nici Muzeul Limbei Române; cu atât mai puțin cu cât interesul științific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om. Dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasionau pe părinții și moșii noștri, vina o poartă înainte de toate filologii înșiși. Aceștia, rupând în mod lăudabil cu romantismul ce stăpânea generația trecută, în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularizând mijloacele științifice ale școlii celei nouă, s-au închis în turnul lor de fildeș, pierzându-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări”.

Deși a apărut, între anii 1920/1921–1948, cu unele intermitențe, „Dacoromania” și-a conturat, prin cele 11 volume tipărite, respectiv 13 tomuri masive (volumele IV și X fiind concepute în două părți), însumând 9050 de pagini, o carte de vizită impozantă, fiind considerată „cea dintâi și cea mai importantă publicație periodică de lingvistică apărută în această perioadă” (Dimitrie Macrea). Domeniile frecvente, precum lingvistica generală, istoria limbii române, fonetica și fonologia, lexicologia, semantica, onomastica sau dialectologia vor fi secondate de cercetările de filologie și textologie, de istorie literară sau de etnologie și folclorică, perimetrul de cuprindere al anuarului lărgindu-se considerabil. Vor fi tipărite studii aprofundate, cu o tentă monografică, recenzii și „dări de seamă” de aceeași amplitudine, al căror număr este impresionant pentru cercetătorul de astăzi. Parcurgem, astfel, în volumul II 80 de recenzii, 96 în volumul IV, partea a II-a, iar în volumul VII, 106 recenzii. Sunt inserate pagini atractive de etimologii sau de notițe lexicografice, precum și informații bibliografice asupra scrierilor de lingvistică, de filologie și de istoria literaturii, publicate în țară și în străinătate între anii 1921 și 1944. Aceste referințe sunt prezentate, începând cu volumul II, în cadrul unei rubrici aparte, apărută sub diferite titluri: *Revista periodicelor*,



*Bibliografia periodicelor, Bibliografia publicațiilor, Bibliografia publicațiilor privitoare la limba română.* Titularii rubricii informative atât de utile sunt, de regulă, N. Georgescu-Tistu și Ion Breazu, cărora li se alătură Ion Chinezu sau Lia Pușcariu-Manoilescu. O rubrică specială, *Pe marginea cărților*, va fi inițiată de fondator, începând din volumul IV, partea a II-a, susținută până la volumul IX – un jurnal de lector dezinhibat, scris de Pușcariu din convingerea că „o critică «impresionistă» poate fi de folos, când ea e întemeiată pe o experiență îndelungată”.

O succintă trecere în revistă a colaboratorilor permanenți ne relevă numele unor cunoscuți lingviști, filologi și istorici literari, dintre care mulți s-au afirmat chiar în paginile acestei publicații. Printre cei mai prodigioși autori, cu mai multe articole în același număr, îl întâlnim la început pe Vasile Bogrea, dispărut prematur, eruditul „scânteietor”, cum îl va caracteriza tot Sextil Pușcariu. Ne referim, în continuare, la Nicolae Drăganu, „scrupulosul descoperitor de amănunte”, în viziunea memorialistului Pușcariu, apoi la



restul pleiadei de muzeiști dăruți, între care Theodor Capidan, George Giuglea, Constantin Lacea, Ștefan Pașca, Ion Mușlea, Emil Petrovici, Sever Pop, D. Popovici, Ion Breazu, Al. Procopovici, Ștefan Bezdechi, Petre Grimm, având în centru figura dominantă a lui Sextil Pușcariu. Un tablou de epocă aniversar surprinde imaginea acestui nucleu de cercetare atât de viu. În continuare, din ultima generație de membri ai Muzeului publică în revistă Dimitrie Macrea, devenit apoi monograful muzeiștilor, urmat în final de Vladimir Drimba, Mircea Zdrengea, Romulus Todoran, Liviu Onu, Iosif Pervain (alias I. Verbină) și Ioan Pătruș. Se mai regăsesc, în sumarul revistei, cercetători și din alte centre din țară: V. Grecu, P. Cancel, Eugen Herzog, Grigore Nandriș, Iorgu Iordan. Vor publica, în unele numere ale revistei, specialiști și din alte ramuri, unii nelipsiți de la ședințele de comunicări din muzeu, printre care istoricii Silviu Dragomir și Constantin Daicoviciu, epigrafistul filolog I.I. Russu, botanistul Alexandru Borza, medicul Valeriu Bologna sau geograful și etnologul Romulus Vuia. Lista autorilor poate fi, desigur, extinsă, printre aceștia numărându-se savanți străini, precum cunoscutul romanist W. Meyer-Lübke (prezent în volumele II, III și IV), Leo Spitzer,

Petar Skok (ambii colaborând, printre altele, la rubrica disputată de *Etimologii*), Carlo Tagliavini (cu o prezență remarcabilă în volumele III și IV) și Giandomenico Serra, semnătura italianistului din urmă, aflat temporar la Cluj, fiind regăsită în 11 din cele 13 tomuri ale „Dacoromaniei”. Nu întâmplător, revista își trecuse în palmares, în 1926, premiul Societății de Lingvistică din Paris pentru „cea mai bogată publicație de limbă romanică”.

O asemenea revistă de înaltă ținută academică nu se putea ivi, așadar, decât într-un mediu propice, stimulativ pentru creația științifică. Un astfel de ferment de dezbatere și analiză constructivă l-au constituit ședințele săptămânale de comunicări de la Muzeu, un autentic filtru pentru majoritatea studiilor din revistă, despre care Sextil Pușcariu spunea, într-un articol comemorativ prilejuit de dispariția lui Nicolae Drăganu, că aceste schimburi de idei au generat o „adevărată emulație între noi, care a produs volumele «Dacoromaniei» și cele publicate de cei mai mulți dintre noi la Academia Română”.

Ecourile pe care le-a stârnit în lumea științifică publicarea fiecărui număr al „Dacoromaniei” au fost puternice, majoritatea revistelor mari din țară și din străinătate dedicându-i semnalări și recenzii elogioase. Vom reține doar opiniile exprimate de

câțiva romaniști de marcă, printre care Mario Roques, care scria în revista „Romania”, nr. 192, din 1922: „Tous nos souhaits de longue durée vont à cette entreprise et notamment à la revue où nous voudrions voir réunies les recherches linguistiques encore trop rares, mais aussi malheureusement trop dispersées en Roumanie” (trad.: „Toate năzuințele noastre pe termen lung se îndreaptă către această inițiativă și, în special, către revista în care am dori să vedem reunite cercetările lingvistice încă atât de rare, dar, de asemenea, din păcate, atât de dispersate în România”). La rândul său, W. Meyer-Lübke, devenit colaborator al „Dacoromaniei”, îi consacră o prezentare substanțială în anuarul „Zeitschrift für romanische Philologie”, din 1923, remarcând prestața științifică a noii publicații lingvistice: „Unter Pușcarius zielbewusster Leitung erscheint in Rumänien eine neue wissenschaftliche Zeitschrift, die der Erforschung der rumänischen Sprache und Literatur gewidmet ist, und die an Vielseitigkeit des Inhalts wie an dem innern Gehalt der einzelnen Artikel den höchsten Anforderungen entspricht” (trad.: „Sub atenta conducere a lui Pușcariu apare în România o nouă revistă științifică, dedicată cercetărilor de limba română, și care întrunește cele mai înalte cerințe în privința diversității conținutului, precum și a ținutei științifice a fiecărui articol în parte”). În aceeași publicație de romanistică de la Halle, lingvistul Ernst Gamillscheg, profesor la Universitatea din Berlin, saluta, în 1928, în următorii termeni noile apariții din „Dacoromania”: „Klausenburg ist heute dank dem Wirken Sextil Pușcarius zum Zentrum der Erforschung des Rumänischen geworden. Was hier in den beiden zu besprechenden gewaltigen Bänden an wissenschaftlicher Arbeit aufge-

speichert ist, übertrifft noch die Erwartungen, die man bei Erscheinen des ersten Bandes hegen konnte” (trad.: „Clujul a fost plasat în zilele noastre, prin strădaniile lui Sextil Pușcariu, în centrul cercetării limbii române. Munca științifică tezurizată în cele două volume pe care le discutăm aici întrece cu prisosință așteptările pe care și le-ar fi putut face cineva la apariția primului volum”).

O încheiere potrivită pentru acest excurs istoriografic aniversar mi se pare a fi însă reproducerea unui pasaj dintr-o scrisoare adresată lui Sextil Pușcariu, de la Graz, de celebrul lingvist german Hugo Schuchardt, în 28 februarie 1922, aflată în colecția Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, în care se face elogiul revistei clujene. Redau o secvență: „Aber schon ein Durchblättern der «Dacoromania» wie ich es gestern vornahm, lässt mich erkommen welche fruchtbare Initiative, welche weite Umblick sich hier offenbar. Ja wahrlich nun gibt es auch in wissenschaftlichen Sinn ein Großrumänien” (trad.: „Dar de cum mi-am îngăduit răgazul să răsfoiesc ieri «Dacoromania», m-a cuprins mirarea față de ce elan rodnic, ce perspectivă largă se vădesc într-însa. Acum, într-adevăr, există o Românie Mare și din perspectiva științei”).

Această retrospectivă asupra unei publicații cu un parcurs atât de încărcat de semnificații pentru cercetarea umanistă românească nu și-a propus decât să readucă în actualitate tradițiile unei școli lingvistice unanim recunoscute. Ca legatari simbolici ai moștenirii filologice a lui Sextil Pușcariu, generațiile prezente de cercetători clujeni încearcă, prin noua serie bianuală a „Dacoromaniei”, care apare sub egida Editurii Academiei Române, să preia și să continue orizonturile deschise de publicația omonimă, în urmă cu un secol.

# Pandemia de coronavirus din România (februarie 2020–februarie 2021). O abordare spațială

Radu Săgeată\*

În România, pandemia de coronavirus a debutat pe 26 februarie 2020, primul caz de infectare fiind în satul Prigoria din județul Gorj. Trei săptămâni mai târziu, pe 16 martie, a fost instituită prin decret prezidențial *starea de urgență*, care limita considerabil mobilitatea populației, impunea restricții privind transporturile terestre și aeriene, precum și măsuri de carantină pentru cetățenii români care veneau din străinătate și prelungea perioada în care erau închise școlile<sup>1</sup>. De altfel, acestea au continuat să rămână închise și după ridicarea stării de urgență (15 mai 2020), până la sfârșitul anului școlar, din aprilie cadrele didactice și elevii având obligativitatea, prin ordin emis de Ministerul Educației<sup>2</sup>, să desfășoare procesul de învățământ în mediul *online*. Erau interzise de asemenea, prin ordonanțe militare, evenimentele publice în spații închise, fiind permise doar evenimentele cu mai puțin de 100 de persoane în spații deschise, iar deplasările erau condiționate de o declarație pe proprie răspundere. Au fost închise restaurantele, hotelurile și mall-urile, a fost interzisă circulația pe timpul nopții cu excepția cazurilor justificate, iar circulația persoanelor vârstnice a fost restricționată la anumite intervale orare.

Întoarcerea pe scară largă a persoanelor cu cetățenie română care lucrau în străinătate, în zone cu risc epidemiologic, unele purtătoare ale virusului, asociată cu unele deficiențe manageriale

în punctele de vamă care au generat aglomerări de persoane, fără posibilitatea păstrării unei distanțe fizice corespunzătoare, a determinat o creștere rapidă a numărului de infectări. S-a adăugat faptul că unii dintre cei sosiți nu au comunicat autorităților faptul că veneau din zone puternic afectate de epidemie, nu au comunicat că au avut contact direct cu persoane testate pozitiv sau nu au stat în autoizolare la domiciliu, la întoarcere. Astfel, dacă la instituirea stării de urgență, în România erau confirmate 139 de cazuri de infectare cu noul virus, pe fondul accentuării fluxurilor de repatriere numărul acestora a crescut accentuat, astfel că o lună mai târziu, pe 16 aprilie 2020, erau consemnate 491 cazuri de infectare<sup>3</sup>. Pe acest fond general<sup>4</sup>, o situație gravă s-a înregistrat în municipiul Suceava, care ajungea să devină polul infecțiilor din România, astfel că pe data de 30 martie era emisă o ordonanță militară privind carantinarea Sucevei și a zonei sale limitrofe, urmată de o alta, pe 4 aprilie, prin care era carantinat și orașul Țândărei din județul Ialomița (Tabelul 1).

Ca urmare a măsurilor restrictive ferme luate de autorități în cadrul stării de urgență, a amenziilor dure pe care le riscuau cei care nu respectau aceste măsuri, evoluția pandemiei în această perioadă a fost menținută sub control, numărul infecțiilor fiind relativ mic, evitându-se astfel situații dramatice, precum cele din Italia sau Spania.

Județul	Unitățile administrative și așezările umane carantinate (U : mediul urban, R : mediul rural)
Suceava	U : Suceava, Salcea. R : Adâncata, Bosanci, Ipotești, Mitocu Dragomirnei, Moara, Pătrăuți, Șcheia.
Ialomița	U : Țândărei.

Tabelul 1. Carantinări în primul val al pandemiei (martie-mai 2020)

În aceste condiții, pe data de 15 mai 2020 a fost abrogată starea de urgență, care a fost înlocuită cu *starea de alertă*, fiind ridicată o mare parte a restricțiilor impuse pe parcursul stării de urgență. Din punct de vedere calendaristic, începea sezonul cald, perioada concediilor. Industria HoReCa, deja una dintre marile victime ale stării de urgență, prin închiderea hotelurilor, restaurantelor și teraselor, încerca să „salveze” un sezon estival compromis de pandemie, făcând față și în unele situații „adaptând” măsurile restrictive încă în vigoare. Restaurantele rămâneau închise, dar hotelurile și terasele au fost deschise cu norme stricte de distanțare fizică. Turismul românesc încerca cu orice preț să facă față provocărilor venite îndeosebi din Grecia, Turcia sau Bulgaria, unde ofertele se dovedeau mai atractive. Iar acest „preț” s-a dovedit a fi tocmai lipsa unor măsuri elementare de protecție împotriva infectării cu noul virus: plaje, dar și trasee montane supraaglomerate; terase, care prin închiderea restaurantelor care să le susțină au devenit și ele supraaglomerate, aglomerație în stațiuni, dar și în mijloacele de transport în comun către și dinspre acestea. Euforia măsurilor de relaxare instituite progresiv de autorități, asociată adesea cu o doză de incon-

știență prin nerespectarea celor mai elementare măsuri de protecție sanitară, au creat toate premisele revenirii în forță a epidemiei. Stațiunile de pe litoral<sup>5</sup>, dar și cele montane<sup>6</sup> s-au transformat astfel în focare de COVID-19. Pe de altă parte, obsesia distanțării a făcut ca zone altădată liniștite, unele din perimetrul rezervațiilor naturale, să devină supraaglomerate prin reorientarea masivă a fluxurilor turistice către acestea<sup>7</sup>. În aceste condiții, trendul evolutiv al pandemiei s-a inversat. Primele efecte ale măsurilor de relaxare s-au manifestat către sfârșitul lunii iunie, când numărul de cazuri active zilnice a crescut constant de la 4500–4700 între 1 și 10 iunie, la 6696 pe 30 iunie<sup>8</sup>, 10 225 pe 14 iulie, 20 678 pe 29 iulie, 30 413 pe 10 august, 40 504 pe 22 august<sup>9</sup> și 48 216 pe 1 septembrie 2020<sup>10</sup>. Dacă numărul cazurilor zilnice confirmate prin teste pozitive se corelează direct proporțional cu numărul de teste efectuate<sup>11</sup>, mai sugestivă pare a fi evoluția numărului deceselor cauzate de noul virus<sup>12</sup>. Acestea au crescut de la o medie de 11,8 decese pe zi între 14 mai și 26 iunie, imediat după abrogarea stării de urgență, la 38,6 pe zi între 20 iulie și 12 septembrie, înregistrând un maxim pe 31 august, zi în care au fost consemnate 60 decese<sup>13</sup>.

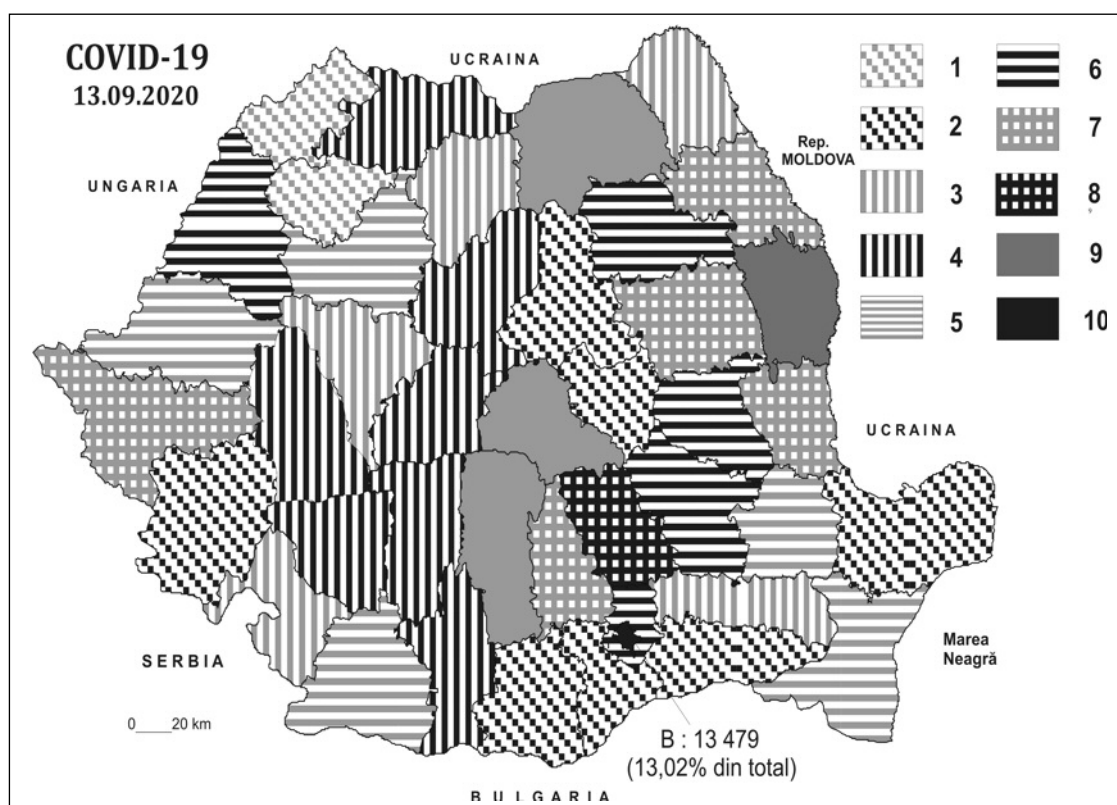


Figura 1. Situația infectărilor pe județe la 13 septembrie 2020

Concomitent erau atinse izolat valori critice ale ratei de incidență a infectărilor, fiind necesare carantinări ale unor sate din județele Arad – Gurahonț și Bonțești (comuna Gurahonț), Seleuș și Moroda (comuna Seleuș); Argeș (comunele Băilești și Dârmănești); Giurgiu (satul Cartojani, comuna Roata de Jos); Olt (satul Greci, comuna Schitu); Prahova (satul Gornet, comuna Gornet) și Timiș (orașul Făget cu satele Bichigi, Temerești și Colonia Mică).

În aceste condiții își reluau cursurile după șase luni de pauză pandemică 2,98 milioane de elevi și 208 400 cadre didactice în 17 464 unități de învățământ preuniversitar<sup>14</sup>. Cele mai multe școli (12 423) începeau cursurile în scenariul verde, 4915 în scenariul galben, iar 263 (cu circa 100 000 elevi și 500 de cadre didactice) în cel roșu<sup>15</sup>, totul în condițiile în care, potrivit datelor din 13 septembrie 2020, erau 1109 cazuri de COVID-19 în ultimele 24 de ore. De această dată, se detașa la nivel național capitala, cu peste 13 000 îmbolnăviri raportate (13% din totalul național), urmată la mare distanță de județele Suceava, Vaslui, Brașov, Argeș și Prahova (Figura 1).

După numai trei zile, pe 16 septembrie, se înregistrau 1713 cazuri noi în ultimele 24 ore (o creștere cu 54,5%), iar la două săptămâni de la deschiderea anului școlar<sup>16</sup>, pe 30 septembrie, erau confirmate 2158 noi infectări<sup>17</sup>, ceea ce însemna aproape o dublare a numărului acestora (creștere cu 94,6%). Procentul cu care se detașa capitala în ierarhia națională se menținea relativ constant: 13,7%, respectiv 17 476 cazuri, urmată fiind de județele Suceava (6564 cazuri), Brașov (6061 cazuri), Galați, Bacău și Dâmbovița (între 4000 și 5000 cazuri fiecare) (Figura 2).

După alte zece zile, pe 9 octombrie<sup>18</sup>, numărul infectărilor zilnice explodase deja, ajungându-se la 3182 noi cazuri, aproape 20% dintre acestea (579 cazuri) înregistrându-se în București, unde incidența a ajuns la 2,28‰, iar numărul total de cazuri de la începutul pandemiei, la 21 434<sup>19</sup>. Se detașau cu rată de incidență crescută a infectărilor județele Alba, Vâlcea, Iași, Bacău, Teleorman, Neamț și Vaslui<sup>20</sup> (Figura 3).

După o lună de activitate școlară și la două săptămâni după alegerile locale, tendința de creștere accentuată a numărului de infectări zilnice se

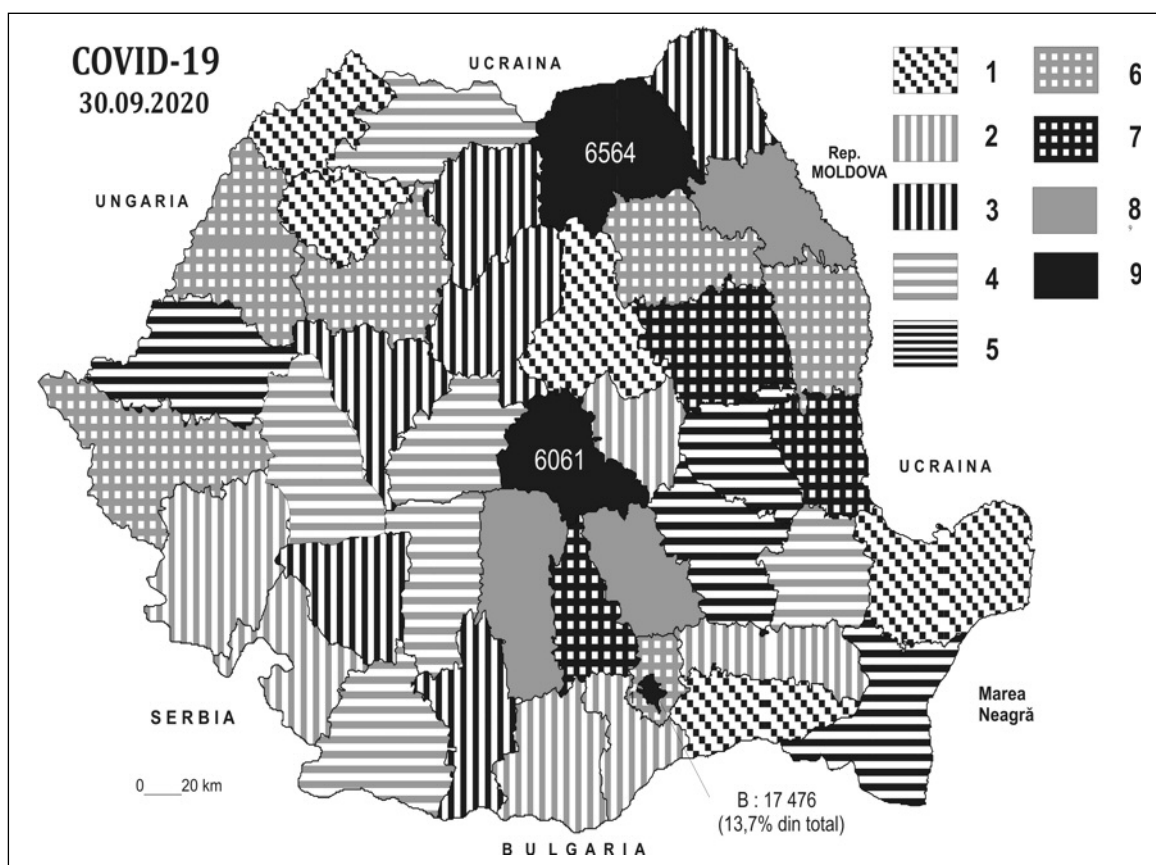


Figura 2. Situația infectărilor pe județe la 30 septembrie 2020



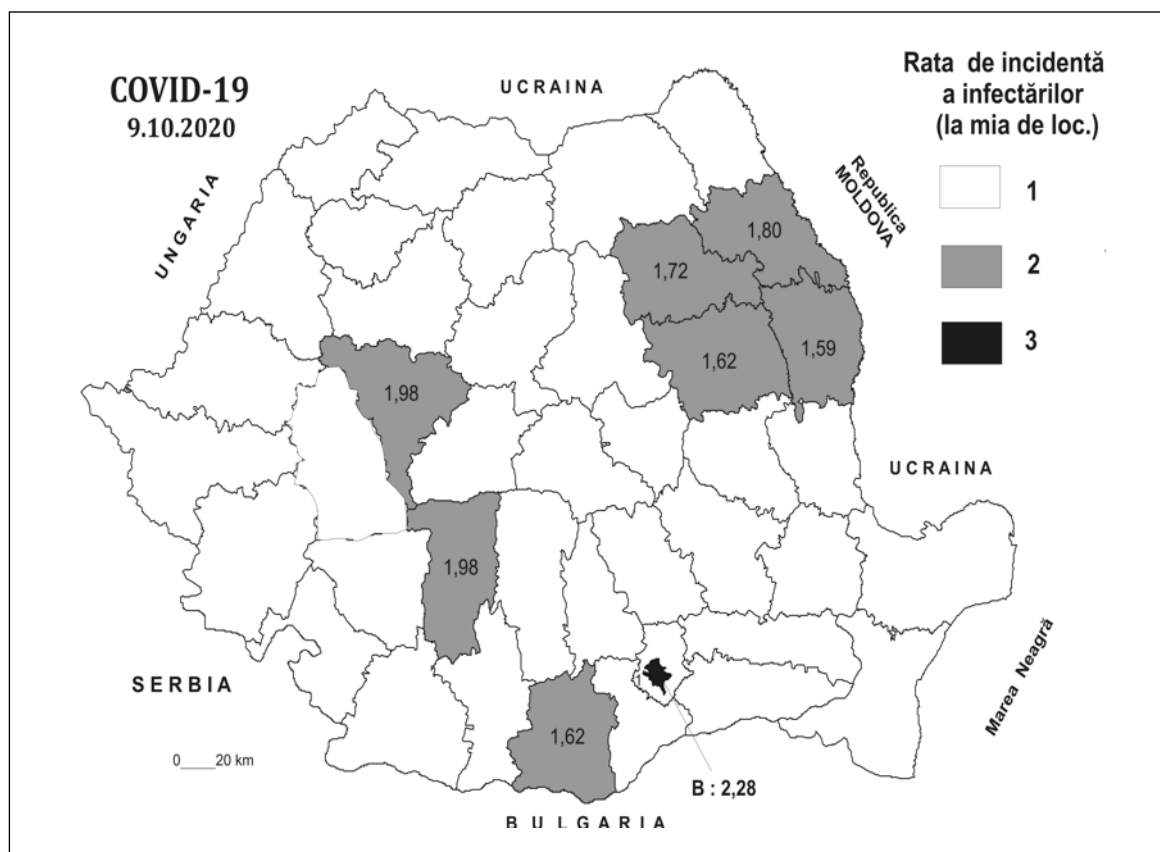


Figura 3. Rata de incidență a infecțiilor la 1000 locuitori la 9 octombrie 2020

menținea, România intrând în valul al doilea al pandemiei. Astfel, conform datelor oficiale din 13 octombrie 2020<sup>21</sup>, numărul infecțiilor la nivel național era 160 461, dintre care 23 449 (14,6% din total) în București<sup>22</sup>, iar în alte șase județe (Suceava, Prahova, Brașov, Bacău și Argeș), depășea sau se apropia de 6000 (Figura 4).

Creștea totodată la 17 numărul județelor în care rata de incidență a infecțiilor cumulate în ultimele 14 zile raportate la 1000 locuitori depășea 1,5 (în Capitală și în cinci județe – Alba, Vâlcea, Neamț, Iași și Bacău – acesta depășind 2,0)<sup>23</sup> (Figura 5).

La nivel național, numărul de infecții înregistra o creștere rapidă, ajungându-se ca pe data de 6 noiembrie să se depășească pragul de 10 000 de infecții în 24 de ore, în vreme ce la secțiile de ATI se depășea plafonul de 1000 de internări, foarte aproape de capacitatea maximă a acestora. Rata infecțiilor ajunsese uriașă: 31,32% din totalul testelor efectuate erau pozitive, iar numărul cazurilor active la nivel național depășea 91 000. Capitala ajunsese la o rată de infectare de 5,14% cu 1283 noi infecții zilnic, în vreme ce trei

județe (Cluj, Timiș și Sălaj) depășeau o rată de infectare de 6%. În aceste condiții, erau instituite noi restricții<sup>24</sup>, printre care purtarea obligatorie a măștii de protecție în toate spațiile deschise, restricționarea circulației publice pe timp de noapte, închiderea piețelor agroalimentare, dar și trecerea tuturor unităților de învățământ din România în scenariul *online*.

În același timp, incidența cumulată a îmbolnăvirilor de coronavirus din ultimele 14 zile a crescut substanțial, la nivel județean, aceasta variind între 1,46% în Vrancea – singurul județ care se menținea în scenariul verde (dar care dispunea de una dintre cele mai reduse capacități de testare) și 7,19% în județul Sibiu<sup>25</sup>; 21 județe erau în scenariul galben, iar 20 în cel roșu (Figura 6). În București și în alte șase județe, incidența cumulată depășea 5%<sup>26</sup>, iar numărul deceselor în ultimele 24 de ore atingea un nou record: 203 persoane<sup>27</sup>.

Se conturau câteva areale critice, în care răspândirea comunitară atingea cote alarmante, mai ales în județele Constanța, Sibiu, Ilfov, Timiș, Alba, Cluj, Maramureș și Sălaj<sup>28</sup>, unele dintre acestea fiind carantinate (total sau parțial) prin

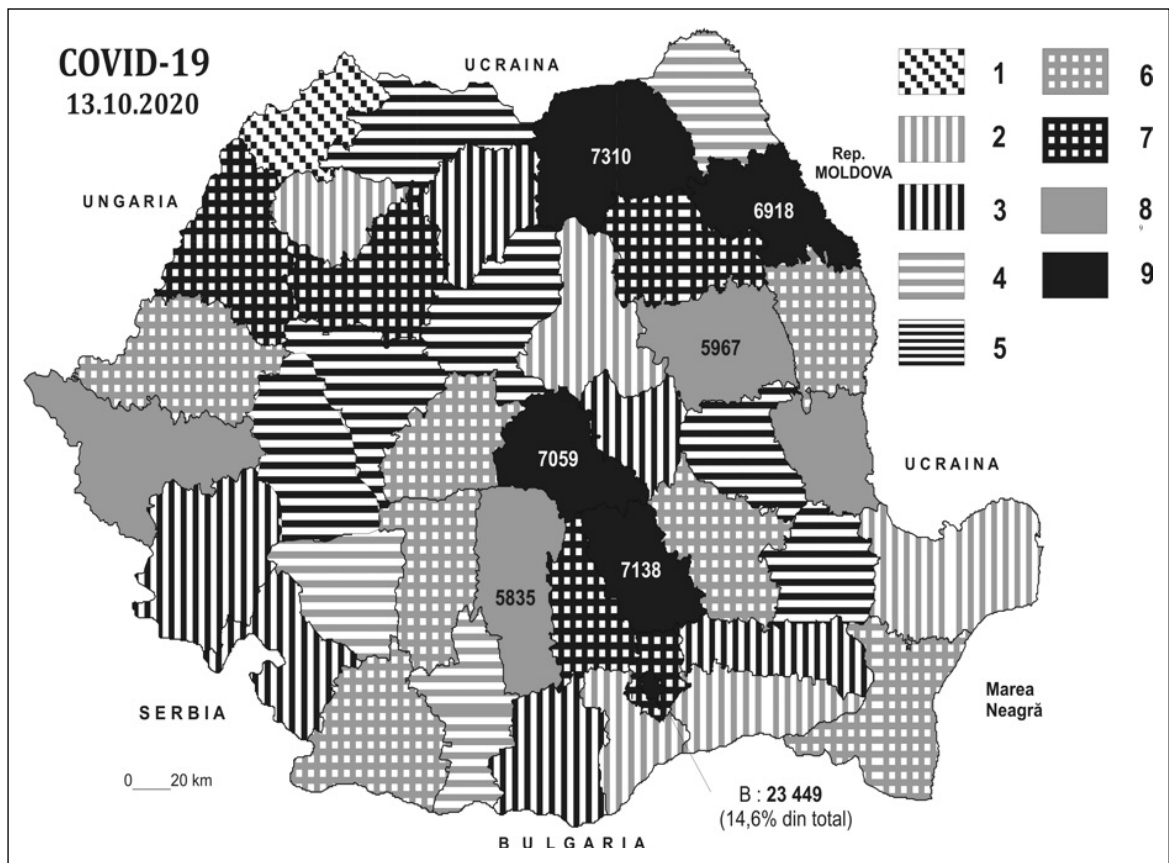


Figura 4. Situația infectărilor pe județe la 13 octombrie 2020

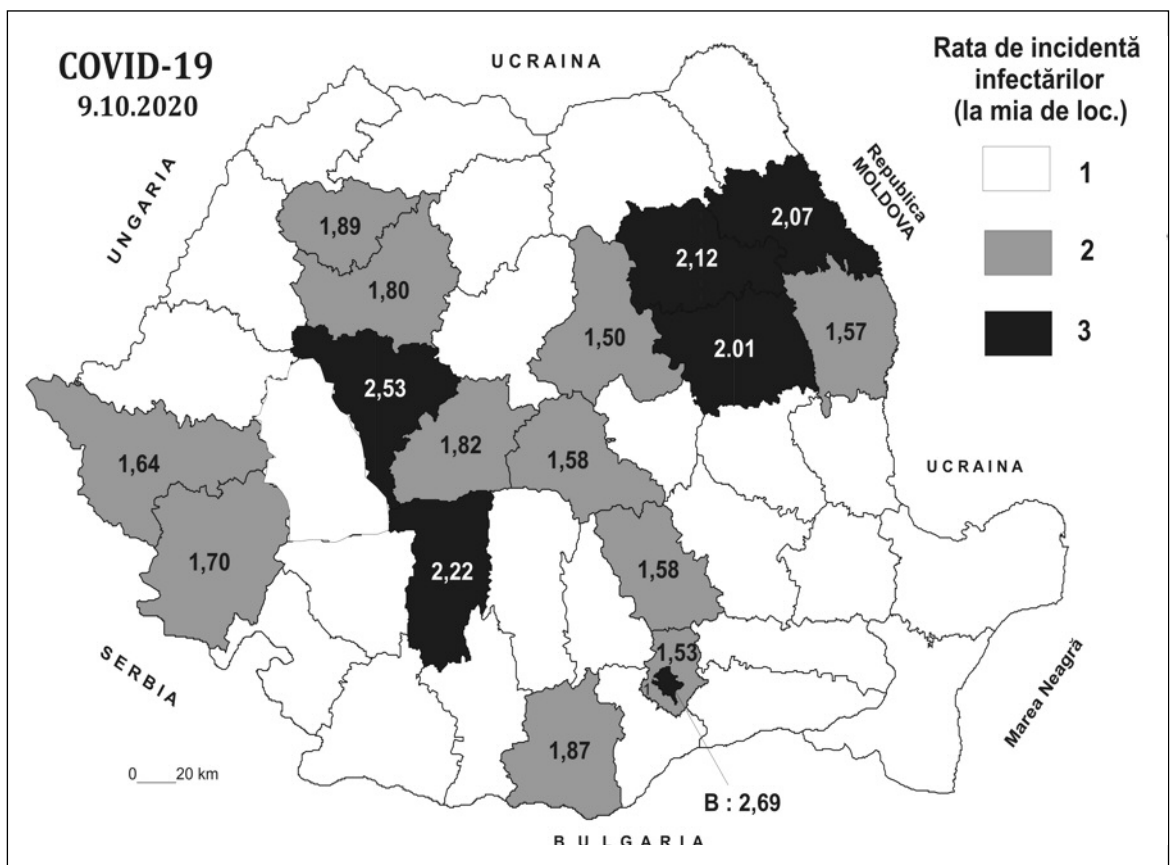


Figura 5. Rata de incidență a infectărilor la 1000 locuitori la 13 octombrie 2020

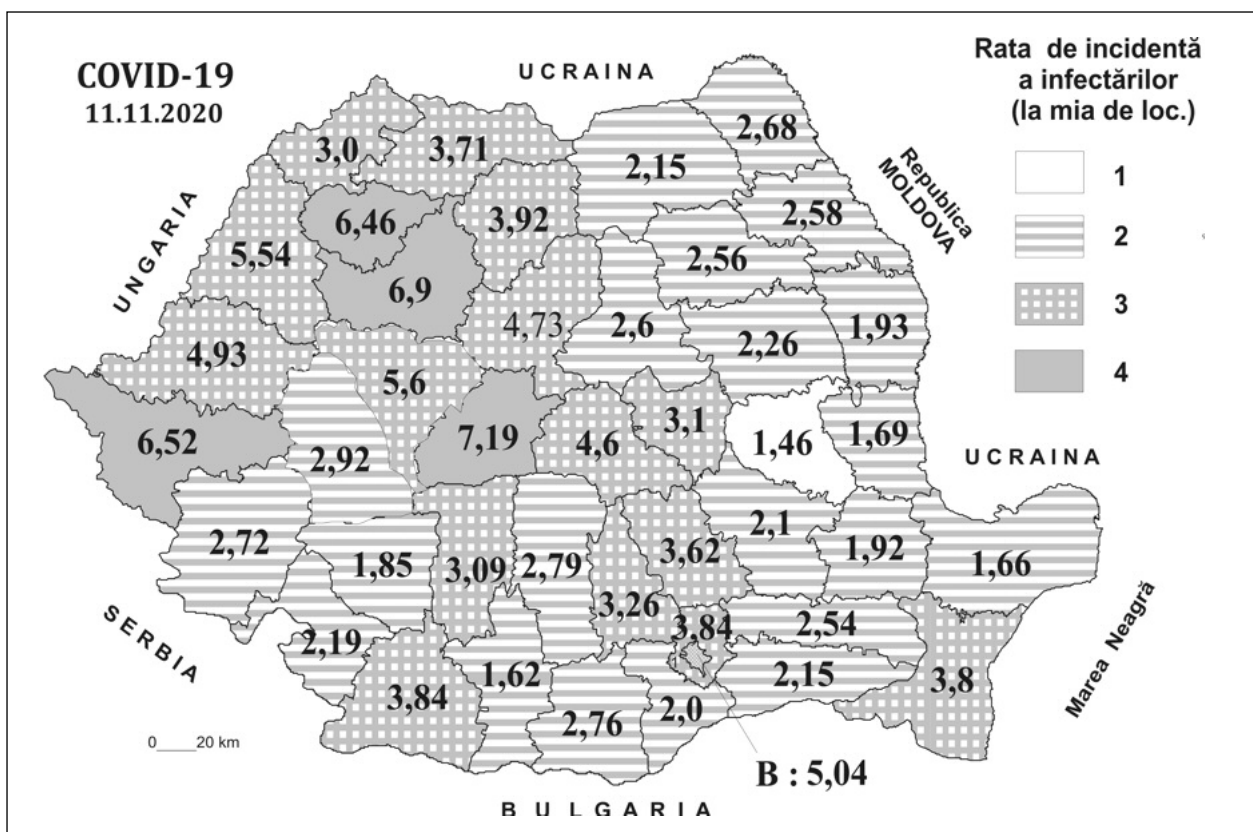


Figura 6. Rata de incidență a infecțiilor la 1000 locuitori la 11 noiembrie 2020

ordine emise de către Departamentul pentru Situații de Urgență (Tabelul 2). Amploarea celui de-al doilea val de infecții reiese și din numărul populației carantinate: peste 1,8 milioane persoane, față de 190 110 persoane în primul val.

În aceste localități era restricționată deplasarea persoanelor și pe timp de zi, fiind introduse mai multe restricții privind funcționarea unităților de alimentație publică, serviciile și adunările cu caracter privat sau activitățile recreative, în baza actelor normative ce reglementează carantinarea și protecția sanitară pe timp de pandemie<sup>29</sup>.

În unele județe, majoritatea populației carantinate se afla în orașul reședință (Bistrița-Năsăud, Ialomița 100%, Sălaj 75,4% din total, Sibiu 59,8%, Constanța 59%, Alba 44%), fiind astfel evidentă vulnerabilitatea orașelor mari, unde și indicele de infectare atinge cele mai ridicate valori (Sibiu 12%, Alba Iulia 10%, Constanța 9,11%, Satu Mare 7,4% etc.); în alte județe, precum Timiș, s-a evitat carantinarea orașului reședință, metropolă regională, preferându-se izolarea acestuia prin carantinarea localităților din zona periurbană (Becicherecu Mic, Ghiroda, Giroc, Moșnița Nouă, Dumbrăvița). Tot în această situa-

ție se afla și capitala, care în pofida unui indice mare al infecțiilor<sup>30</sup> nu a fost carantinată din rațiuni de ordin administrativ (dificultăți în procesul de gestionare a măsurilor specifice carantinării), optându-se pentru carantinarea unui mare număr de localități din județul Ilfov, și acestea cu un indice mare al infecțiilor. Cu toate acestea, carantinările au fost selective, nefiind adoptat printr-un act normativ un prag unitar la nivel național pentru carantinarea unei localități.

După sărbătorile de iarnă, ca urmare a măsurilor restrictive impuse încă din luna octombrie, la nivel național, trendul epidemiologic s-a schimbat radical: raportările oficiale evidențiau o scădere drastică atât a numărului zilnic de infecții, cât și a ratei infecțiilor la mia de locuitori. Localitățile ieșeau rând pe rând din starea de carantină, iar județele treceau rapid de la scenariul roșu la cel galben, iar de la cel galben la cel verde<sup>31</sup>. Timiș rămânea singurul județ în scenariul roșu, acestuia i se adăugau capitala și 12 județe în scenariul galben, majoritatea acestora în zona intracarpatică (Figura 7).

Cu toate acestea, la nivel european se înregistra o recrudescență a îmbolnăvirilor cu o

Județul	Unitățile administrative și așezările umane carantinate (U : mediul urban, R : mediul rural)
Alba	U : Alba Iulia, Blaj, Sebeș, Abrud, Cugir. R : Ciugud, Vințu de Jos (satul Vințu de Jos).
Arad	U : Ineu (orașul Ineu).
Bihor	U : Nucet (orașul Nucet). R : Câmpani (satele Fânațe, Câmpani, Sighișel).
B. Năsăud	U : Bistrița.
Brașov	R : Sâmbăta de Sus
Cluj	U : Gherla. R : Chinteni (satele Chinteni, Deușu, Vechea, Sânmărtin), Izvoru Crișului (satul Izvoru Crișului), Mintiu Gherlii (satul Mintiu Gherlii), Săvădisla (satul Săvădisla), Sic.
Constanța	U : Constanța, Cernavodă, Eforie, Medgidia, Năvodari (orașul Năvodari), Ovidiu (orașul Ovidiu), Techirghiol (orașul Techirghiol). R : Aliman, Agigea (satul Agigea), Costinești, Cumpăna, Fântânele, Grădina, Lumina (satul Lumina), Mihail Kogălniceanu (satul Mihail Kogălniceanu), Rasova, Târgușor, Tuzla, Valu lui Traian.
Dâmbovița	R : Dobra (satul Dobra), Moțăieni, Valea Mare (satele Valea Mare, Valea Caselor, Gârleni).
Galați	R : Cuca, Ivești, Cuza Vodă.
Ialomița	U : Slobozia (orașul Slobozia).
Iași	R : Aroneanu (satul Aroneanu), Ciurea (satele Ciurea și Lunca Cetățuii – Zona Zanea).
Ilfov	U : Bragadiru, Măgurele, Otopeni (fără aeroportul Otopeni și DN-1), Popești-Leordeni. R : Berceni, Clinceni, Ciorogârla, Chiajna, Corbeanca, Dobroești, Mogoșoaia.
Maramureș	U : Baia Mare (orașul Baia Mare), Tăuții Măgherauș (orașul Tăuții Măgherauș). R : Groși (satele Groși și Satu Nou de Jos), Petrova, Recea, Săcălășeni (satul Săcălășeni), Vișeu de Jos.
Mehedinți	R : Braniștea (satul Braniștea).
Neamț	R : Tarcău, Tașca.
Satu Mare	U : Satu Mare.
Sălaj	U : Zalău, Cehu Silvaniei, Jibou. R : Crișeni (satul Crișeni).
Sibiu	U : Sibiu (inclusiv Șelimbăr), Avrig (Avrig și Mârșa), Cisnădie (inclusiv Cartierul Arhitecților), Mediaș (orașul Mediaș), Tâlmăciu (orașul Tâlmăciu). R : Orlat, Șelimbăr.
Timiș	U : Lugoj, Ciacova (orașul Ciacova și satele Cebza, Macedonia, Petroman), Sănnicolau Mare. R : Becicherecu Mic, Dumbrăvița, Dudeștii Noi, Fibiș, Giroc (satul Giroc), Ghiroda (satul Ghiroda), Moșnița Nouă (satul Moșnița Nouă), Pesac.

Tabelul 2. Carantinări în valul al doilea al pandemiei (octombrie-decembrie 2020)

nouă tulpină a virusului, provenită din Marea Britanie, mai infecțioasă, multe state anunțând înăsprirea măsurilor restrictive. În aceste condiții, pe 8 februarie, odată cu începerea semestrului al doilea, se redeschideau școlile cu prezența copiilor la ore, fapt ce a generat o accentuare a creșterii numărului de infectări. Iminența celui de-al treilea val de infectări rezulta și din creșterea numărului de cazuri aflate la terapie intensivă care depășea 1000<sup>32</sup>, cele mai multe din ultimele cinci săptămâni, iar numărul total de decese provocate de coronavirus în România depășise 20 000. O altă tendință evidentă manifestată după redeschiderea școlilor a fost creșterea ratei de infectare în rândul tinerilor<sup>33</sup>, inclusiv o dublare a cazurilor la categoria cinci-nouă ani<sup>34</sup>, conform unui raport al Institutului Național pentru Sănătate Publică.

Situații critice se înregistrau mai ales în unele județe din Transilvania (Timiș, Maramureș, Cluj, Brașov, Hunedoara, Alba), dar și în Capitală și în județul Ilfov (Figura 8). Rata infectărilor explodase din nou, fiind necesare noi măsuri de carantinare (Tabelul 3).

Se poate concluziona, privind distribuția spațială a îmbolnăvirilor de coronavirus în România, cel puțin prin prisma raportărilor oficiale confirmate statistic, că primul val al pandemiei a avut mai mult un impact local, evidențiindu-se doi poli de infectare, consecință a unor accidente epidemiologice: unul principal (Suceava și zona sa periurbană), supranumit la vremea respectivă „Lombardia României”, și unul secundar (zona Țândărei); în ambele cazuri acestea fiind rezultatul revenirii din străinătate a unor persoane infectate, concomitent cu nerespectarea de către acestea a măsurilor de protecție sanitară în condițiile unor deficiențe manageriale la nivel local, care au favorizat propagarea infectărilor. Ulterior (în valurile al doilea și al treilea al pandemiei), recrudescența îmbolnăvirilor a apărut pe fondul relaxării măsurilor restrictive, diferențierile regionale privind intensitatea infectărilor fiind direct proporționale cu numărul de teste pozitive raportate oficial. Astfel, pe măsură ce testele rapide au început să fie comercializate pe scară largă în farmacii, foarte

Județul	Unitățile administrative și așezările umane carantinate (U : mediul urban, R : mediul rural)
Arad	U : Nădlac.
B. Năsăud	R : Ciceu-Giurgești (satul Ciceu-Giurgești).
Botoșani	R : Havârna (satul Havârna).
Dâmbovița	R : Pucheni (satul Pucheni), Lucieni (satul Lucieni).
Hunedoara	R : Toplița (satul Toplița)
Ialomița	R : Sfântu Gheorghe (satul Sfântu Gheorghe), Drăgoești (Drăgoești).
Ilfov	R : Ciorogârla (satul Ciorogârla), Dascălu (satul Dascălu), Clinceni.
Maramureș	U : Seini (orașul Seini), Tăuții Măgherauș (Tăuții Măgherauș), Arduzel (oraș Ulmeni). R : Gârdani, Poienile Izei, Groși, Remetea Chioarului (satul Remetea Chioarului), Recea, Rona de Jos, Șișești.
Olt	R : Vișina Nouă.
Timiș	U : Timișoara. R : Moșnița Nouă, Giroc, Ghiroda, Dumbrăvița, Șandra (satul Șandra), Șag (satul Șag), Nițhidorf (satul Nițhidorf), Dudeștii Vechi (satele Dudeștii Vechi, Cheglevici, Colonia Bulgară), Otelec (Otelec), Biled.

Tabelul 3. Carantinări în valul al treilea al pandemiei (februarie-martie 2021)\*  
Actualizare la data de 8 martie 2021

multe persoane care s-au testat pozitiv în particular nu au comunicat acest lucru Direcțiilor de Sănătate Publică, prin urmare nu au fost cuprinse în statisticile oficiale. Acesta este și motivul principal pentru care în valul trei al pandemiei a crescut foarte mult numărul de cazuri grave și de internări la ATI, fără ca acest ritm să fie reflectat și într-o creștere pe măsură a numărului total de îmbolnăviri.

#### Note

<sup>1</sup> Procesul de învățământ din unitățile preșcolare, gimnaziale, liceale, postliceale și profesionale a fost suspendat prin decizie a Comitetului Național pentru Situații Speciale de Urgență, inițial pentru perioada 11–22 martie 2020, cu posibilitatea prelungirii acestei măsuri în funcție de situația epidemiologică.

<sup>2</sup> Ordin privind aprobarea instrucțiunii pentru crearea și/sau întărirea capacității sistemului de învățământ

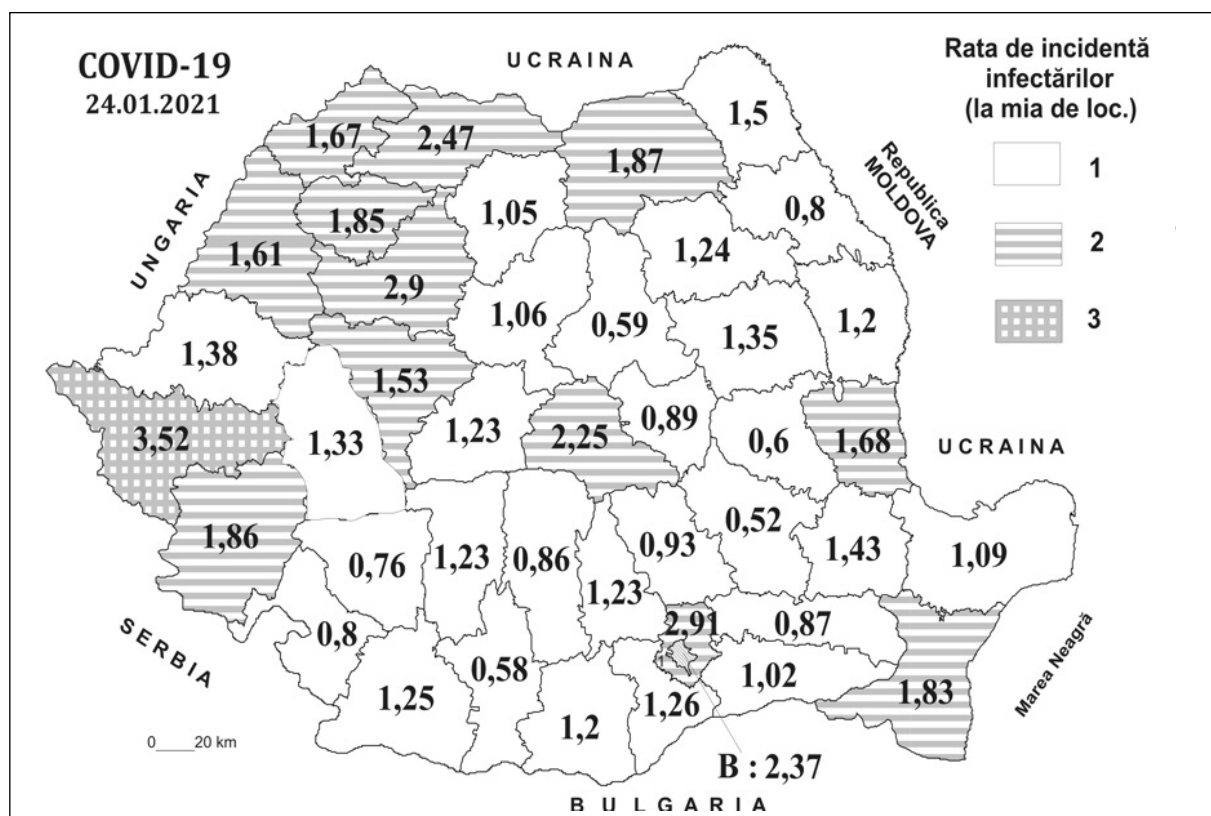


Figura 7. Rata de incidență a infecțiilor la 1000 locuitori la 24 ianuarie 2021

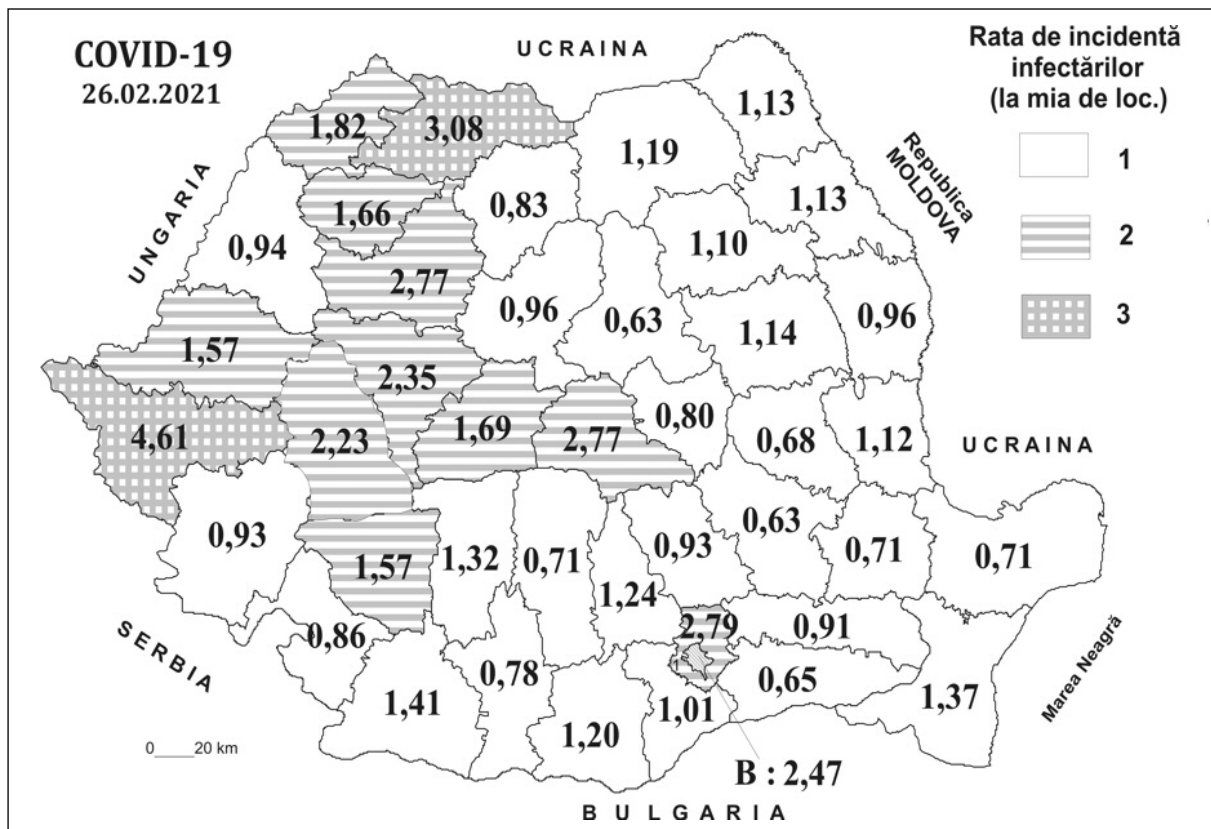


Figura 8. Rata de incidență a infecțiilor la 1000 locuitori la 26 februarie 2021

preuniversitar prin învățare *online* (Ordinul nr. 4 135 din 21 aprilie 2020).

<sup>3</sup> Dintre acestea 147 de cazuri, respectiv 30% din total erau în județul Suceava. Sursa: <https://datelazi.ro/>

<sup>4</sup> La aceasta s-au adăugat și o serie de deficiențe de management în cadrul principalei unități spitalicești din localitate. Astfel, dintr-un total de 1031 cadre medicale infectate cu noul virus la 18 aprilie 2020, 462 (44,8%) erau la Suceava, capitala urmând la mare distanță, cu 149 cazuri (sursa: Știri Oficiale – Buletin de presă 18 aprilie 2020 ora 12.30).

<sup>5</sup> Avertismentul lansat de ministrul Sănătății: „Vama Veche și alte zone de pe litoral devin focare! Nelu Tătaru a vorbit chiar la Constanța despre posibilitatea ca zona litoralului să devină focar de COVID-19” (Sursa: <https://www.mediafax.ro/social/coronavirus-romania-avertismentul-lansat-de-ministrul-sanatatii-vama-veche-si-alte-zone-de-pe-litoral-devin-focare-19411753>, 8.07.2020).

<sup>6</sup> Aglomerație pe DN1. Șoferii care se întorc de la munte circulă bară la bară (Sursa: <https://www.mediafax.ro/social/aglomeratie-pe-dn1-soferii-care-se-intorc-de-la-munte-circula-bara-la-bara-iata-rutele-alternative-19258164>, 8.06.2020).

<sup>7</sup> Plajele sălbatice de pe litoral luate cu asalt de către turiști, fără respectarea normelor unei zone protejate (Surse: M. Tudor, <https://stiripescart.ro/plajele-salbatice-de-pe-litoral-luate-cu-asalt-de-turisti-fara-respectarea-normelor-unei-zone-protejate-9180/>, 29.06.2020; traseele

montane luate cu asalt de către turiști (stirileprotv.ro, 11.07.2020, 18.30).

<sup>8</sup> Valoare înregistrată pe data de 1.06.2020.

<sup>9</sup> În acele zile au fost depășite pragurile psihologice de 10 000, 20 000, 30 000 și 40 000 cazuri active.

<sup>10</sup> Sursa: Buletinele de presă de la ora 13:00 de la <https://stirioficiale.ro/informatii>

<sup>11</sup> Astfel, pe 1.06.2020 au fost prelucrate 448 813 teste, pe 30.06 – 722 697 teste, pe 14.06 – 886 918, pe 29.06 – 1 177 630, pe 10.08 – 1 404 845, pe 22.08 – 1 652 644, iar pe 1.09.2020 au fost prelucrate 1 795 633 teste COVID-19 (Sursa: Idem).

<sup>12</sup> Au fost situații, consemnate ca atare în mass-media, când decedați din cauza altor morbidități au fost raportați ca fiind decedați de COVID-19. Consider totuși că acestea au fost cazuri izolate.

<sup>13</sup> Sursa: Buletinele de presă de la ora 13:00 de la <https://stirioficiale.ro/informatii>

<sup>14</sup> Surse: Institutul Național de Statistică și Ministerul Educației, septembrie 2020.

<sup>15</sup> Sursa: Monica Anisie: 100 000 elevi vor fi în scenariul roșu. 500 de cadre didactice nu vor începe noul an școlar, E. Marinescu, [www.newmoney.ro](http://www.newmoney.ro), 13.09.2020.

<sup>16</sup> Potrivit specialiștilor în sănătate publică, impactul infecțiilor din primele zile de școală este cuantificabil după circa două săptămâni.

<sup>17</sup> Sursa: [www.g4media.ro](http://www.g4media.ro), 30.09.2020.

<sup>18</sup> La acea dată deveneau evidente și consecințele

epidemiologice ale alegerilor locale din 27 septembrie, multe școli funcționând ca secții de votare.

<sup>19</sup> Sursa: Nou record de cazuri de COVID-19 în București – 597. Incidența a ajuns la 2,28%, [www.digi24.ro](http://www.digi24.ro), 9.10.2020.

<sup>20</sup> Sursa: Idem.

<sup>21</sup> Sursa: Buletinele de presă de la ora 13:00 de la <https://stirioficiale.ro/informatii>, [www.mediafax.ro](http://www.mediafax.ro).

<sup>22</sup> Dintre care 6179 în ultimele 14 zile.

<sup>23</sup> Sursa: Grupul de Comunicare Strategică, preluat [www.digi24.ro](http://www.digi24.ro).

<sup>24</sup> Prin Hotărârea nr. 52 a Comitetului Național pentru Situații de Urgență.

<sup>25</sup> Situația la 11.11.2020. Sursa: Buletin de presă 11.11.2020, ora 13.00. [www.stirioficiale.ro](http://www.stirioficiale.ro).

<sup>26</sup> Sibiu (7,19%), Cluj (6,9%), Timiș (6,52%), Sălaj (6,46%), Alba (5,6%), Bihor (5,54%), București (5,04%).

<sup>27</sup> Sursa: Record negru: 203 morți în 24 de ore. Cresc infectările: 97 99 cazuri noi, 1092 pacienți la ATI – criza Coronavirus – 11.11.2020, [www.economica.net](http://www.economica.net).

<sup>28</sup> Aceste județe însumau peste 80% din totalul populației carantinate la nivel național.

<sup>29</sup> Legea nr. 55/2020 privind unele măsuri pentru prevenirea și combaterea efectelor pandemiei de COVID-19,

Monitorul Oficial al României nr. 396 din 15.05.2020, Legea nr. 136 din 18.07.2020 privind instituirea unor măsuri în domeniul sănătății publice în situații de risc epidemiologic și biologic, Monitorul Oficial al României nr. 634 din 18.07.2020 și Ordonanța de urgență nr. 180 din 22.10.2020, Monitorul Oficial al României nr. 982 din 23.10.2020.

<sup>30</sup> 5,14% pe 8.11.2020 (1283 cazuri noi, în condițiile unei rate uriașe de pozitivare a testelor: 31,32%). Încă din 20.10.2020, toate școlile din București au trecut în scenariul roșu, deoarece se depășise pragul de infectare de 3%. Pe 10.12.2020, capitala depășea o rată a infectărilor de 7%, cu toate acestea orașul nu era carantinat.

<sup>31</sup> Sursa: Grafic. 29 de județe în zona verde de COVID-19/Rata de infectare în București continuă să scadă/Situația în fiecare județ, [www.m.hotnews.ro](http://www.m.hotnews.ro), 27.01.2021.

<sup>32</sup> 1022 cazuri la 1.03.2021. Sursa: Idem.

<sup>33</sup> Sursa: Cum ar putea fi evitat valul al treilea. Avertismentul medicului Radu Țincu: „Va fi diferit, tinerii vor fi afectați”, [www.usd24.ro](http://www.usd24.ro), 2.03.2021.

<sup>34</sup> Sursa: Rata de infectare COVID-19 la copii a crescut accelerat de la deschiderea școlilor, iar incidența la grupa cinci-nouă ani s-a dublat – raport INSP. Documentul nu face referire la evoluția testărilor în rândul copiilor, după începerea școlii, [www.edupedu.ro](http://www.edupedu.ro), 25.02.2021.

# Un domeniu neglijat: pregătirea didactică de specialitate a cadrelor universitare din Europa<sup>1</sup>

*Imre Péntek\**

*Péter Hantz\*\**

## Abstract

În școlile din Uniunea Europeană, cadrele didactice au dreptul să predea doar după o pregătire psihologică, metodică și didactică aprofundată. Situația este diferită în cazul cadrelor didactice universitare: sunt rare acele instituții de învățământ superior din Europa în care bazele teoretice didactice sau de metodică de specialitate necesare sunt predate în mod organizat. Ne amăgim cu iluzia că predarea cunoștințelor teoretice și a deprinderilor de înalt nivel necesită exclusiv cunoștințe de specialitate. Această opinie a fost infirmată de nenumărate ori de psihologia cognitivă modernă. Proiectul intitulat *Inițiativa pentru Educație Științifică (Science Education Initiative, SEI)*, inițiat de fizicianul Carl Wieman, premiant Nobel pentru fizică, având ca scop reforma învățământului științific, a obținut rezultate deosebite în creșterea eficienței predării. Pe lângă descrierea acestei inițiative, lucrarea noastră va prezenta și cartea *How teaching works*, lucrare de bază a proiectului. Articolul de față prezintă, pe scurt, recomandările practice enunțate în această carte, totodată, ne referim și la studiul *Improving how universities teach science*, care evidențiază concluziile și aspectele de ordin organizatoric ale SEI. De asemenea, trecem în revistă bunele practici aplicate de către autorii articolului în predarea științelor naturale și sociale. Astfel, scopul nostru este prezentarea proiectului SEI, trecerea în revistă a literaturii relevante din domeniu, respectiv sintetizarea recomandărilor în sprijinul rutinei zilnice a profesorilor.

## Abstract

Teachers employed in the schools of the European Union can only start instructing after having completed a substantial psychological, methodological and didactic training. This is not the case for university lecturers: European higher education institutions rarely if at all offer their teaching staff any organized framework for acquiring teaching skills and methodological knowledge. We often hold the belief that imparting higher level theoretical knowledge and skills requires only professional, subject-related expertise. This has been repeatedly refuted by modern cognitive psychology. The research-based *Science Education Initiative (SEI)* project, initiated by Nobel laureate physicist Carl Wieman aiming to reform science education has achieved outstanding results in increasing the efficiency of teaching. In addition to describing this initiative, our article also introduces the book titled *How Teaching Works*, which is considered to be one of the key publications of the project. Our paper summarizes practical advice presented in this book and provides insights into the study *Improving how universities teach science* that highlights the conclusions and the organizational aspects of SEI. The authors of this article also present their best practice that proved efficient in higher education of the natural and social sciences. The goal of our study is to present SEI, to give an overview of the most relevant literature of the field, and to provide practical advice to support the daily routine of university lecturers.

\* Lector, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Departamentul de pedagogie și didactică aplicată, Cluj-Napoca, România

\*\* Cercetător, Centre for Ecological Research, Ungaria; Universitatea Eötvös Loránd, Departamentul de chimie organică, Budapesta, Ungaria; Fibervar SRL Cluj-Napoca, România



---

Cuvinte cheie: *educație bazată pe dovezi, inovații educaționale, psihologia învățării, metodică universitară, SEI, Carl Wieman, predare eficientă, exersare deliberată, metode de psihologie cognitivă, abilități de predare.*

Keywords: *evidence-based education, educational innovations, psychology of learning, methodology of teaching in higher education, Science Education Initiative, Carl Wieman, effective teaching, deliberate practice, methods of cognitive psychology, teaching skills.*

## Introducere

Forma dominantă a predării în instituțiile de învățământ superior din Europa o reprezintă prelegerea, caracteristică pentru o cultură bazată pe oralitate. Această formă de predare a luat naștere cu un mileniu în urmă, fiind unica modalitate de transmitere a informațiilor pentru un public numeros. La primele universități europene (secolele XII–XV), cursurile însemnau de regulă lecturarea de către profesor cu voce tare a unui text, pe care acesta îl completa, eventual, cu propriile mențiuni. Acest fapt se reflectă și în termenul german pentru curs „Vorlesung”, care în traducere exactă înseamnă „citire”. Termenul maghiar „hallgató” („ascultător”) reflectă aceeași situație: studentul avea sarcina de a-și asculta dascălul.

Această situație nu a suferit schimbări fundamentale nici după inventarea și răspândirea tiparului, și nici după apariția internetului, proceduri care au permis accesul maselor la informație: prelegerile orale de tip monolog sunt, și astăzi, proceduri definitorii ale învățământului universitar, în ciuda faptului că limitele acestei metode sunt din ce în ce mai evidente. Metodologia predării științelor naturale, medicale, sociale și ingineresti din ultimele două decenii a devenit o disciplină universitară bazată pe dovezi, fundamentată de cercetări. Cercetări din domeniul psihologiei cognitive pun la îndoială utilitatea practicării în masă a cursurilor în forma lor clasică (și a seminarelor obișnuite, unde majoritatea studenților tot nu au oportunitatea unei participări active).

Comisia Europeană și-a schimbat radical punctul de vedere abia în anul 2007, susținând că în privința metodologiei de predare ar trebui luate în considerare studiile științifice sistematice și

cultura evaluării continue a metodelor (EC, 2007), mai degrabă decât tradițiile cultural-istorice ale statelor membre. În ciuda faptului că numeroase studii (Ilie et al., 2020, Jensen, 2011, Postareff, Lindblom-Ylänne, și Nevgi, 2007) au demonstrat că pregătirea metodică a cadrelor didactice și evaluarea metodelor de predare aplicate contribuie semnificativ la dezvoltarea eficienței lor pedagogice, majoritatea universităților (central-)europene nu îi acordă suficientă atenție. Motivul principal îl reprezintă faptul că universitățile decid ele însele criteriile de angajare și abilitare, iar poziția pe care o ocupă în clasamentele internaționale ale universităților este influențată doar în mică măsură de calitatea predării. O universitate poate obține, cu ușurință, un loc bun și dacă se concentrează asupra dezvoltării infrastructurii de cercetare și a programelor masterale și doctorale.

Metodica predării este considerată de importanță majoră în învățământul superior britanic. Fiecare universitate are un centru de metodică, cadrele didactice începătoare având obligația să frecventeze un program de formare didactică acreditat. Pe lângă sistemul de promovare bazat pe excelență în cercetare, mai multe instituții și-au dezvoltat o traiectorie alternativă profesională, în special pentru cadrele didactice care se ocupă preponderent cu predarea, ce poate duce până la nivel de profesor universitar (de exemplu postul de „Professorial Teaching Fellow”). La universitățile din Germania, cadrele didactice trebuie să obțină cel puțin 60 de credite la cursurile de metodică, în vederea abilitării, sau o activitate pedagogică de excelență trebuie dovedită prin referințe. Centrele de metodică germane oferă cadrelor didactice cursuri în mod continuu, însă acestea nu sunt obligatorii (Schmal, 2017). În România, unul dintre criteriile de concurs pentru ocuparea unui post didactic de educație superioară îl reprezintă experiența de predare, însă participarea la cursurile pedagogice nu este obligatorie. În Ungaria, majoritatea universităților nu acordă importanță acestei probleme. Cadrele universitare nu au obligația să fi parcurs vreun fel de pregătire didactică și pedagogică formală și nici nu li se oferă asemenea cursuri. Mai mult, oricine poate să obțină abilitarea, fără să aibă educație formală didactică și pedagogică. Nu se cere parcurgerea

unei pregătiri de acest fel nici măcar pentru președinții comisiilor de abilitare. În Ucraina, cadrele didactice universitare trebuie să participe, o dată la cinci ani, la un curs de perfecționare pedagogică, didactică, psihologică și metodică.

Aforismul „Învățătura fără gândire este muncă irosită, gândirea fără învățatură este primejdioasă” i se atribuie lui Confucius. Noile rezultate ale studiilor din domeniul metodicii de specialitate din învățământul superior au readus la iveală adevărul acestei afirmații înțelepte. Conform studiilor realizate de Anders Ericsson (Ericsson și Pool, 2018), un clasic în domeniu, doar procedura denumită „exersare deliberată” (*deliberate practice*), care implică un efort intelectual semnificativ, este potrivită pentru dezvoltarea abilităților. Principalele caracteristici ale exersării deliberate sunt (pe lângă concentrarea asupra învățării): (1) stabilirea unor obiective treptate, bine definite, (2) existența *feedback*-urilor metodice și tratarea acestora cu seriozitate și (3) ieșirea din zona de confort, ceea ce înseamnă încercarea atingerii unui obiectiv realizabil, dar care necesită un efort considerabil.

Studiul lui Ericsson și Pool (2018) reflectă, convingător, ideea că nu există genii: cheia excelenței o reprezintă învățarea eficientă, adică timpul îndelungat petrecut cu aplicarea celor învățate și corectarea erorilor. Cercetătorii au subliniat, de asemenea, că deși exercițiile reprezintă o condiție a succesului, anii în sine petrecuți în activitate nu duc neapărat la performanțe mai bune, ba mai mult, profesorii care predau de mai multe decenii, însă evită provocările profesionale, performează puțin mai slab decât cei care au o experiență de doar câțiva ani. Motivul ar fi că majoritatea cadrelor didactice universitare se mulțumesc cu actualizarea conținutului materiei. Există foarte puține colective profesionale în care se alocă resurse pentru cursurile regulate de perfecționare didactică, bazate pe *feedback* eficient și pe ultimele descoperiri ale psihologiei cognitive. Dacă ne derulăm activitatea în același mod, pe perioadă îndelungată, acest lucru nu va duce la dezvoltare, ci mai degrabă la stagnare și, în final, la regres.

### **Prezentarea Inițiativei de Educație pentru Științe de Carl Wieman (Carl Wieman Science Education Initiative – CW SEI)**

Carl Wieman a câștigat Premiul Nobel pentru fizică în anul 2001 pentru munca sa inovatoare

privind condensatul Bose-Einstein. Dintr-o parte a premiului profesorul Wieman a finanțat o inițiativă didactică revoluționară cu durata de zece ani, în cadrul Universității British Columbia din Canada și Universității Colorado. Proiecte similare mai restrânse s-au derulat și la alte universități americane. Inițiativa a inclus circa o sută de cursuri, implicând 30 000 de studenți în cei zece ani de existență (2006–2016) (Wieman, 2019).

Scopul proiectului **Science Education Initiative** (SEI) a vizat răspândirea pe o scară mai largă a metodelor didactice fundamentate științific. Inițiativa încearcă să ajute studenții să își poată crea, pe parcursul formării, scheme cognitive avansate, care să conecteze între ele, în mod eficient, fragmentele dispartate de informații. Inițiatorii au urmărit în mod special ca activitatea să poată fi planificată, iar rezultatele să fie măsurabile, respectiv ca procedurile performante să poată fi preluate și de alții, fără să fie nevoie ca aceștia să „redescopere roata”. Printre scopurile inițiativei se numără și obiectivizarea măsurării performanțelor didactice. Metodele clasice, bazate pe rezultatele examenelor, nu sunt adecvate pentru acest scop din mai multe motive, ghidurile OECD formulând doar niște criterii anecdotice (Wieman, 2019).

Elementul cheie al implementării a fost angajarea în departamentele implicate a bursierilor postdoctorali cu pregătire specială, „responsabili pentru didactica științelor” (Science Teaching and Learning Fellow, STLF). Cu ocazia elaborării curriculum-ului didactic, cadrele didactice pregătite au avut în vedere scopurile pe care studenții trebuie să le poată realiza la finele cursului și nu ceea ce trebuie să știe. Au adunat dificultățile tipice întâmpinate de studenți la fiecare materie, respectiv procedeele eficiente prin care au reușit să le depășească, documentându-le și punându-le la dispoziția profesorilor în „Baza de date a practicii pedagogice” (Teaching Practice Inventory). SEI a remarcat și a avut în vedere faptul că o mare parte din învățare are loc în afara orelor. Din acest motiv, elaborarea temelor de casă calitative și sprijinirea pedagogică a învățării în afara orelor au fost considerate ca fiind de importanță semnificativă.

Coordonatorii proiectului SEI au observat că niciuna dintre universități nu a colectat date

privind metodele didactice ale profesorilor lor și eficiența acestora. Una dintre observațiile importante cu privire la activitatea cadrelor didactice a fost că formularele de evaluare completate de studenți la sfârșitul semestrului nu reflectă opinii privitoare la îmbunătățirea procesului de predare. Chiar mai mult, acestea pot corela și cu factori, precum gradul de dificultate al cursului, ceea ce nu poate fi influențat de cadrul didactic.

SEI s-a confruntat aproape peste tot cu teama departamentelor privind alocarea resurselor pentru îmbunătățirea calității procesului de predare, considerându-se că aceasta se va întâmpla în detrimentul cercetării. Paradoxal, într-o rețea de universități, încetul cu încetul, calitatea actului de predare va deveni factorul cel mai puțin important. Dar oare cum a fost testată eficiența noii abordări la Universitatea British Columbia din Canada?

În acest scop a fost desemnat un curs de fizică obligatoriu pentru toți studenții la inginerie, frecventat de peste 500 de studenți. Studenții au fost împărțiți în două grupuri a câte 270 de persoane, identice din punctul de vedere al rezultatelor preliminare. Unul dintre grupuri a frecventat cursul unui profesor cu vechime, aplicând metode clasice, iar celălalt a urmat cursul unui bursier postdoctoral, cu mult mai puțină experiență, care, însă, aplica metodele active de învățare, bazate pe cele mai noi cercetări din domeniul didacticii (research/evidence based teaching), *cu urmărirea principiilor exersării deliberate (deliberate practice)*.

Rezultatele au fost convingătoare. Odată cu deprinderea abilităților, studenții din al doilea grup au acumulat și cunoștințele de specialitate necesare. La sfârșitul cursului derulat în paralel, ambele grupe au fost supuse unui test. Grupul cărui i s-a predat cu metode clasice a dat răspunsuri corecte în proporție de 41%, în timp ce grupul instruit cu metode moderne a obținut o medie de 75%, ceea ce reprezintă o diferență uriașă, în special dacă luăm în considerare faptul că eventualele răspunsuri bifate la întâmplare ar fi dus la răspunsuri corecte în proporție de 23%.

Filosofia SEI este formulată cel mai bine în recomandările enunțate în anexa cărții profesorului Wieman: „Principala sarcină a profesorilor trebuie să fie dezvoltarea gândirii studenților și nu

transferul de informații. Cadrele didactice să pună accentul pe structura și domeniile de aplicare ale materiei și nu pe simpla comunicare a faptelor” (Wieman 2017).

### **Bazele teoretice ale metodicii predării în universități: recenzia cărții *How learning works***

Cartea (Ambrose, Bridges, DiPietro, Lovett și Norman, 2010) dezbate cele mai importante probleme ale metodicii moderne de predare în universități, bazate pe dovezi și cercetări. Cele șapte capitole prezintă, fiecare, câte un principiu important al metodicii universitare, pe baza literaturii de specialitate și a experienței autorilor în predare și cercetare, de aproape trei decenii. Autorii s-au bazat pe un număr mare de cercetări (psihologie cognitivă, psihologia dezvoltării și psihologie socială, examinări didactice, antropologie, demografie și teorie organizațională), în vederea identificării principiilor cheie ale învățării. Astfel, devine lesne de înțeles motivul pentru care anumite abordări metodologice funcționează sau eșuează.

Bazele teoretice sunt ilustrate cu exemple din clasă și recomandări practice. În cele ce urmează vom prezenta pe scurt cele mai importante idei ale fiecărui capitol. Acestea le vom completa cu ideile lui Carl Wieman din articolul publicat în 2019, respectiv cu recomandările formulate tot de acesta în cartea *Improving how Universities Teach Science*, conținutul celor două cărți suprapunându-se în anumite puncte. Remarcăm faptul că cele mai multe rezultate ale cercetărilor au o largă aplicabilitate, însă o nouă direcție de cercetare, DBER (Discipline-based Education Research), studiază particularitățile predării disciplinelor tehnico-științifice (Wieman, 2019).

#### *1. Cum influențează învățarea cunoștințele prealabile ale studenților?*

Există mai multe probleme legate de cunoștințele prealabile ale studenților: acestea pot fi pasive (nu reușesc să și le amintească și să le folosească, nu pot sta la baza noilor deprinderi), pot fi insuficiente sau chiar incorecte, iar greșelile consolidate se mențin solid înrădăcinate. Cunoștințele pot fi declarative (descriptive) sau procedurale (pentru realizarea procedurii), ambele fiind

importante. Cu un bagaj de cunoștințe exclusiv declarative studenții nu sunt în stare să rezolve probleme, iar dacă au numai cunoștințe procedurale, aceștia sunt capabili să rezolve anumite exerciții, însă nu recunosc motivul pentru care fac anumite lucruri.

Câteva recomandări practice bazate pe cercetări:

- Cadrele didactice trebuie să verifice, prin teste, cunoștințele prealabile ale studenților (simplele întrebări nu sunt suficiente), trebuind să le activeze prin exersare deliberată. Lacunele severe trebuie remediate.

- Studenții trebuie rugați să realizeze hărți de cunoștințe, în care nodurile reprezintă noțiuni, iar liniile conexiuni. Noile cunoștințe trebuie conectate, în mod explicit, cu cele vechi, relevând similitudinile și diferențele.

## 2. Cum influențează învățarea modul în care studenții își structurează cunoștințele?

Unul dintre exemplele autorilor ilustrează în mod elocvent importanța structurilor mentale de cunoștințe în învățare: la întrebarea profesorului cu privire la data la care flota britanică a învins Invincibila Armada, unul dintre studenți a răspuns imediat corect: 1588, pentru că a reținut data exactă din carte. Un alt student a spus că nu știe exact: să fi fost în jurul anului 1590, pentru că britanicii au colonizat Virginia după 1600, ceea ce ar fi fost imposibil cu un inamic puternic în spatele lor. Oare care student deține cunoștințe mai valoroase? Aparent primul, însă, în realitate, cel de-al doilea, întrucât cunoștințele sale au reușit să mobilizeze o structură mai încheată, dobândită pe principiul cauzalității.

Obiectivul unui cadru didactic bun este ca studenții să fie dirijați, astfel încât să observe conexiunile importante printre fragmentele de informații, putând să își creeze o rețea de cunoștințe flexibilă și eficientă. Cercetările au arătat că acei studenți care au fost ajutați prin metode conștiente de asistare (*advance organizer*) să facă legăturile dintre noile informații și cele vechi, au avut rezultate mai bune la învățare.

Una dintre principalele întrebări din domeniu o reprezintă diferența dintre harta de cunoștințe ale unui specialist și ale unui novice. Analiza hărților mentale ar putea facilita replicarea acestor

structuri. Cercetările au atras atenția asupra a două puncte de vedere importante: (1) un novice realizează conexiuni mai rare în harta sa mentală de cunoștințe, pe când un specialist realizează conexiuni dense, multistrat, respectiv (2) un novice creează conexiuni pe criterii mai degrabă superficiale, specialistul apelând la criterii profunde și esențiale.

Specialiștii sunt capabili să înțeleagă în câteva clipe esența diagramelor circuitelor electronice complicate sau a configurațiilor de șah, și nu pentru că ar avea o capacitate de memorie mai bună, ci pentru că dețin o rețea de cunoștințe complexă, sofisticată, cu numeroase scheme cognitive, putând să alterneze cu rapiditate între diferitele straturi care aduc în prim plan aspecte diverse ale acestor structuri.

Puși în situația de a rezolva o problemă, începătorii își aleg pașii aproape aleatoriu, în timp ce specialiștii mobilizează structuri de cunoștințe complexe și numeroase scheme cognitive, analizând doar un număr restrâns de pași relevanți, focalizându-se mental pe strategiile de rezolvare a unor probleme similare.

Recomandările practice ale autorilor, rezultate din cercetări, sunt următoarele:

- Să le punem studenților la dispoziție planurile de organizare/didactice ale activităților! În cazul în care studenții primesc „o imagine de ansamblu” privind materia, cu noțiunile cheie și principalele conexiuni ale acesteia, vor înțelege modul în care „se compune imaginea de ansamblu”.

- Să le dăm studenților probleme gata rezolvate și să-i rugăm să explice pașii de rezolvare. Cercetările arată că studenții au obținut rezultate mai bune după un asemenea exercițiu.

- Să le indicăm explicit conexiunile mai profunde! Una dintre modalități ar fi să comparăm probleme care prezintă similitudini profunde și diferențe de suprafață. În cazul introducerii unui concept nou, să subliniem, în mod explicit, legătura acestuia cu celelalte cunoștințe predate anterior.

- Să încurajăm studenții să facă legături între fragmentele de informații din mai multe perspective, creându-și astfel „o rețea de cunoștințe cu mai multe straturi”. O astfel de modalitate o reprezintă clasificarea diferitelor concepte din mai

multe puncte de vedere. Să elaborăm o hartă de concepte din materie!

### 3. Ce îi motivează pe studenți?

Capitolul începe cu prezentarea tipurilor de obiective și motivații. Autorii arată că ar fi ideal dacă învățarea ar avea loc în vederea atingerii mai multor obiective (note, dobândirea de competențe, experiențe și recunoaștere socială). Se atrage atenția asupra faptului că, în ciuda părerilor neavizate, în majoritatea cazurilor nu are sens distincția categorică între motivația intrinsecă și cea extrinsecă.

Autorii subliniază și importanța expectanțelor: este esențial ca studenții să simtă că pot controla evenimentele și că pot să-și atingă obiectivele plănuite, alocând resurse raționale în acest scop. În cazul în care cadrul didactic emite doar amenințări și subliniază doar dificultățile, acesta nu face altceva, decât să consolideze ideea de inevitabilitate a rezultatelor negative, sentimentul de „zădărnici”, care este o strategie perfectă de demotivare. Este mult mai important să ne concentrăm și să anticipăm că toți studenții pot să-și însușească materia prin învățare/exerciții suficiente și eficiente. În acest sens și mediul are o influență semnificativă: studenții eficienți care conștientizează valoarea muncii lor sunt motivați într-un mediu propice dezvoltării, dar vor fi sfidători într-un mediu ostil, însă pot să obțină rezultate remarcabile chiar și în aceste împrejurări.

#### Recomandări practice:

- Să le atragem atenția studenților că, dincolo de conținutul profesional al cursului, ei vor putea dobândi și alte cunoștințe („soft skills”, de exemplu, utilizare software, muncă în echipă, argumentare cantitativă), care le vor facilita dezvoltarea și în alte domenii.

- Să le oferim exemple reale și autentice despre modul în care conceptele și teoriile abstracte pot fi „valorificate” în realitate și de ce este utilă cunoașterea lor. Să-i învățăm pe studenți să ne indice care sunt acele probleme interesante ce pot fi rezolvate cu ajutorul celor învățate.

- Să le comunicăm concret și explicit studenților care sunt aspectele pe care le apreciem cu adevărat (de exemplu, asumarea riscului intelectual) și să nu uităm să-i recompensăm și să-i laudăm pentru rezultatele obținute.

- Este extrem de important ca profesorul să dea dovadă de entuziasm față de specialitate! Această atitudine poate fi transmisă și studenților săi.

- Studenții trebuie puși în fața unor provocări care implică un anumit grad de dificultate (și de aceea, succesul înseamnă satisfacție), nefiind însă imposibil de realizat (ca să nu dăm naștere unor experiențe demotivatoare).

- Succesele timpurii oferă sentimentul de eficiență, factor important în motivație. Este recomandabil să le oferim studenților sentimentul de împlinire, cât mai devreme. La începutul cursului, le putem da câteva probleme a căror rezolvare îi pot entuziasma pe studenți.

- *Feedback*-ul nostru (criticile și laudele) să fie prompt, constructiv, țintit/specific și concret/realizabil. Să nu facem afirmații de genul „știi să calculezi bine” sau „nu ești capabil să fii atent la detalii”, ci să fim punctuali și să ne referim, în special, la lucruri pe care studenții le pot controla și le pot schimba. Mentorul să nu fie ofensator, ci să aibă sfaturi concrete, în loc de un stil interogator, căutând doar greșelile comise.

### 4. Cum pot ajunge studenții la măiestrie?

În opinia lui Wieman, competențele de înalt nivel nu sunt altceva decât „aplicarea abilităților și cunoștințelor dintr-un domeniu în contexte noi atunci când ne sunt disponibile doar un număr limitat de informații pentru luarea anumitor decizii” (Wieman, 2019). Pentru ca studenții să poată dobândi abilități de specialiști, aceștia trebuie să și le însușească și să le exerseze, necesitând, mai apoi, să exerseze integrarea acestora, iar, în final, trebuie să învețe să aplice aceste noi abilități. Rezolvarea unor probleme simple și evidente pentru specialiști mobilizează numeroase abilități complexe. Să ne gândim doar la fazele prin care am trecut când am învățat să conducem mașina!

Este simplu de explicat motivul pentru care un începător nu este conștient de ceea ce nu știe, însă este o problemă mult mai interesantă disecarea motivului pentru care, adesea, un specialist nu este conștient, la rândul său, de cât de mult știe. Explicația constă în faptul că experții nu doar că știu mai multe, ci și că își aplică și își sistematizează cunoștințele într-un mod care este

calitativ diferit. Rețelele lor de cunoștințe sunt formate din scheme cognitive complexe, putând mobiliza cantități enorme de informații în câteva clipe, folosindu-se de aceste scheme ca de niște cărămizi. Chiar mai mult, aceștia reușesc să identifice rapid conexiunile mai profunde ale unei probleme, respectiv informațiile redundante. Aceste abilități sunt benefice în viața profesională, însă pot reprezenta, în același timp, și așa-numite *pete oarbe de competență* cu ocazia predării, profesorul nefiind capabil să-și dea seama de nevoile începătorilor.

Cu ocazia predării unor abilități complexe, cadrul didactic trebuie să le descompună pe părți pentru ca, pe durata procesului de predare, *solicitarea cognitivă* a studenților să rămână la un nivel acceptabil. Studenții vor exersa abilitățile parțiale separat, concentrându-se exclusiv pe un anumit aspect, cu o solicitare cognitivă acceptabilă. Este nevoie de integrarea (interconectarea) și de abilitatea de punere în aplicare a acestora pentru a deveni specialist.

Aplicarea în alt context a unor abilități învățate într-un anumit context se numește *transfer*. Cercetările au arătat că nu este deloc cert că acest transfer va avea loc cu succes. Una dintre cauze este faptul că abilitățile sunt conectate prea rigid de contextul care le-a fost prezentat cu ocazia însușirii acestora (aceasta se numește *dependență contextuală*). Acest lucru se întâmplă, de exemplu atunci când studenții pot să rezolve problemele listate la sfârșitul unui capitol, dar nu se descurcă cu problemele recapitulative, cu același grad de dificultate, în cazul cărora nu le este clar cărui capitol „îi aparțin” și care sunt metodele ce trebuie aplicate.

Recomandări practice:

- *Pata noastră oarbă* ca specialiști ne poate împiedica să identificăm elementele unei abilități complexe și să o descompunem. Să reflectăm de fiecare dată asupra cantității de informații pe care studenții trebuie să o însușescă pentru a rezolva o anumită sarcină de lucru. Să apelăm la un asistent, la un proaspăt absolvent sau la un specialist obiectiv, în vederea definirii elementelor critice ale abilităților complexe.

- În vederea diminuării solicitării cognitive, în prima fază, să încercăm să îi determinăm pe studenți să exerseze sarcinile parțiale, apoi să le

integrăm abilitățile parțiale! Spre exemplu, atunci când se predă design, să se înceapă cu sarcini de lucru restrânse: să le permitem să alterneze doar forma literelor și nimic altceva. Dacă acest scop le reușește, abia atunci să le permitem exersarea altor elemente de design. Integrarea abilităților parțiale poate fi considerată, la rândul ei, o abilitate separată pe care trebuie să o exerseze.

- O altă metodă de diminuare a solicitării cognitive o reprezintă „metoda schelelor” (*scaffolding*), când studenții sunt ajutați, de exemplu, prin probleme rezolvate, astfel încât aceștia să se poată concentra asupra unui anumit aspect important al problemei. În baza cercetărilor, acest lucru este util doar dacă nu sunt neglijate părțile de importanță critică.

- Să consolidăm conexiunile mentale ale studenților prin (1) ridicarea unei probleme, invitându-i să enumere metodele aplicabile sau invers, (2) să enunțăm o metodă, rugându-i să enumere problemele pentru care aceasta este aplicabilă.

- Să-i invităm pe studenți să generalizeze conceptele învățate într-un context special!

- Să folosim metoda comparațiilor structurate! Să rugăm studenții să compare diferite situații, apoi să evidențieze diferențele dintre acestea prin contrastare. Acest lucru facilitează, în mare măsură, succesul transferului.

- Cu ocazia elaborării manualelor, să evităm inserarea imaginilor haioase, mai puțin relevante pentru tema dată, ori pline de detalii irelevante, cum ar fi anecdotizarea în exces. Cercetările au arătat că acestea distrag atenția cititorului și diminuează eficiența învățării.

- Să luăm în calcul ilustrarea conexiunilor cu ajutorul unor figuri simple.

- Articolul publicat de Wieman în 2019 subliniază faptul că studenții trebuie să-și însușescă arta adoptării deciziilor profesionale, capacitatea de a face diferența între lucrurile importante și cele irelevante, majoritatea problemelor din manuale fiind inadecvate în acest sens. Pentru ca studenții să poată gândi pe baza unor anumite principii, aceștia au nevoie de **exersare deliberată**.

5. Care sunt exercițiile și feedback-ul care facilitează învățarea?

Cercetările revoluționare ale lui Ericsson au demonstrat că „**exersarea deliberată**” (**deliberate**

practice) – urmărirea obiectivelor concrete pe durata procesului de exersare, *feedback-ul* țintit și renunțarea la zona de confort au o importanță critică din punctul de vedere al învățării. Exersarea „în orb” poate fi chiar dăunătoare, întrucât poate facilita apariția unor noi greșeli. Nu este utilă nici petrecerea timpului cu exersarea unor elemente pe care le știm deja – de exemplu, studenții își petrec foarte mult timp cu cosmetizarea prezentării, la care sunt oricum pricepuți, în detrimentul conținutului acesteia.

Exercițiile și *feedback-ul* nu pot fi separate între ele. Totodată trebuie să luăm în considerare că prin corectare și comentare excesivă nu avem nicio șansă ca toate observațiile noastre să fie luate în considerare, ca studentul să corecteze toate greșelile și să exerseze formele corecte.

Este important ca un cadru didactic să formuleze obiective și observații concrete, studenții neștiind cum să gestioneze observații prea generale de genul „prezentările nu sunt bune din punctul de vedere al conținutului”. Chiar și un GPS ne comunică cât de departe suntem de destinație și pe unde să o luăm ca să ajungem la ea. Observațiile trebuie să reflecte ce, unde și în ce fel trebuie corectate. Acestea sunt așa-numitele *feedback-uri* formative, care sunt mult mai importante decât cele sumative, spre exemplu nota la examenul de la finalul cursului.

Studenții trebuie să-și părăsească zona de confort, însă nu trebuie supraîncărcați cu sarcini de lucru prea grele. Conform teoriei zonei proxime dezvoltări elaborate de Vîgotsky, gradul de dificultate se consideră adecvat când studenții pot să rezolve o problemă singuri, prin efort propriu sau dacă au nevoie numai de un minim de ajutor pentru rezolvarea acesteia (Vîgotsky, 1978). Trebuie luat în calcul și faptul că aplicarea în alt context a cunoștințelor însușite într-un context specific este întotdeauna mult mai grea.

Este, de asemenea, important de remarcat că dezvoltarea abilităților nu este proporțională cu timpul alocat: curba abilitate-timp nu este proporțională, ci mai degrabă are o formă sigmoidă. Persoanele total începătoare, respectiv marii specialiști se confruntă cu cele mai mari dificultăți de dezvoltare.

Recomandări practice:

- Să definim, în mod explicit, obiectivele cursului și expectanțele noastre. Să menționăm

neapărat ce competențe trebuie să dezvolte studenții până la finele cursului. Acest lucru le va oferi ghidaj pe durata exersării.

- Să oferim studenților mai multe teme mici și un număr redus de teme mai solicitante. Pentru teme mai scurte este mai ușor să oferim *feedback*.

- Să le dăm teme pe „metoda schelelor” (rezolvări parțiale, ajutor), apoi să diminuăm treptat măsura în care îi ajutăm pe studenți.

- Să le comunicăm studenților ce nu dorim! Să enumerăm greșelile și neînțelegerile frecvente și să le analizăm. Prin analiza unor lucrări mai slabe, îi ajutăm pe studenți să poată face diferența între lucrările bune și cele proaste.

- Să căutăm greșelile recurente ale studenților și să facem observații explicite întregului grup de studenți, în vederea corectării greșelilor mai generale sau a interpretărilor greșite (*misconception*).

- *Feedback-ul* nostru să conțină, în mod echilibrat, punctele forte și punctele slabe/greșelile. Adesea studenții nu sunt conștienți de măsura evoluției lor profesionale. Este important să îi facem să conștientizeze ceea ce pot să dezvolte mai departe și unde trebuie să remedieze greșelile.

- Să oferim studenților în timpul cursului *feedback* în timp real. În acest scop avem la dispoziție numeroase aplicații gratuite. Dacă după o explicație anume le adresăm o întrebare, vom vedea imediat dacă efortul nostru a dat roade sau nu.

- Să îi învățăm pe studenți să își ofere *feedback* reciproc. Acest lucru este posibil prin instrucțiuni concrete și criterii clare în acest sens. Pe de o parte, activitatea degajează cadrul didactic, iar pe de altă parte, și studenții vor fi capabili să evalueze și să îmbunătățească munca lor și a altora.

## 6. Cum influențează învățarea atmosfera de la curs și evoluția școlară a studenților?

Învățarea nu are loc într-un vid: cursurile au propria lor atmosferă, care este influențată de factori intelectuali, sociali și fizici. Profesorii adesea ignoră provocările socio-emoționale cu care se confruntă studenții. De asemenea, nu iau tot timpul în calcul efectele implicite ale afirmațiilor, manifestărilor și atitudinilor lor asupra studenților. În mod special, sancțiunile pe care le prevede profesorul, fără explicarea și justificarea strategiei pedagogice a acestora, au o influență majoră asupra studenților.

Observațiile negative nu trebuie să fie personale, ci trebuie să se concentreze asupra subiectului. Cercetările arată că într-unul dintre momentele critice ale carierei academice a studenților care au abandonat științele, a fost când unul dintre profesorii acestora a tratat în mod neadecvat problemele lor. Colaborarea este greoaie sau chiar imposibilă în lipsa respectului reciproc.

Capitolul subliniază importanța ca studenții să nu vadă în mod dualist (adevărat-fals) problemele abordabile din mai multe puncte de vedere. În acest scop, profesorii trebuie să le creeze situații pedagogice adecvate și trebuie să fie atenți să nu-i condamne și să nu își îndepărteze studenții prin manifestările lor voite sau involuntare. Trebuie interzise și remarcile malițioase ale studenților între ei.

Recomandările practice ale autorilor:

- Să fim atenți la remarcile legate de competențele mai slabe (la momentul respectiv) ale studenților. Adesea formulăm mesaje mixte care ar fi bine să fie evitate: „Vă ajut cu drag; știu că acest lucru pune adesea probleme fetelor”.

- Să nu le cerem studenților să vorbească în numele unui grup, decât în situații excepționale.

- Să diminuăm anonimatul: să învățăm numele studenților, să participăm la evenimentele lor și să-i încurajăm să vină la consultații!

- Să evităm presupuzițiile negative, întrucât acestea pot deveni profeții care se autoîndeplinesc, în ciuda voinței noastre.

- Să punem bazele unei atmosfere propice încă de la prima întâlnire. Să ascultăm reacțiile asistentelor, observatorilor și studenților cu privire la atmosfera de la curs.

- Să controlăm tensiunile imediat ce acestea apar, să nu așteptăm ca acestea să crească și să degenereze.

- Să dezvoltăm capacitatea de ascultare activă a studenților noștri!

### 7. Cum îi putem învăța pe studenți arta învățării autonome?

Stilul de învățare al studenților este influențat în mare măsură de experiențele lor anterioare. Adesea observăm că studenții se cramponează de strategiile obișnuite de învățare, chiar dacă își dau seama că acestea au eșuat. Chiar mai mult, mai degrabă învață mai intens cu o anumită

strategie obișnuită, decât să o schimbe cu o strategie mai eficientă. Aceste exemple indică un *deficit metacognitiv*, ceea ce înseamnă că studenții nu sunt capabili să reflecteze asupra proceselor lor de gândire.

Capacitatea învățării autonome devine mai importantă la nivel universitar, întrucât studenții se confruntă cu probleme mai complexe și cu noi provocări, necesitând o mai mare autonomie și mai multă autoreflexie. Cercetările legate de metacogniție arată că procesele de autoreflexie în rezolvarea problemelor formează un ciclu: (1) analizăm obiectivele și condițiile problemei, (2) ne evaluăm cunoștințele și competențele aferente, identificându-ne astfel lipsurile și punctele forte, (3) ne planificăm abordarea eficientă a problemei, (4) aplicăm strategia, fiind atenți la eficiența acesteia, (5) iar, dacă se impune, ne schimbăm strategia.

Există diferențe evidente între începători și experți în privința timpului petrecut cu analiza și planificarea. Experții petrec mult mai mult timp cu planificarea, în timp ce începătorii risipesc multe resurse pentru aplicarea strategiilor greșite din cauza planificării defectuoase. Cei care practică autoreflexia spontan și mai des, pe durata rezolvării unei probleme, au performanțe mai bune. Chiar mai mult, studenții pe care profesorii i-au solicitat să reflecteze asupra strategiilor de rezolvare obțin, la fel, rezultate mai bune. Acest lucru înseamnă că abilitățile metacognitive pot fi dezvoltate.

Autorii au formulat mai multe recomandări practice cu privire la facilitarea însușirii abilităților metacognitive:

- Să fim mai expliciti și să ne asigurăm că studenții au înțeles obiectivul sarcinii de lucru! Studenții pot înțelege greșit obiectivele problemei, adesea concentrându-se pe scopul final, chiar dacă ar trebuie să se focalizeze asupra procesului.

- Să clarificăm ce vom aprecia și ce trebuie să fie evitat pe parcursul rezolvării sarcinii de lucru.

- Să stabilim sarcini de lucru pe parcursul cărora trebuie aplicat planul pe care l-am elaborat, respectiv sarcini în care studenții trebuie să elaboreze planul de lucru. Astfel, studenții vor recunoaște avantajele planificării și pot exersa procesul de elaborare. Este bine ca uneori scopul sarcinii de lucru să fie planificarea însăși.



---

- Să încurajăm studenții să își autoevalueze munca, performanțele și eficiența în învățare. Să îi sprijinim în autoevaluare și autorefecție ghidată și în evaluarea lucrărilor semenilor lor.

- Să inițiem discuții cu privire la metodele de învățare ale studenților și asupra convingerilor legate de acestea.

- Să punem accent pe înțelegerea procesului de învățare. Mulți studenți, dar și mulți profesori, cred că scopul învățării este trecerea de la „nu știu” la „știu”. De fapt, situația este mult mai nuanțată, existând mai multe niveluri de cunoaștere. Pe lângă cunoștințele declarative și procedurale amintite mai sus, profesorul trebuie să cunoască și importanța cunoștințelor contextuale (când pot fi utilizate anumite cunoștințe) și ale multor altor dimensiuni de cunoaștere.

- Să le prezentăm studenților propriile noastre strategii de soluționare și metacognitive.

### **Concluziile proiectului SEI privind strategiile didactice ale universității viitorului**

Inițiatorul SEI, Carl Wieman, a sintetizat rezultatele și concluziile proiectului în volumul său *Improving how universities teach science* (Wieman, 2017). Cartea se concentrează mai degrabă pe problemele organizatorice, iar anexa se suprapune, din mai multe puncte de vedere, cu lucrarea prezentată anterior (Ambrose, Bridges, DiPietro, Lovett și Norman, 2010). În cele ce urmează, am spicuit din tabelul considerat una dintre părțile esențiale ale cărții, care compară strategiile universităților actuale și ale universității îmbunătățite (vezi Tabelul 1. p. 82).

Wieman (2017) nu se îndepărtează de relațiile actuale din cadrul universităților, recomandările lui bazându-se pe progresivitate și pe implicarea cadrelor didactice tinere. Cartea nu este o lucrare idealistă, visătoare, ci este proiectul fundamentat realist al schimbării.

### **Observații bazate pe experiența didactică a autorilor prezentului articol**

În cele ce urmează, autorii articolului (ambii cercetători cu formare didactică) vor spicui din bunele și relele practici observate și din procedeele metodice avantajoase dezvoltate sau observate în activitățile lor didactice variate, de aproape

15 ani, derulate în Europa, în special în Europa Centrală.

*Latura bună a uitării.* Uitarea este adesea considerată unul dintre monștrii învățării, deși aceasta are și o latură pozitivă: în primul rând, uităm ceea ce nu am înțeles destul de bine și ceea ce nu am reușit să includem în rețeaua noastră mentală de cunoștințe. Deci, uitarea semnalează punctele slabe ale predării și ale învățării. Este recomandat să verificăm periodic ceea ce au uitat (sau nu au înțeles) studenții noștri. Oare cunoștințele uitate sunt împrăștiate de-a lungul materiei sau sunt concentrate pe o singură tematică? În al doilea caz, problema rezidă în materialele noastre didactice sau în modul nostru de predare.

*Predare ierarhică.* Înțelegerea umană este de tip ierarhic: cunoștințele noi sunt mult mai ușor de adăugat la o rețea mentală de cunoștințe preexistentă. În ciuda acestui fapt, din păcate, aproape toate manualele (și cursurile) au o structură liniară: cititorul/studentul va descoperi explicații la fel de detaliate, parcurgând fiecare capitol (o excepție rară este cartea lui Helbert (2006, *Fleashes and Bones of Immunology*). Ar fi bine ca manualele să fie elaborate în mai multe variante, bazate unele pe celelalte, pătrunzând la profunzimi diferite în materie. Astfel schemele cognitive create în prima variantă ar pune în context informațiile mai detaliate din celelalte variante ale manualului.

*Odihnă înainte ca creierul studenților să se deconecteze.* Ajungem în stare de *flow* mai rar pe durata însușirii unor părți mai dificile din materie. Atenția studenților este distrasă foarte rapid (5–20 de minute). Ori acceptăm și tratăm cumva această problemă, ori lăsăm ca dificultatea să ne afecteze necontrolat. La cursurile față în față, studenții pot pierde firul chiar dacă încep să se gândească asupra unui detaliu. Profesorii reformatori de la Universitatea British Columbia se opresc din explicații o dată la zece minute, punând întrebări rapide de gen *quiz*, de exemplu. Menționăm că starea de *flow* este benefică, dar nu este suficientă pentru crearea schemelor cognitive/a reprezentărilor mentale eficiente.

Acordarea atenției acestei probleme este, în special, importantă în cazul învățării de acasă și de aceea este recomandat să-i atenționăm pe studenți în acest sens. Trebuie să facem o pauză

Tabelul 1. Comparația dintre universitățile actuale și formarea universitară modificată pe baza proiectului SEI (după Wieman, 2017)

Universități actuale	Universități îmbunătățite
Modelul didactic este că profesorul transmite informații studenților, care evoluează prin participarea la cursuri și exerciții individuale.	Modelul didactic este complex, bazat pe dovezi. Cadrele didactice aplică strategiile identificate de rezultatele cercetărilor. Studenții sunt mai activi, adesea exersează și își dezvoltă abilitățile în grupuri restrânse, fiind ghidați de cadrele didactice.
Presupun că membrii unui departament cu cunoștințe solide sunt capabili să le și predea. Majoritatea departamentelor nu sunt la curent cu rezultatele cercetărilor pedagogice moderne și nici cadrele didactice nu dețin cunoștințe metodice de specialitate.	Departamentele dețin cunoștințe pedagogice aprofundate. Știu cum se pot preda cel mai bine cunoștințele și cum pot fi dezvoltate anumite competențe. Acestea explorează care sunt punctele dificile pentru studenți și cum pot fi surmontate acestea, respectiv cum pot fi motivați studenții.
Examinarea este, în special, instrumentul evaluării studenților, metodele de examinare fiind elaborate de cadrele didactice individual, fără atenție sporită.	Caracterul și conținutul examinărilor nu sunt elaborate individual, ci în colectiv. Acestea reflectă, în special, măsura în care studenții au îndeplinit fiecare cerință.
Cadrele didactice își elaborează programa și își definesc obiectivele individual. Accentul, metodele și examinarea depind în mare măsură de fiecare cadru didactic.	Obiectivele sunt stabilite consensual de întregul departament. Acestea sunt actualizate, „întreținute” periodic. Departamentele dețin cunoștințe colective, cadrele didactice nu predau după bunul plac, ceea ce conferă coerență și eficiență procesului didactic, economisindu-se foarte mult timp.
Noile cadre didactice trebuie să înceapă totul de la zero. Munca lor nu este sprijinită nici de colegii mai în vârstă și nici de instituție, neputându-se baza nici pe cercetările pedagogice.	Materialele de curs trec de la un cadru didactic la altul, acestea fiind îmbunătățite constant. Cadrele didactice cunosc rezultatele cercetărilor pedagogice, bunele practici fiind preluate de la alte instituții.
Cadrele didactice petrec foarte mult timp cu rezolvarea problemelor administrative.	Partea administrativă este responsabilitatea personalului auxiliar și nu a cadrelor didactice, munca acestora din urmă fiind facilitată și de utilizarea programelor informatice dedicate.

(de exemplu, să facem activități fizice) înainte ca creierul nostru să intre singur într-o stare de visare. În acest scop este utilă observarea „timpului nostru de deconectare” din perioada respectivă. Să nu învățăm dacă nu ne simțim în stare; forțându-ne, în general, nu vom ajunge la niciun rezultat.

*Repetare timpurie.* Asimilarea tuturor cunoștințelor, chiar și în cazul subiectelor demonstrative, cum ar fi matematică sau fizica teoretică,

necesită, într-o măsură substanțială, acumularea unei cantități mari de informații. Este benefic ca studenții să ia notițe la cursuri/activități/cursuri video, însă trebuie să-i avertizăm să-și recitească notițele în câteva zile de la curs, altfel munca lor ar putea fi în zadar, deoarece mai târziu nu vor putea să se orienteze nici în propriile lor notițe. Este foarte important ca studenții să primească ajutor cât mai repede, pentru a-și clarifica părțile pe care nu le-au înțeles.

*Schimbarăa domeniului.* Să nu ne facem iluzii; nu toate situațiile pot fi gestionate. Studenții pot acumula lacune profunde de cunoștințe și abilități, care nu pot fi recuperate până la finele studiilor sau ar putea fi recuperate numai cu prețul unor sacrificii ireale (acest lucru poate fi cauzat și de o piedică psihosocială gravă; dacă observăm acest lucru, avem obligația morală să oferim asistență!). În acest caz nu este etic ca studentul pur și simplu „să fie trecut” dintr-un an în altul pentru că s-ar putea să exceleze într-un alt domeniu. Cum se spune și în lumea *startup*-urilor: „Eșuează rapid, excelează și mai rapid!”

*Simplificarea conceptelor dificile din științele exacte.* Cel mai grav lucru pe care l-am putea face în momentul în care explicăm conceptele mai grele din matematică, fizică, chimie sau inginerie este să ne bombardăm studenții cu detalii (tehnice) irelevante, de exemplu cu demonstrații lungi, timp în care atenția este distrasă de la esențial. Este util ca noțiunile dificile să fie prezentate sub cea mai simplă formă specială, considerând câteva rezultate parțiale deja cunoscute. Să ne concentrăm asupra esenței, a „colțului veninos” al problemei, detaliile și generalizarea putând fi discutate mai târziu. Să nu uităm ce a spus Saint-Exupery: „Perfecțiunea e atinsă nu atunci când nu mai este nimic de adăugat, ci când nu mai este nimic de înlăturat”.

*Biologie și medicină: contextualizare din punct de vedere evolutiv și al biologiei dezvoltării.* Structura și funcționarea sistemelor biologice complexe nu reprezintă o logică inginerescă, ci s-au format de-a lungul încercărilor evolutive. Cunoscând acest aspect, înțelegerea și contextualizarea acestora este facilitată, în mare măsură, de explicarea fundalului evolutiv, clarificarea funcționării unor eventuale sisteme mai simple. În anumite situații, abordările din punctul de vedere al biologiei dezvoltării pot contribui la îmbogățirea schemelor cognitive.

*Câteva observații și sfaturi practice suplimentare:*

- La unele universități din Norvegia, practica este ca studenții să nu fie examinați de profesorul care a predat subiectul. Din punctul nostru de vedere, acest obicei ar trebui implementat general la programele de licență. La universitate am avut multe cadre didactice care au predat groaznic

anumite părți importante de materie, trecându-le cu vederea și la examen. Problemele s-ar fi observat imediat dacă examinatorul ar fi fost din exterior, iar conducerea facultății ar fi putut lua măsurile de corecție necesare.

- Ne-am întâlnit cu mulți conducători de practică de laborator care au fost mândri că au obținut cele mai moderne echipamente pentru studenții lor, automatizând aproape în întregime toate măsurătorile. Teoretic, contribuția studenților s-a restrâns la apăsarea uni buton, neavând nicio șansă să observe și să învețe despre fenomene sau despre principalele părți ale aparatului din cutia cea frumoasă. Studenții pot învăța mult mai multe dintr-un aparat mai simplu, „eviscerat”, pe care îl pot atinge, din măsurători sau din reacții chimice făcute de ei înșiși. În locul „redării” rigide, este mai util să se predea acele „elemente” din care studenții pot combina ulterior.

- Cultura învățării prin proiecte lipsește de la multe universități. Cu ocazia elaborării lucrărilor de licență sau chiar de doctorat, studenții primesc adesea nenumărate activități de tehnician sau chiar de preparator, în locul unor provocări orientate pe învățare. În consecință, la finalul activității studenții nu înțeleg conexiunile mai largi ale acesteia.

Se poate întâmpla ca profesorul coordonator să anunțe proiecte la care nu se pricepe el însuși, sau proiectul în sine este lipsit de sens, sau chiar cunoștințele și tema profesorului sunt învechite. Studenții nu pot învăța dintr-un astfel de proiect sau chiar mai mult, o lucrare de licență sau de doctorat pe o temă de acest fel le-ar ruina cariera. O rezolvare (parțială) și în acest sens ar putea fi o evaluare și selecție independentă, implementată de experți din facultate sau din afara instituției.

- Există una sau două universități din Ungaria în care, la anumite facultăți, unul dintre criteriile abilitării îl reprezintă experiența didactică extrem de îndelungată (zece ani). După cum au demonstrat și cercetările de psihologie cognitivă, un astfel de criteriu este nefundamentat: experiența de zece ani nu înseamnă nimic în sine, dar pregătirea metodică și activitatea didactică de câțiva ani cu *feedback* relevant poate ajuta cadrul didactic în îmbunătățirea competențelor de predare. Scopul ascuns al acestui criteriu absurd este îngrădirea promovării cercetătorilor tineri, întorși

de la studii din străinătate, cu impact relevant în cercetare și inovare: la Facultatea de Medicină a Universității din Pécs, pe lângă criteriul experienței de zece ani și alte obstacole formale, au existat cazuri în care nu au fost recunoscute nici adevărurile privind activitatea didactică derulată în cadrul unor instituții de prestigiu din străinătate. Chiar mai mult, președintele comisiei de abilitare este un profesor „maestru” ce nu are niciun fel de pregătire pedagogică, nefiind capabil să accepte că predarea în instituțiile de cercetare, orientată pe proiecte și axată constant pe prima linie a cercetărilor științifice, diferă de cursurile obișnuite din universitate. Această practică poate fi stopată doar de reglementări legislative.

- Este înspăimântător de recurentă greșeala prin care cadrul didactic le adresează studenților o întrebare la care un student va răspunde bine sau mai puțin bine, la care cadrul didactic va spune că răspunsul este excelent și își va continua monologul. Acești profesori, din păcate, nu își dau seama că majoritatea auditoriului nu poate să răspundă la întrebare, iar prea puțini înțeleg răspunsul dat de student (și pentru că este orientat spre profesor, foarte puțini îl aud). Se întâmplă, de asemenea, foarte des ca profesorul să răspundă la propria întrebare, privând studenții chiar și de posibilitatea de a se gândi la problemă.

- Am constatat de mai multe ori că studenții încep să învețe materia abia în sesiunea de examene, în grabă, și se așteaptă de la profesori ca ei să-i ajute într-un mod instantaneu să recupereze omisiunile formate pe un timp îndelungat, la fel cum ar face un pacient recalitrant la medic. După cum au arătat și cercetările de psihologie cognitivă, învățarea și repetarea distribuită (*distributed practice*) sunt mult mai eficiente decât învățarea într-o sesiune. În cazul în care constatăm acest lucru, acesta înseamnă eșecul determinării studenților să învețe, necesitând schimbarea strategiei metodice (adesea, la nivel de facultate) și introducerea învățării active și a exersării conștiente, dedicate.

Învățarea pe parcursul semestrului, de la o săptămână la alta, trebuie să devină cerință pentru examen, totodată asigurând, împreună cu colegii, ca studenții să nu devină suprasolicitați, să le rămână timp pentru „joc de studiu” (să-și formuleze propriile întrebări, să-și testeze propriile ipoteze etc.).

S-ar putea să fim nevoiți să reducem solicitarea studenților în timpul semestrului pentru ca aceștia să aibă timp să studieze constant și activ. Trebuie evitate examenele parțiale, concentrate pe la mijlocul semestrului: este mai bine ca învățarea activă pe parcursul semestrului să se deruleze cu examinări de intensitate egală.

- Un cadru didactic bun este capabil să își convingă studenții că aceștia pot să rezolve o problemă, după o pregătire adecvată, la fel de bine ca el însuși. Cu ocazia cursului de pilotaj, al doilea autor al articolului (HP) a fost încurajat de către unul dintre instructori că „dacă el susține că exercițiul poate fi făcut și de novicele în cauză, atunci novicele poate fi sigur că nu se va prăbuși”. O astfel de încurajare într-o situație critică poate să le dea aripi studenților, fiind sursă remarcabilă de încredere și cu ocazia laboratoarelor sau a activităților medicale.

- Să realizăm „contexte sociale de învățare”! Studenții pot învăța mult unii de la alții, primesc *feedback* și își pot dezvolta și abilitățile metacognitive. Să oferim *feedback* constant grupurilor de studiu, ca să evităm posibilitatea ca studenții să tragă concluzii greșite sau să utilizeze abordări greșite.

- În momentul împărțirii studenților pe grupuri restrânse, trebuie să i se impună (de exemplu, din strategii de evaluare adecvate) fiecărui membru de grup să participe la activități. Studenții mai slabi sunt predispuși să devină pasivi, în timp ce studenții mai agresivi pot compromite munca în echipă. Este foarte grav dacă membrii echipelor încep să rivalizeze în loc să colaboreze. Aproape toți studenții se vor adapta dacă majoritatea va adopta o mentalitate constructivă.

- La materiile bazate pe demonstrații (matematică, fizică teoretică), trebuie să ne străduim ca activitățile să nu fie de ordin tehnic și să nu se bazeze pe deduceri îndelungate, acestea nefiind altceva decât activități de concentrare. Pe lângă exercițiile suficiente, se vor evita teme de casă care „merg pe același calapod”. Rezolvarea corectă sau greșită a acestora va depinde, după o vreme, nu de abilități, ci de capacitatea de concentrare, gradul de odihnire a studenților.

Universitățile ar trebui să apeleze la experiența absolvenților. Vedem însă foarte rar în Europa universități care au cerut opinia comunităților de alumni pentru actualizarea materiei.

• Cadrele didactice universitare sunt, de regulă, selectate dintre cei mai buni studenți, însă toate cadrele didactice ar trebui să înțeleagă cum este să fii student slab.

## Concluzii

Sistemele complexe, cum ar fi învățământul superior, rareori pot fi schimbate radical fără riscul colapsului. În general, ar trebui să percoleze – să folosim un termen din fizică – mai multe schimbări minore pentru ca sistemul să funcționeze radical mai bine.

Progresul poate fi împiedicat nu doar de (1) comoditate, ci și de (2) permisivitate, de (3) teama de conflicte și de sancțiunile din partea conducerii universitare, neadecvate, dar influente, și de (4) obiceiurile vechi (de exemplu, că pentru a preda în mediul universitar nu este nevoie de însușirea competențelor didactice). Deși cele mai importante decizii cu privire la învățământ ar trebui luate de organisme formate din persoane obiective, adesea acestea sunt lăsate pe mâna câtorva cadre didactice și este pur noroc dacă respectivul e pregătit pentru această sarcină. Un exemplu șocant este cazul Facultății de Medicină din Universitatea din Pécs, Ungaria, discutat mai sus. Acest caz arată că există o universitate central-europeană care, din cauza mentalității feudale, nu a putut să dezvolte maturitatea necesară îndeplinirii sarcinilor. În astfel de cazuri, pe lângă schimbarea sau pensionarea liderilor locali numai o reglementare legală mai bună ar putea ajuta.

Schimbările nu se pot implementa fără dezvoltarea unei strategii generale. Criteriile de angajare și abilitare din mediul universitar ar trebui să includă și pregătiri pedagogice formale. Trebuie înființate acele cursuri didactice care să le asigure cadrelor didactice tinere sau cu vechime însușirea metodelor didactice bazate pe evidențe. Modalitatea de examinare trebuie să fie mai unitară și mai concentrată pe abilități (o astfel de inițiativă în chimie este EchemTest – ECTN, 2020).

Din păcate, plasarea pe baze științifice a învățământului superior științific, tehnic și medical este mai puțin evoluată în Europa decât în Statele Unite. Să ne gândim doar cât de mare este pierderea de timp (sau chiar financiară) să susținem un curs slab în fața câtorva zeci sau sute de studenți (e.g. venitul pe care acești studenți l-ar

putea realiza în timpul pierdut multiplicat cu numărul lor). În timp ce metodologia SEI a fost preluată de numeroase universități americane, în Europa continentală interesul pentru aceasta este scăzut, iar în Europa Centrală abia găsim vreun cadru universitar de conducere care să fi auzit de această inițiativă. Situația nu a fost îmbunătățită nici de programul Horizon 2020 Science Education Program.

## Mulțumiri

Autorii articolului le mulțumesc experților SEI pentru ajutorul acordat cu ocazia studierii metodelor lor. Le datorăm mulțumiri speciale profesorilor Carl Wieman, Code Warren și Marsha Lovett. Autorii le datorează mulțumiri și numeroșilor lor profesori, de la care au învățat foarte multe, nu doar în domeniu, ci și ca metodă didactică: László Mérő, Csaba Pléh, Gyula Dávid, Péter Gnädig, Adrian Bivolaru, Pierre-Gilles de Gennes, Frans Nauta, István Jalsovszky, Gábor Durkó și Jenő Tellmann. Pe parcursul îmbunătățirii manuscrisului am beneficiat de ajutorul colegilor noștri: Kacsó Ágota, András Málnási-Csizmadia, Anna Hantz și Ákos Kusnyerik. De asemenea, menționăm și ajutorul acordat la traducerea articolului de către Barna Bodó, Georgia Vidican și Laura Opriș.

## Bibliografie

Ambrose, S. A., Bridges, M. W., DiPietro, M., Lovett, M. C. și Norman, M. K. (2010). *The Jossey-Bass higher and adult education series. How learning works: Seven research-based principles for smart teaching*. San Francisco: Jossey-Bass.

Chasteen, S. V. și Code, W. J. (2018). *The Science Education Initiative Handbook*. Accessed at <https://presbooks.bccampus.ca/seihandbook/>.

EC (2007). *Towards More Knowledge-based Policy and Practice in Education and Training. Commission Staff Working Report*. Brussels: European Commission.

ECTN (2020). <http://ectn.eu/committees/virtual-education-community/echemtest/>

Ericsson, A. și Pool, R. (2018). *Csúcsteljesítmény: A szakértelem és a kiválóság pszichológiája*. HVG Könyvek, Budapest.

Eysenk, M. W. și Keane M. T. (1990). *Cognitive Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates Ltd.

Helbert, M. (2006). *The Flesh and Bones of Immunology*. Mosby Ltd.

---

Ilie, M.D., Maricuțoiu, L.P., Iancu, D.E., Smarandache, I.G., Mladenovici, V, Stoia, D.C.M. și Toth, S.A. (2020). *Reviewing the research on instructional development programs for academics. Trying to tell a different story: A meta-analysis*, Educational Research Review 30, 100331. doi: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.-100331>.

Jensen, J.L. (2011). Higher Education Faculty Versus High School Teacher: Does Pedagogical Preparation Make a Difference? *Bioscene*, 37(2), 30–36.

Perry, W. (1968). *Forms of intellectual and ethical development in the college years: A scheme*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Postareff, L., Lindblom-Ylänne, S. și Nevgi, A. (2007). *The effect of pedagogical training on teaching in higher education*. *Teaching and Teacher Education*, 23(5), 557–571. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.013>

Schmal, J. (2017). *Unterrichten und Präsentieren in Gesundheitsfachberufen: Methodik und Didaktik für Praktiker*. Springer.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wieman, C (2019). *Expertise in University Teaching & the Implications for Teaching Effectiveness, Evaluation & Training*. American Academy of Arts & Sciences, DAEDALUS, 148(4), 47-78

Wieman, C. (2017). *Improving How Universities Teach Science; Lessons from the Science Education Initiative*. Harvard University Press.

#### Note

<sup>1</sup> Prezentul articol a apărut prima dată în revista „Magyar Tudomány” (2020, vol. 181 nr. 10) a Academiei Maghiare de Științe, în limba maghiară. Traducerea în limba română apare cu permisiunea Editurii Akadémiai Kiadó.

## „Cu Iorga sau fără Iorga?” Mărturii memorialistice

Alexandru Porțeanu\*

În toamna târzie a anului 1940 – când eram încă la o vârstă fragedă, dar la începutul refugiului familiei mele, ca urmare a Dictatului de la Viena – am asistat la o convorbire a părinților mei pe tema asasinării lui Nicolae Iorga.

Înaintând pe firul timpului, în anul II al Facultății de Istorie a Universității din București (1952/1953), profesorul nostru de istorie universală medie, Mauriciu Kandel, ne-a spus într-o pauză a cursului: „Eu știu că voi vreți să citiți pe Iorga, dar nu se poate”.

Într-adevăr am absolvit Facultatea fără a ni se fi vorbit despre marele istoric, nici măcar la Cursul de istoriografie.

După absolvirea Facultății, am intrat la Institutul de Istorie al Academiei RPR, al cărui director devenise acad. Andrei Oțetea, profesorul și mentorul meu profesional.

Institutul de Istorie al Academiei RPR funcționa, ca și astăzi, în imobilul de pe Bulevardul Aviatorilor nr. 1 (pe atunci Bdul I.V. Stalin), de fapt, fosta Casă Iorga, în care marele istoric își avusese domiciliul, biblioteca, biroul, sala de conferințe, institutul și secretariatul. În anii 1950–1965 mai erau secretara institutului, domnișoara Nora Petrov, fosta elevă a lui Nicolae Iorga, și intendentul Frențiu, fostul om de încredere al lui Iorga (căruia marele istoric îi încredința „banii de buzunar” ce îl incomodau).

Edificiul Institutului fusese construit în 1936, din inițiativa Regelui Carol al II-lea, cu destinație specială, dedicată lui Nicolae Iorga.

Regimul comunist din perioada dogmatică nu privea cu ochi buni existența și funcționarea clă-

dirii cu destinație de institut. Au existat cel puțin două momente în care se proiecta alocarea clădirii ca sediu al unei ambasade sau chiar ca sediu al Comandamentului Militar al Tratatului de la Varșovia.

În vara anului 1965, institutul și clădirea au primit denumirea de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei, în urma unor laborioase demersuri ale academicianului Andrei Oțetea. Bustul lui Nicolae Iorga nu a fost amplasat, așa cum fusese proiectat și era normal, în fața institutului, prin amenajarea unei piațete, ci în spatele gardului institutului, aproape acoperit de vegetația din acel spațiu.

Caracteristic pentru istoria memoriei lui Nicolae Iorga este și un episod din anul 1973, de la Budapesta, la desfășurarea lucrărilor sesiunii Comisiei mixte româno-ungare de istorie, a cărei temă era analiza manualelor de istorie din cele două țări. Dezbaterile din grupul de istorie modernă, care trebuia să ajungă la 1918, s-a împotmolit la tema revoluției din 1848–1849. Primind ultimatumul organizatorilor, am convenit să trecem urgent în revistă perioada 1849–1918, din care să ne rezumăm la istoria culturală, la numele câtorva personalități. Maghiarii au observat că în manualele din România lipseau unele nume, precum cel al compozitorului Liszt Ferenc sau al doctorului Semmelweis (nume de referință pentru febra puerperală), iar noi, partea română, am acceptat acele nume și am propus – în contrapartidă numele doctorului Victor Babeș și cel al lui Nicolae Iorga. Partea ungară nu a obiectat, timpul era înaintat, am convenit să ne întâlnim a doua zi

\* Profesor universitar dr.

---

dimineața la ora 7 pentru redactarea, traducerea și dactilografierea Protocolului. Surpriza a venit în acea dimineață finală, când delegația ungară, prin reprezentantul ei Kemeny K. Gabor, a venit cu obiecții, desfășurând o interminabilă perorație referitoare la valoarea lui Nicolae Iorga. În acele împrejurări ciudate, înțelegând situația ingrată a lui Kemeny K. Gabor, care ezita să spună ceea ce trebuia, am făcut un pas înainte, adresându-i întrebarea decisivă: „Domnule Kemeny: cu Iorga sau fără Iorga?” Răspunsul lui Kemeny K. Gabor a venit pe loc, prompt, rostit ca o descătușare: „Fără Iorga”. Am consemnat faptul în Protocolul sesiunii. Era clar că modificarea poziției ungare a survenit în seara târzie a zilei precedente, când delegația ungară a informat forurile politice superioare că a acceptat propunerea română referitoare la Nicolae Iorga.

Realitatea era „cu Iorga sau fără Iorga”, istoriografia din cele două țări a continuat să funcționeze pe direcțiile și orientările specifice fiecăreia. În fond, istoriografia din cele două țări

era subordonată orientărilor și organelor politice respective, caracteristici ale situației științei în regimurile dictatoriale comuniste.

Unele detalii referitoare la Nicolae Iorga, mai mult sau mai puțin relevante, mi-au parvenit sau mi-au fost confirmate prin relația pe care am avut-o cu Frasin Munteanu Râmnic, secretarul personal al lui Nicolae Iorga, apropiat de acesta și prin familie, de la Văleni.

După episodul din 1973, numele personalității lui Nicolae Iorga a urmat o traiectorie ascendentă în conștiința poporului român, iar după abolirea comunismului a fost eliberat de condiționările politice restrictive, cu un anumit accent pe finalul tragic al biografiei lui Nicolae Iorga. Istoriografia română, cultura și spiritualitatea română nu pot face abstracție de numele uneia dintre personalitățile lor emblematice.

În sensul celor de mai sus, considerăm că ar fi utilă reamplasarea bustului lui Nicolae Iorga în fața clădirii institutului. Ideală ar fi comandarea unei statui monumentale a marelui istoric.



# Tinerii și economia montană durabilă. O perspectivă biblică, patristică și bioetică

Mihai Valică\*

## Motto:

„Dacă un popor nu are o tinerețe entuziastă, cultă și cu dor de țară, este pierdut pentru totdeauna. Aceste vlăstare ale tinereții țin pe umărul lor viitorul, precum odinioară Atlas ținea pământul”.  
(Vasile Conta)

## 1. Introducere

Tinerețea este o stare și o vârstă a firii umane și nu doar o caracteristică socială. De aceea, atunci când vorbim despre tineri, ar trebui să vorbim despre ființe umane și nu doar despre o categorie socială cu date și statistici reci, ci cu dragoste părintească și cu speranță de un viitor mai bun.

A vorbi despre tineri și viitorul lor în România recentă presupune o mare îndrăzneală, dacă nu chiar un disconfort sufletesc și o reală jenă, deoarece ar trebui, în primul rând, să li se ceară iertare, pentru faptul că nu s-a reușit, în cei 30 de ani, să li se ofere locuri de muncă, pentru a rămâne în țară, și apoi să analizăm ce s-ar putea face pentru cei rămași acasă.

Dacă avem ceva de oferit celor de acasă, atunci avem speranțe să-i atragem și pe tinerii plecați, ca să revină la „cuibul” lor.

Din păcate, cei din urmă sunt mai numeroși decât cei rămași. Conform statisticilor, din cele peste 5 milioane de persoane, care au părăsit România în ultimii 30 de ani, peste 52% sunt tineri cu vârste între 15 și 34 de ani, deci, fără a fi incluși nou-născuții și tinerii până-n 15 ani, din diaspora.

*Institutul Național de Statistică* ne arată că de la an la an numărul românilor care pleacă crește cu peste 10 000 (<http://www.insse.ro/old/ro-content/rom%C3%A2nia-%C3%Aen-cifre-breviar-statistic-0>). Numai între 2015–2017 au plecat peste 620 000 de români, echivalent cu toți locuitorii din Constanța și Cluj-Napoca la un loc. Să ne imaginăm România fără aceste județe!

Dacă mai adăugăm faptul că în această perioadă s-au făcut peste 23 de milioane de avorturi, deci, încă un neam sub glie, și că cimitirele s-au triplat, atunci tabloul României prezente și viitoare este de-a dreptul sinistru și pare lipsit de orice speranță!

Și totuși, lupta nu este pierdută, dacă există determinare, dorință și voință de a face ceva sincer pentru poporul român, măcar în ceasul al XII-lea, întrucât, atâta timp cât suntem corecți, realiști, optimiști, responsabili și cu inițiativă constructivă în timpul vieții, nimic nu este irecuperabil!

### 1.1. Diagnoză economică, diasporă și patriotism autentic

După ultimele date statistice ale Patriarhiei Române, în diaspora se nasc mai mulți copii și sunt botezați și cununați un număr mai mare de persoane, decât în țară. (<https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/ministru-anul-trecut-s-au-nascut-mai-multi-copii-in-diaspora-decat-in-tara-716404>).

Un raport al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) arată că diaspora românească este a cincea cea mai numeroasă din lume, raportat la numărul total al populației. „Cei

\* Preot dr. docent, cercetător științific (as.) Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirișescu” al Academiei Române, Centrul de Economie Montană Ce-Mont Vatra Dornei

mai mulți români cu studii universitare se află în Canada (77%) și Statele Unite (54%). La polul opus se află Italia (7% români cu studii superioare), Germania și Spania (ambele cu aproximativ 17%) [...]. În ultimii ani, aproape un sfert dintre românii care trăiesc în țară și-au exprimat dorința de a emigra permanent, dacă ar avea ocazia să se mute în alt stat. Procentul este unul dintre cele mai mari din estul Europei. Aproape jumătate dintre tinerii cu vârste între 15–24 de ani au declarat că intenționează să părăsească țara. Dintre românii apti de muncă plecați în străinătate, doar 76% sunt integrați pe piața muncii”. (<https://www.g4media.ro/raport-international-diaspora-romaneasca-a-cincea-cea-mai-numeroasa-din-lume-aproape-jumatate-dintre-romanii-cu-studii-universitare-care-lucreaza-in-strainatate-au-locuri-de-munca-destinate-muncito.html>).

Cercetătorul Iulian Stănescu, de la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, afirma, printre altele, la un simpozion recent: „Aș vrea să vă reamintesc: 50% dintre tinerii sub 30 de ani își exprimă preferința de a părăsi România. România, în ultimii 30 de ani, a pierdut mai mult de 16% din populație. Pe timp de pace, România, în ultimii 30 de ani, a pierdut mai mult decât în fiecare dintre cele două războaie mondiale. România a pierdut mai multă populație, dacă este să vorbim de procese demografice, decât au pierdut Bosnia și Hertzeșgovina, care au trecut printr-un război civil catastrofal [...]. Oamenii pleacă din România și pleacă, în definitiv, în căutarea unei vieți mai bune, pe care nu o pot realiza aici” (<https://republica.ro/adevarata-drama-a-acestei-tari-50-dintre-tinerii-sub-30-de-ani-vor-sa-paraseasca-romania>).

Scăderea natalității, creșterea mortalității și emigrarea, pe termen lung, vor scădea populația în 2100, la 13,3 milioane de locuitori (conform ISN).

Întrucât pentru un cercetător este important să știe cum au ajuns lucrurile în faza actuală și nu cum sunt ele, deoarece cum sunt le știm, cu alte cuvinte nu este suficient să cunoști doar „patologia națiunii, adică: anarhia individualistă; anarhia regională; anarhia morală, mentală și psihică; sterilitatea demografică; demagogia; lipsa de patriotism sau patriotismul oportunist; lipsa virtuții gospodărești; lipsa capacității politice etc.” (Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XII, Sistem de

filosofie. *Filosofia națiunii*, Editura Muzeul Brăilei „Carol I” și Editura Istros, Băila, 2016, p. 16–413), în acest context, se pune întrebarea firească: cine sunt vinovații pentru acest dezastru economic?

Unii le pun pe seama corupției, a proastei guvernări, a tranziției, alții pe seama lipsei unui program de țară pe termen lung, bine definit etc. În parte este adevărat, însă, personal, cred că dezastrul este acutizat și de ideologia himerică a globalismului, promovat și susținut frenetic de toate forțele politice *globalisto-progresiste*, interne și internaționale, din dorința unora de a construi „Noua Eră Mondială, denumită și noua Eră a neopăgânismului”, în dauna „statului națiune”, în dauna unei economii naționale de piață socială (în România există o economie de piață de monopol – „un abuz masiv de monopol” – N. Șerbănescu), în dauna culturii autentice, a spiritualității și a identității naționale, înlocuind *interculturalitatea cu multiculturalitatea*, de tipul „babilonului biblic”. (Numele Mohamed, dat copiilor la naștere, în Europa, a crescut, în ultimii ani, la 53% față de numele Christian sau Christiana; Suedia doar în ultima perioadă a avut peste 100 de atentate teroriste etc.).

Constantin Noica spunea că *s-a ajuns la cea mai oarbă rătăcire a sinelui, deoarece mulți au uitat cine sunt, practică mimetic și cameleonic sărbători păgâne și au căzut într-o stranie xenolatricie* (adorare a ceea ce este străin), părăsind tradiții străvechi milenare și adoptând modele străine de spiritualitate laică și religioasă ale poporului român. Deci, la criza economică se adaugă și „rătăcirea sinelui”.

La scară universală, *nicio identitate nu se moștenește, ci se cucerește de fiecare generație* (Claude Levi Strauss), *întrucât în istorie, nu durată, ci împlinirea identitară este importantă* (C. Noica). (Pentru identitatea culturală a se vedea: Ioan Bucur, *Identitate etnoculturală. Conștiință națională și afirmare universală*, Editura „Astra – Museum”, Sibiu, 2004, p. 367; Vasile Boari et alții, *Regăsirea Identității naționale*, Editura Polirom, Cluj-Napoca, 2010. Autorii relansează conceptul *identității naționale* în literatura științifică din România de astăzi).

Artizanii mimetismului multicultural și ideologiei globalizării demolatoare au centralizat și

privatizat economia mondială, în timp ce perdanții s-au ales doar cu sărăcia materială și spirituală „globală”. Astfel s-a trecut „de la dictatura proletariatului la democrația colonială” (Ilie Șerbănescu, *România, o colonie la periferia Europei*, Editura Roza Vânturilor, București, 2016, p. 50–94), adică un „capitalism comunist” constituit din furturi, privatizări frauduloase și retrocedări ilegale fabuloase prin samsari imobiliari interpuși, și nu un capital autentic rezultat din profit economic” (*Idem*, p. 95–101; <https://gandeste.org/adevaruri/ilie-serbanescu-europeana-si-euroatlantica-da-dar-nu-tara-ci-colonie-preturi-ca-in-europa-la-cele-mai-mici-salarii-din-europa/97452>). Deci, România, unde statul degeaba este mai bine plătit decât munca (vezi ajutoarele sociale date fără discernământ) a pierdut controlul național asupra economiei și a încetat să mai fie o țară suverană, devenind o anexă de consum, opinează mulți economiști redevabili (*Idem*, p. 50).

*Economia civică*, reprezentată de clasa de mijloc și „bazată pe o dispersie largă a proprietății productive”, atât în satele de munte sau de câmpie, cât și în orașele din România, este doar de 5% față de Germania de 92% (Călin Georgescu, *Pentru un ideal comun*, Editura Compania, București, 2012, p. 58–59). Acest dezechilibru a fost posibil întrucât, în ultima vreme, economia în România a fost secătuită de valorile ei morale minime și livrată discreționar la comandă politică globalistă marilor carteluri economice, corporațiilor multinaționale și unor *cenzori morali fără moralitate*.

La nivel european, unele guverne din Europa au luat măsuri economice „care contrazic pe față și sistematic normele și valorile unei societăți formate de ethosul creștin”, se delimitează de Biserică și de tradiție, ceea ce a dus „la o revoluție socială anticreștină”, spune Cardinalul de Toledo, Antonio Canizares- (<https://web.archive.org/web/20130713095938/http://www.rah.es/laAcademia/academicos/antoniocanizares.htm>). S-a declarat război creștinismului și credinței la toate nivelurile societății (vezi L.G.B.T., ideologia de gen etc.), neglijându-se faptul că forța credinței este mai tare decât orice guvernare.

Această „emancipare seculară”, care „nu este un proces genuin religios, ci unul eminent politic”, spune José Casanova (José Casanova,

*Public Religion in the Modern World*, în: The University of Chicago Press, Chicago, 199), a condus la ceea ce a promis Habermas: „Die bornirte Aufklärung” (iluminismul limitat – Jürgen Habermas, „Ein Bewusstsein von dem, was fehlt”, în: „Neue Züricher Zeitung” (10 februarie 2007), adică o societate viciată tocmai de „virtuțile rațiunii pure”, ceea ce „reprezintă un enorm faliment etic” (Radu Preda, *Revenirea lui Dumnezeu. Studii social-teologice*, Colecția Universitas, seria Theologia Socialis 12, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2010, p. 11–12), iar criza etică a sistemului economic, mai ales în țara noastră, a intrat deja în faza ei cronică, întrucât s-au încurajat sistemic speculatorii și nu investitorii reali (vezi: cuponiada – transferul proprietății publice în mâna unor clienți politici – Legea 15/1990; Legea 58/1991, retrocedările frauduloase/ilegale, fără precedent în lume, spionajul economic, subminarea economiei naționale etc., pierderi estimate, în prezent, la peste 13 mii de miliarde de euro (vezi anexa 6; acad. Florin Constantiniu). Nu s-a dorit *lustrație, ne-am ales cu restauratio!*

Pe scurt, aceasta este diagnoza economică structurală a neomarxismului actual, la scară locală și globală. Singura țară din lume care s-a trezit din experiența globalistă de 30 de ani este America. Președintele Donald Trump, la reuniunea din 24 septembrie 2019 la ONU, afirma: „Viitorul nu aparține globaliștilor, ci patrioților! Viitorul aparține națiilor suverane și independente” ([http://stiri.tvr.ro/donald-trump-la-onu-viitorul-nu-apartine-globalistilor-ci-patrioților-viitorul-apartine-natiunilor-suverane-si-independente\\_850648.html#view](http://stiri.tvr.ro/donald-trump-la-onu-viitorul-nu-apartine-globalistilor-ci-patrioților-viitorul-apartine-natiunilor-suverane-si-independente_850648.html#view)).

Istoria ne-a arătat, în nenumărate rânduri, că primii care trădează sunt intelectualii/cărturarii (vezi: Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, traducere din franceză de Gabriela Creția, Editura Humanitas, București, 2017), care se ascund în spatele unor *ideologii și fac jocul pasiunilor politice*, în comparație cu patrioții adevărați, care nu trădează niciodată, ci își dau viața pentru țara lor. Iată de ce trebuie „pariat” pe patrioți și nu pe intelectualii închipuiți și trădători! Deci, viitorul aparține națiilor democratice, educate și libere, care practică un patriotism echilibrat, asigură o *libertate de conștiință identitară*, susțin interesul economic național corect, cu deschidere spre

interesul comun și universal, pentru a construi o Românie profundă, demnă și un *stat de drept* autentic, în simfonie culturală, spirituală și economică cu toate țările lumii. Abia atunci, mulți tineri se vor întoarce în România – în special la munte –, care va deveni țara din care să nu mai dorești să pleci. Cu acest scop am și expus diagnoza economică de mai sus și nicidecum să răscolească trecutul dureros și prădalnic.

Cu tot respectul față de cei plecați *departe* pentru un trai mai bun, totuși, pentru foarte mulți, calitatea vieții în diaspora este destul de precară. Cu toate acestea, mulți dintre ei rămân *aproape cu sufletul*, deci, *rămân aici, chiar și atunci când sunt plecați*, rămân în relație de empatie, de solidaritate și de iubire jertfelnică cu familia și țara lor, atitudine extrem de laudabilă și de mare cinste pentru ei. Această legătură sufletească reprezintă, în același timp, argumentul unei speranțe vii, că iubirea și dorul lor față de cei dragi, precum și perspectiva unei economii durabile sustenabile în țara noastră îi vor aduce pe tineri, cândva, acasă definitiv.

Nu putem ține tinerii acasă sau aduce în țară cu lozinci de partid: „Să facem totul pentru o mai bună organizare, să facem totul pentru cutare și cutare lucru...” sau cu promisiuni fără acoperire economică. De fapt, când „facem totul”, nu facem nimic pentru ei, ci doar îi mințim! Tinerii vor lucruri concrete, proiecte pe termen lung, un program de țară clar, coerent, realist și stabil. Din păcate, în România recentă nu există, încă, un program de țară!

## 2. Tinerii și rostul lor în economia unei țări – context creștin

Pe lângă motivația economică, sentimentală și națională, tinerii au nevoie să aibă și o motivație creștină față de țara în care au văzut lumina zilei. Pilda Talanților (*Matei 25, 14–30*) ne învață că noi avem de dat socoteală lui Dumnezeu de felul cum am știut să înmulțim darurile primite de la El, în țara de origine.

Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan ne spune că, la Judecată Universală, fiecare „va veni cu slava și cinstea neamului său” (*Apocalipsa 21, 26*).

În Sfânta Scriptură cuvântul „tânăr” este menționat de 243 de ori, iar cuvântul „bătrân” enumerat de 241 de ori, deci un echilibru aproape

perfect, iar cuvintele „nu te teme!”, adresate și celor tineri și celor bătrâni, sunt menționate de 366 de ori, pentru fiecare zi a anului.

Pentru a îndrepta nedreptățile sociale și economice avem nevoie de curaj, educație și inițiativă comună. Scriptura ne învață că o societate nu poate lucra doar cu tineri sau numai cu cei bătrâni, ci ei trebuie antrenați împreună la bunăstarea comunității și nu în opoziție unii față de ceilalți.

În Sfânta Scriptură există 2350 de versete cu temă economică (Howard Dauton, *Studiu Biblic Financiar*, Editura Crown Financial Ministries, 2004), prin care Dumnezeu ne învață cum trebuie să ne administrăm bunurile.

Atât în Sfânta Scriptură, cât și în scrierile Sfinților Părinți abundă ideile legate de gândirea economică și de bogăție, cu precizarea că dacă „bogăția ar curge, nu vă lipiți inima de ea!” (*Psalmi 61, 10*). Deci, bogăția este bună atunci când ai adunat-o cinstit (*Iisus Sirah 13, 24; Proverbe 10, 2; 11, 16–18; 14, 31*) și nu devine un scop, ci un mijloc de a trăi demn și în iubire milostivă față de aproapele.

Bogăția nemilostivă face pe bogat opresiv, dându-i false sentimente de securitate și de speranță. Progresul și bunăstarea economică trebuie să fie ca un rezultat al bunăstării duhovnicești și al ajutorului divin: „Dumnezeu nu vine în ajutorul celor ce dorm, în al acelora ce trândăvesc, ci în ajutorul acelora care se ostenesc și muncesc pentru binele lor și al altora”, spune Sfântul Ioan Gură de Aur. (Nicolae Moldoveanu, *Dicționar de înțelepciune patristică*, Editura Casa Școalelor, București, 1997, p. 21; vezi și prof. univ. Costea Munteanu, *Gândirea patristică și gândirea economică*, în ziarul „Lumina”, 16, mai 2010).

Aceste învățături biblice și patristice au fost transpuse și în viața liturgică și cultică a Bisericii, prin formularea unor frumoase „rugăciuni ce conțin aspecte economice, cu referire la economia agrară, *montană* (n.m.), la comerț, la proprietăți, agenți economici, la factori de producție naturali etc.”, (Radu Marin, *Implicații economice în învățătura Sfintei Tradiții a Bisericii Ortodoxe*, în: [https://www.academia.edu/5931710/IMPLICATII\\_ECONOMICE\\_%C3%8EN%C3%8ENVA-TATURA\\_SFINTEI\\_TRADITII\\_A\\_BISERICII\\_ORTODOXE?email\\_work\\_card=interaction\\_paper](https://www.academia.edu/5931710/IMPLICATII_ECONOMICE_%C3%8EN%C3%8ENVA-TATURA_SFINTEI_TRADITII_A_BISERICII_ORTODOXE?email_work_card=interaction_paper)).

---

În aceste rugăciuni se invocă ajutorul lui Dumnezeu, pentru ca omul să fie sănătos, ca să poată munci, pentru a fi bogat și milostiv, iar „cel ce nu vrea să muncească, acela nici să nu mănânce” (2 Tesaloniceni 3, 10).

### 3. Perspective și propuneri

Cercetătorii științifici din cadrul CE-MONT Vatra Dornei (profesori, ingineri, economiști, teologi, sociologi, folcloriști etc.) vin cu propuneri și proiecte de cercetare a economiei montane concrete, realiste și sustenabile pentru o economie durabilă și competitivă, în care tinerii ocupă un rol primordial. Aceste proiecte și perspective economice montane le putem găsi în următoarele opere științifice:

– Prof. univ. dr.h.c. Radu Rey, membru de onoare al Academiei Române, *Munții și secolul XXI. Studiu comparat al strategiilor europene privind zonele montane, cu referire specială la zona Carpaților românești. Planul MI-SEE*, Editura Electra, București, 2014.

– *Idem*, *Strategie multianuală pentru protecția și dezvoltarea sustenabilă a zonei montane din România- Programul Multianual*, (2017, p. 52).

– Ioan Surdu, Floris Vervaeke (NL), Vasile Avădanei, Ionel Popa, Carmen Boca Cătună, Emanuela Adina Cociș, Sabin-Alexandru Nicula: *Învățământul cu specific montan formal, non-formal și informal – forță motrice de dezvoltare și de stabilitate a comunităților rurale* (2019).

– Volumele V, VI, VII, VIII, IX și X (publicate 2016–2019): *Journal of montanology (J-Mont), Muntele*, Editura Eurobit, Timișoara. În cuprinsul lor se găsesc studii de cercetare a economiei montane, de mare ținută academică, tocmai pentru a evita derapajele unei economii colonialiste, ce se derulează deja, din păcate, pe alocuri, în țara noastră.

Studiile elaborate în ultimii patru ani în cadrul CE-MONT Vatra Dornei cuprind metode moderne de cercetare interdisciplinară, care pot genera o economie durabilă, promovează o cultură a patriotismului economic montan, respectiv *produsul montan*, iar tinerii sunt invitați să fie motorul și inima implementării lor, la nivel practic.

Pentru a fi valorificată munca atâtor cercetători, la nivel național, este nevoie doar de voință politică și finanțarea proiectelor, conform Legii Muntelui, nr. 197/2018.

## Solomon Marcus (1925–2016)

### *Opere alese – Informatică*



Academia Română anunță apariția în librării, în semn de omagiu, a două volume fundamentale din opera academicianului Solomon Marcus, care cuprind lucrări științifice, studii și articole în domeniul informaticii, publicate de-a lungul a peste 50 de ani de preocupări. Cele două volume intitulate *Opere alese – Informatică* sunt editate și prefațate de academicianul Gheorghe Păun, cel mai apropiat discipol al profesorului Solomon Marcus și unul dintre cei mai reputați informaticieni români.

Profesorul Solomon Marcus a lăsat în urma sa o operă imensă, întinsă pe multe decenii de activitate și reprezentată de zeci de cărți, sute de articole de specialitate și mii de intervenții în presă, ce acoperă mai multe domenii ale științei: analiză matematică, lingvistică matematică,

poetică matematică, informatică, semiotică, istoria și filosofia științei, aplicații ale matematicii și informaticii, educație etc. Aflat în fața acestei evidențe, acad. Gheorghe Păun, în calitatea sa de coordonator al prezentei ediții, a optat pentru formula „operelor alese”, conștient fiind că o serie de volume de tip „opere complete” este practic imposibilă în cazul de față.

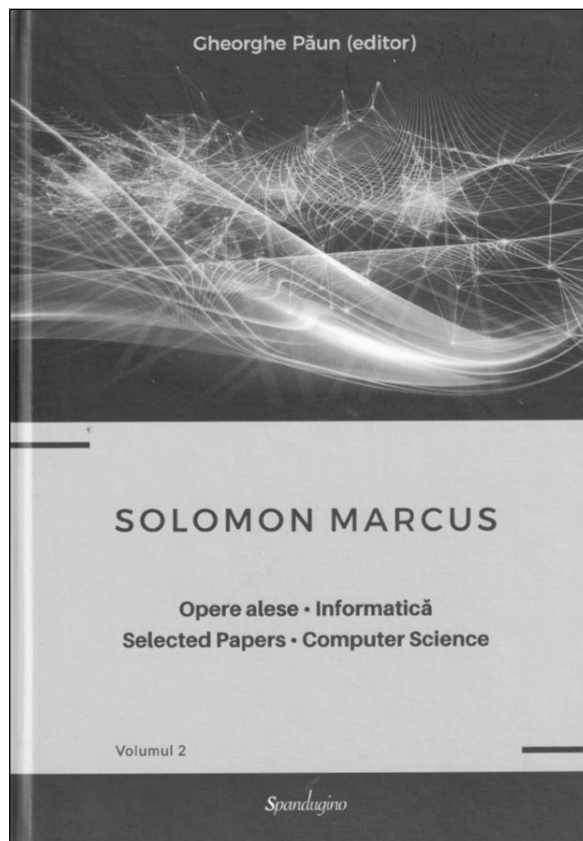
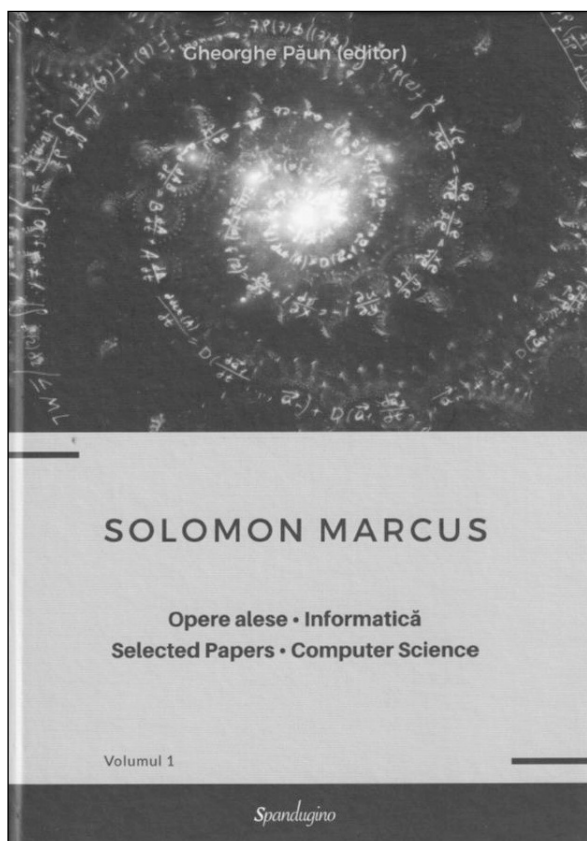
În peste 800 de pagini, ediția *Opere alese – Informatică* (Editura Spandugino) prezintă o bună parte din contribuțiile avangardiste ale profesorului Solomon Marcus în domeniul informaticii, de la automate și limbaje formale, din primii lor ani de dezvoltare, la bioinformatică, direcție de cercetare aflată în plină creștere în ultimele decenii ale secolului XX și consacrată ca domeniu fundamental de cercetare în zilele noastre.

Conform precizărilor editoriale, selecția a fost făcută din peste o „sută de lucrări, răspândite de-a lungul a mai mult de o jumătate de secol, încă înainte de apariția internetului și a suporturilor electronice, publicate în cele mai diverse locuri“.

„Pentru informaticieni, volumele de față sunt o dovadă și o provocare la a-l citi, reciti și continua [...]. Profesor desăvârșit, *contagios*, cu numeroși cercetători care se revendică a-i fi discipoli, din România până în Japonia și până în Canada, Solomon Marcus a introdus un ordin de mărime special în matematica românească, prin productivitate și ca impact (citări, continuări), dar impune și un nou ordin de mărime în ceea ce

privește perenitatea operei sale”, declară într-o elegantă și documentată prefață acad. Gheorghe Păun.

*Notă editorială:* În urmă cu șase ani, pe 4 martie 2015, academicianul Solomon Marcus a fost sărbătorit cu fast în Aula Academiei Române, la împlinirea vârstei de 90 de ani. Atunci profesorul Marcus, riguros și încrezător, își prezenta în fața membrilor Academiei programul de viață pentru următorii cinci ani. Evenimentul a fost consemnat în *Jurnalul online* al Academiei Române, unde poate fi vizualizată și o galerie foto: <http://bit.ly/3qXr97k>.



Credit foto: Ziarul „Adevărul”, 2015 și acad. Gheorghe Păun

## Marian Traian Gomoiu (1936–2021)

Secția de științe biologice a Academiei Române anunță cu profund regret plecarea dintre noi a colegului și prietenului, academicianul Marian Traian Gomoiu.

Biolog și geograf ca formație universitară, Marian Traian Gomoiu a fost unul dintre cei mai activi cercetători ai Mării Negre din ultimele decenii. S-a născut la 15 august 1936 într-o familie de învățători, la Bazargic (astăzi în Bulgaria). A urmat Facultatea de Științe Naturale – Geografie a Universității „Victor Babeș”, Cluj. După un stagiu de profesor la o școală generală de lângă Horezu (septembrie-decembrie 1958), s-a angajat la proaspătul înființat Laborator de oceanografie al Academiei Române din Constanța, unde a funcționat pe poziția de cercetător științific, specializându-se în studiul faunei bentosului – spongieri și gasteropodele nudibranchiate –, după care și-a extins specializarea în studierea moluștelor bivalve, crustaceelor și altor grupe de nevertebrate din Marea Neagră. Și-a continuat specializarea în Danemarca (Zoological Museum, Institute of Physiology and Marine Research Station Helsingor) și în SUA (Duke University Marine Laboratory Beaufort, North Carolina).

În 1973 a devenit doctor în științe biologice cu teza *Contribuții la cunoașterea ecologiei moluștelor* sub coordonarea academicianului Mihai C. Băcescu.

A fost cercetător la Institutul de Biologie „Traian Săvulescu” (1959–1970) și la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Marină „Grigore Antipa” (1970–1990). După 1989 a devenit profesor titular la Universitatea din



Constanța, Catedra de ecologie. Între anii 1990 și 1993 a fost ales primul guvernator al Rezervației Biosferei Delta Dunării, după care a revenit în funcția de cercetător I la IRCM Constanța. Din anul 2009 a fost director adjunct al Centrului Român de Geologie și GeoEcologie Marină București – Constanța.

Domeniul de activitate științifică al academicianului Gomoiu a fost oceanografie biologică și ecologie marină. Ecologia și biologia nevertebratelor marine l-au condus la evaluarea biocenozelor marine bentale, a asociațiilor de alge roșii și a efectelor grave ale poluării mediului marin. A participat la numeroase expediții oceanologice naționale și internaționale în Marea Sargaselor (nava americană de cercetare Eastward), în Golful Batabano (cu nava cubaneză Xiphias), în zona Isefjord (cu nava daneză Ophelia), în Marea Neagră (cu navele Mare Nigrum, Vityjaz etc.).



---

Marian Traian Gomoiu a fost membru în colecțiile de redacție ale publicațiilor „GeoEco-Marina”, „Analele Științifice ale Universității Ovidius”, Seria biologie-ecologie; „Romanian Journal of Animal Biology/Zoology” etc.

Rezultatele cercetărilor sale se adună în peste 200 de lucrări științifice publicate în cărți și periodice de specialitate din România și din străinătate. A fost un participant activ la cooperarea oceanografică din țările Uniunii Europene, dintre țările riverane Mării Negre cu alte state, în cadrul unor proiecte de cercetare comună și elaborarea de lucrări de specialitate. Activitatea sa științifică și obștească l-au recomandat să devină membru corespondent al Academiei Române în anul 1993 și

membru titular în anul 2015. A fost membru al mai multor comisii și consilii guvernamentale, al unor remarcabile consilii științifice, asociații și societăți profesionale.

Profesorul Marian Gomoiu a fost una dintre personalitățile științifice autentice ale biologiei și oceanologiei românești. S-a remarcat prin numeroase cercetări asupra Mării Negre; s-a impus comunității științifice prin opera sa, prin activitatea sa universitară și prin numeroșii săi studenți-doctoranzi pe care i-a pregătit și care i-au urmat pasiunea.

*Maya Simionescu,  
prezentare decembrie 2015 la Academia Română*

# Nicolae Dabija (1948–2021)

Secția de filologie și literatură a Academiei Române anunță cu tristețe încetarea din viață a scriitorului Nicolae Dabija – 15 iulie 1948, Bișcotari, azi Codreni-Cimișlia, Republica Moldova–12 martie 2021, Chișinău, Republica Moldova.

Membru de onoare al Academiei Române și membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Nicolae Dabija rămâne în istoria literaturii române unul dintre cei mai importanți poeți din Basarabia, „un poet autentic din familia acelor remarcabili caligrafi care se adaptează mai multor stiluri [...], care este nevoit să-și învingă duiosia structurală și să-și asume un rol mesianic” (Eugen Simion).

Nicolae Dabija a avut vocația unei literaturi vizionare și oraculare și a promovat esteticul, maximalismul etic și implicarea în lupta pentru renașterea națională. Proeminent apărător al demnității naționale, a susținut, prin întreaga sa activitate și prin intermediul celei mai vibrante reviste basarabene, „Literatura și arta”, revenirea limbii române la grafia latină și decretarea ei ca limbă oficială în Republica Moldova.

Membru al Comisiei de Stat pentru Problemele Limbii din Republica Moldova (din 1988), a fost unul dintre cei mai activi participanți la mișcarea de eliberare națională din stânga Prutului. A fost președinte al Asociației Oamenilor de Știință, Cultură și Artă din Republica Moldova (1991), deputat în Parlamentul Republicii Moldova în mai multe legislaturi (începând cu anul 1990), președinte al Frontului Democrat al Românilor din Republica Moldova (2005) ș.a.



O selecție a scrierilor sale cuprinde: *Ochiul al treilea*, Chișinău, 1975; *Apă neîncepută*, Chișinău, 1980; *Pe urmele lui Orfeu*, pref. Pavel Boțu, Chișinău, 1983; ed. 2, Chișinău, 1990; *Zugravul anonim*, Chișinău, 1985; *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămoșesc*, Chișinău, 1990; *Domnia lui Ștefan cel Mare*, Chișinău, 1991; *Nasc și la Moldova oameni*, Chișinău, 1992; *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, Craiova, 1997; *Fotograful de fulgere*, pref. Eugen Simion, București, 1998; *Icoană spartă: Basarabia*, Craiova, 1998; *Între dragoste și moarte*, Timișoara, 1998; *Tăceri asurzitoare*, Galați, 1999; *La est de vest*, Craiova, 2001; *Așchii de stele*, Chișinău, 2002; *În căutarea identității. Istoria neamului românesc din Basarabia povestită pentru elevi*, București, 2002; *Însemnări de pe front (Scrisori din Basarabia)*, Craiova, 2002; *Basarabia – țară de răspântii*, Craiova, 2004; *De*

---

ce limba noastră e română, Chișinău, 2007; *Prutul are două maluri*, Bacău, 2012; *Făclia credinței*, Ploiești, 2012.

A scris antologii: *Antologia poeziei vechi moldovenești. Modele și reconstituiri*, Chișinău, 1986; traduceri: Federico García Lorca, *Romancero țigan*, Goethe, *Suferințele tânărului Werther*.

Impresionanta sa operă literară – tradusă în engleză, franceză, spaniolă, italiană, rusă, ucraineană, bulgară, sârbă, turcă etc.– a fost distinsă cu numeroase premii, între care: Premiul „Boris Glăvan” (1977), Premiul de Stat al RSS Moldovenești (1988), Marele Premiu „Nichita Stănescu” (1992), Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1993, 1999), Premiul „Mihai Eminescu” al Academiei Române (1993), Premiul „Titu Maiorescu” al Asociației Juriștilor din România (2000), Marele Premiu „Sfântul Gheorghe” al Festivalului de Poezie din Uzdin (Serbia, 2006) ș.a. I s-au conferit Ordinul Republicii Moldova (1996), Ordinul „Steaua României” în grad de Comandor (2000).

Aducem cu respect profund și prețuire un ultim omagiu scriitorului Nicolae Dabija și

suntem alături de familia îndurerată. Fie ca Dumnezeu să-i asigure odihnă veșnică printre aleșii Săi!

„Am remarcat fără dificultate că Nicolae Dabija i-a citit bine pe marii poeți, de la Eminescu la Nichita Stănescu, și este la curent cu literatura europeană (din care a și tradus). Este un «optzecist» care nu renunță la tradiția spirituală și nu desparte biografia individuală de marea și mica istorie. Crede că poezia are încă o misiune socială și națională în epoca postmodernității și că poetul trebuie să rămână, atunci când este necesar, o voce a tribului. Scrie, de aceea, despre neliniștile spiritului său, dar scrie și despre tragediile, vechi și noi, ale comunității din care face parte. Este prin aceasta un tradiționalist, un poet nesincronic? Poate că este, dar ce înseamnă în poezie a fi tradiționalist și a fi modernist? Ce pot să spun aici, pe scurt, este că tradiționalismul și modernismul sunt concepte ideologice, nu estetice, și că, în multe cazuri, ele se amestecă în poezie.” (*Eugen Simion, „Literatura și Arta”, nr. 28, 10 iulie 2008*)

# Ioan Caproșu (1934–2021)

La 9 aprilie 2021 s-a stins din viață istoricul Ioan Caproșu, membru de onoare al Academiei Române din anul 2012.

Ioan Caproșu s-a născut la 26 august 1934, în comuna Mitoc, din județul Dorohoi (astăzi, județul Botoșani). A absolvit cursurile Facultății de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. După absolvirea facultății a fost încadrat cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași. Din anul 1979 a obținut titlul științific de doctor în istorie cu teza *Camăta în Moldova, până la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Din anul 1979 a lucrat în învățământul superior, ajungând la gradul de profesor universitar. La Catedra de istorie universală a fost titular al disciplinelor de istorie medie universală și limba și paleografia slavonă. Între 1990 și 1992 a fost decan al Facultății de Istorie a Universității din Iași. A predat, ca *visiting professor*, cursuri de istorie și civilizație românească și universală medievală la Universitatea de Stat din Portland Oregon (SUA), ulterior la Londra și Cambridge (Marea Britanie).

Ioan Caproșu a fost redactor-șef al *Anuarului Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”* din Iași și a făcut parte din colegiul de redacție al mai multor publicații: „Destin românesc” (București-Chișinău), „Revista de istorie a Moldovei” (Chișinău), „Ioan Neculce” (Iași) ș.a. A editat mai multe volume de izvoare referitoare la istoria Moldovei (11 volume din colecția „Documenta Romaniae Historica”) și a orașului Iași (*Documente statistice privitoare la orașul Iași*, două volume, 1997; *Documente statistice privitoare la orașul Iași, zece volume*, 1999–2007), cărți cu caracter enciclopedic (*Mic dicționar enciclopedic*, *Dicționar diplomatic*), enciclopedii (*Enciclopedia României*), dicționare de specialitate (*Rumänisch-Deutsch Wörterbuch*).



A fost coautor la lucrări, precum *Documente privind istoria României. Indicele numelor de locuri. Secolele XIV–XVII*, *Documente privind istoria României. Indicele numelor de persoane. Secolele XIV–XVII*, *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830*, *Documente bucovinene*, *Istoria românilor. Epoca medievală*, *Biblia 1688*, *Însemnări de manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei* și alte numeroase studii apărute în publicații de profil.

Ioan Caproșu a fost *doctor honoris causa* al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. A fost distins cu Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Ofițer, cu Medalia „Alexei Mateevici” a Ministerului Educației din Republica Moldova, cu Medalia „Dimitrie Cantemir” a Academiei de Științe din Republica Moldova. A primit Premiul „Nicolae Bălcescu” și Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” ale Academiei Române, Premiul de Excelență al Universității „Al.I. Cuza” din Iași, Premiul „Opera Omnia” al Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior al Ministerului Educației și Cercetării.

## Martie

**4 martie:** Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române a găzduit dezbaterea cu tema „De ce uităm? Ce am făcut cu clădirile degradate?”, cu prilejul împlinirii a 44 de ani de la cutremurul din 1977. Evenimentul a fost onorat de prezența academicianului Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, care a deschis lucrările. Au participat Dan Andrei Muraru, consilier prezidențial, Departamentul Relații cu Autoritățile Publice și Societatea Civilă; Cseke Attila, ministrul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației; Nicușor Dan, primarul general al Capitalei; Paul Racoviță, inspector în Inspectoratul de Stat în Construcții; oficialități ale statului, factori de decizie, specialiști în domeniul construcțiilor.

**12–31 martie:** Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a găzduit expoziția „Privire spre grădina interzisă” a Mirunei Budișteanu, artist vizual. Expoziția vorbește despre trauma rupturii de natură, despre închiderea omului în afara sursei vitale, precum și despre regăsirea frumuseții ascunse. Vernisajul expoziției a avut loc în prezența academicianului Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române și președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual.

**31 martie:** Academia Română a sărbătorit 155 ani de la înființare printr-o Adunare generală ce s-a desfășurat *online*. Cu acest prilej a avut loc o sesiune omagială „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”. Evenimentul dedicat evocării savantului român a fost deschis de alocuțiunea academicianului Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, cu titlul *Nicolae Iorga – ultimul polihistor al culturii românești*.

Personalitatea multivalentă și cercetările istoricului Nicolae Iorga au fost detaliate în expunerile susținute de:

– acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, *Perenitatea operei lui Nicolae Iorga*;

– acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, *Iorga și arta veche românească*;

– dr. Ovidiu Cristea, directorul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, *Marea Neagră în opera istorică a lui Nicolae Iorga*.

## Aprilie

**6 aprilie:** În Sala „Theodor Pallady”, Biblioteca Academiei Române a organizat, alături de comunitatea monahală a Mănăstirii Voroneț, expoziția „Mănăstirea Voroneț, 533 de ani de la înființare, 30 de ani de la redeschidere”. La vernisajul expoziției au luat cuvântul acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, stavrofora Irina Pântescu, întâia stareță a Mănăstirii Voroneț, și prof. ing. Niculae Șt. Noica, membru de onoare al Academiei Române, directorul general al Bibliotecii Academiei. Expoziția cuprinde vechi manuscrite copiate sau redactate la Mănăstirea Voroneț, precum *Sfântul Efreim Sirul, Cuvântări*, manuscris slavonesc de la 1550, realizat de Ioan Călugărul, cumpărat și donat Academiei Române de Nicolae Iorga, zeci de documente emise de domnitorii Moldovei Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Ioan Vodă cel Cumplit, Petru Șchiopu, Alexandru Mavrocordat, Antioh Cantemir, Mihai Racoviță. Între exponate se află și celebrul *Codice Voronețean* (Noul Testament din secolul al XVI-lea), dăruit Academiei Române, în anul 1883, de Ion G. Sbiera, sau *Psaltirea voronețeană*, dăruită Academiei Române de Dimitrie A. Sturdza. Pe simeze sunt 101

---

expuse fotografii reprezentative ale celebrei fresce care împodobește Biserica „Sfântul Gheorghe” a Mănăstirii Voroneț, supranumită și „Capela Sixtină a Răsăritului”.

**22 aprilie–28 mai:** Sala de expoziții „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române găzduiește expoziția „Jacques Callot și cercul său – între manierism și baroc”, organizată de Cabinetul de stampe. Expoziția a fost prezentată de acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române și președintele Secției de arte, arhitectură și

audiovizual, și de prof. univ. Mircia Dumitrescu, membru corespondent al Academiei Române. Au mai luat cuvântul prof. ing. Nicolae Noica, directorul general al Bibliotecii Academiei Române, și Cătălina Macovei, curatoarea expoziției.

Expoziția, alcătuită din peste 100 de gravuri din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, este însoțită de un catalog în care au fost reproduse lucrări aflate în patrimoniul Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române, dar și câteva piese din colecțiile Muzeului Național de Artă al României, care ilustrează tema propusă.

## **OMAGIU LINGVIȘTILOR ROMÂNI NONAGENARI**

**Florica DIMITRESCU**

Autoarea aduce un „omagi... unor persoane unite prin preocupări și idealuri”, care au împlinit vârsta de 90 de ani. Sunt zece fișe biobibliografice, bine și atent articulate, cu date relevante privind viața și opera tuturor lingviștilor nonagenari identificați, ordonați cronologic: Paul Lăzărescu, Maria Iliescu, Petru Neiescu, Alexandru Niculescu, Valeria Guțu Romalo, Grigore Brâncuș, Stela Toma, Viorica Pamfil și Fulvia Ciobanu, acestora alăturându-li-se Florica Dimitrescu.

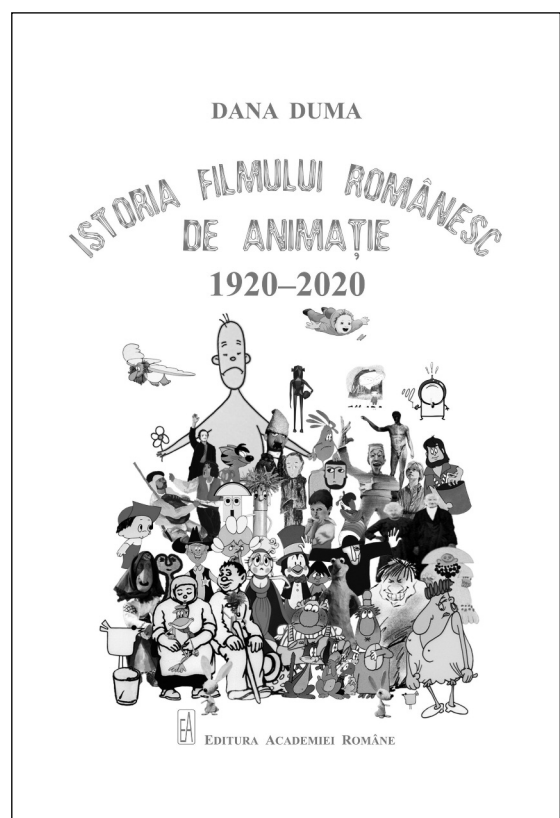
Prezentărilor făcute acestor lingviști bine cunoscuți, autentice fișe de dicționar, autoarea volumului le alătură tot atâtea studii, redactări, aproape toate originale (doar pentru fișa consacrată propriei activități, autoarea selectează un fragment dintr-un articol semnat de Matilda Caragiu-Marioțeanu). Aceste studii au subiecte apropiate de preocupările autorilor omagiați, dar se remarcă insistența așteptată asupra cuvintelor pătrunse în limba română sau asupra numelor de profesioni utilizate în limba română.

## **ISTORIA FILMULUI ROMÂNESC DE ANIMAȚIE. 1920–2020**

**Dana DUMA**

Lucrarea constituie o remarcabilă uvertură editorială pentru cultura noastră, marcând o pagină esențială în istoria unei părți importante a celei de a șaptea arte din România. Apariția cărții coincide cu împlinirea unui secol de la premiera celui dintâi film românesc de animație și reprezintă prima sinteză consacrată unei zone a cinematografului național care a deschis orizontul afirmării acesteia în context internațional, într-o manieră poate mai decisă, chiar, decât a făcut-o filmul artistic.

Volumul este un demers îndrăzneț, caracterizat printr-o documentație amplă, ce tinde spre exhaustiv, printr-o tratare de nivel academic a subiectului, completat printr-o iconografie bogată, nu o dată inedită, care adaugă un plus substanțial de farmec și atractivitate lecturii.







---

## GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române ([www.acad.ro/alte-Info/pag\\_norme\\_orto.htm](http://www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm)).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele și schemele trebuie să fie alb-negru, fără evidențieri în alte culori.

Articolele pot avea un număr variabil de pagini (de la cinci-șase la 20–25 de pagini), corp 12, și pot fi însoțite de ilustrații.

---

**Redacția revistei „Academica“**  
**Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,**  
**tel: 021.318.81.06/2712, 2713**

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa  
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)  
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,  
Trezoreria sector 5, București.**  
**Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 106 PAGINI

PREȚUL 6 lei